PHILIPPI COMINAEI, EQVITIS, DE CAROLO OCTAVO, GALLIAE rege, & bello Neapolitano, Commentarij.

Ioanne Sleidano, Interprete.

Accessit breuis quædam explicatio rerum, & authoris uita.

ARGENTORATI, IN ædibus Vuendelini Ribelij.

Anno M. D. XLVIII.

ILLVSTRISSIMO Principi, Eduardo, Duci Somerſeti, Comiti Herfordenſi, Gubernatori & regnorum atq; ditionum omnium Sereniſsimi Angliæ Regis, protectori, & eiuſdem terra mariq; legato ſummo, Ioannes Sleidanus S. D.

QVI HOC GENVS libris præfantur, illuſtriſsime Princeps, multa ſolent in hiſtoriæ laudem recitare: ſed quoniam & Marci Tullij extat honorificum eius rei teſtimonium, quod eſt inſtar multorum, & alioqui ſatis perſpectum eſt omnibus, quàm ſit hæc eruditionis pars non iucunda modo, ſed utilis etiam & uitę ciuili neceſſaria, temperabo mihi, nec aliquid adducam præterea. Hoc autem præcipuè ſpectari ſolet in eo

ſcripti genere, ut nihil, quod falſum ſit, admiſceatur, ut nullius affectus appareat ueſtigiũ, ut eorum, qui rẽ geſſerunt, conſilia, patefiant. Sed iſtud eſt perpaucorum, & qui pręſtare illa uelit, ut certè præſtanda ſunt, eum & magna quadam eſſe uirtute præditum, & uel præfuiſſe rebus uel interfuiſſe, uel ex aliorum diligenti ac uera commemoratione rem omnem cognouiſſe oportet. Iam, qui ſua ipſi cõſcribunt, ut C. Cæſar fecit, ſummam ut adhibeãt dexteritatem, opus eſt. Vix enim fieri poteſt, ut non ad ſuam laudem omnia referre, aduerſarijs autem detrahere aliquid uideantur. Idem ferè ijs accidit, qui cum imperatore aut belli duce rebus interfuerunt. Si quid enim fœliciter geſtum eſt, admodum exornant & amplificant, oratoribus in eo non diſsimiles, & in hoc toti incumbunt, ut quam ſecuti ſunt cau-

ſam atq; perſonam, eam quocunq; modo celebrent ac illuſtrem efficiant. Qui uerò longè remoti à negocijs, priuatam uitam agunt, & fidem alienam ſcribendo ſequuntur, in ijs non tàm affectuũ moderatio quàm ueritas deſiderari poteſt. Et huius quidem generis prope ſunt omnes hiſtoriæ, præſertim recẽtiores. Quo magis etiã uideri poteſt, quàm non temere plæraq; id genus ſcripta in ſuſpitionem ueniant ac fide careant. Scripſit rerum ſuarum commentarios C. Cæſar, ut ſuprà diximus: eos hoc nomine potiſſimum laudat Cicero, quòd ſint nudi, recti & uenuſti, omni ornatu orationis tanquam ueſte detracta. Cum enim ſua ipſe facta cogitaret ad poſteritatem tranſmittere, diligenter & inprimis cauendum ſibi putauit, ne quid exaggeraret, néue aliquid ſibi per arrogantiam aſſcribere, quos autem op

pugnasset, eorum inuidere laudibus uideri posset. Hanc igitur illius effigiem, ut optimam atque probatissimam, sibi proponant, qui simile tractabunt argumentum. In Sallustium autem intueri debent, qui non sua quidem ipsi, uerum aliena describunt. Erat hic M. Tullio parum amicus, & tamen singularem illius uirtutem, industriam, uigilantiam, in extinguendo reipublicæ incēdio, summa fide prædicat, nec ullam maleuolentię significationem ostendit. Quàm uerò nō multi hanc scribendi rationem sibi proponant, res ipsa per se loquitur, & libri atq; monumenta satis declarant. Quotus enim quisq; est, qui non & incomperta sæpenumero literis mandet & affectū prodat? qua quidem in re multiplex est peccatū, & ubicunq; illud deprehenditur, iure optimo scriptori fides ac authoritas derogari potest. Quid

enim

enim mendacio turpius? quid intolerabilius, in eo præsertim genere? Omitto, quàm ferè nulli consilia rerum & deliberationes in medium adducant. Hoc enim illis modò conceditur, qui rebus ipsimet tractandis adsunt: & hi quidem omnium perfectissimè scribere possunt, si iudicio non sint destituti, si, quem oportet, eum sibi propositum habeãt scopũ, si fauori, gratiæ, odio, inimicitiæ nihil tribuant, sed uerum per omnia sequantur, quod proprium est uiri boni. Nam qui scriptis innotescere uolunt, quicunq; tandem illi sint, omni prorsus ambitione uacare, & hoc solum spectare debent, quemadmodum lectorem efficiant cum eruditiorem, tum meliorem. Inter eos uerò, qui rationem hanc secuti sint, & diligenter expresserint, paucos quidem illos, uerè ac suo quodam iure censeri potest Philippus Comi-

næus, nobili genere natus, & summæ uir dignitatis. Hic latinè quidem leuiter doctus, uerùm ingenij dexteritate summa præditus, Ludouici undecimi Galliæ regis, eiusq; filij Caroli octaui res bello gestas, populari sermone memoriæ prodidit, minimè sanè uulgari, sed eiusmodi exemplo, quod omnes, qui laudem aliquam ex hoc genere scriptionis parare sibi uolunt, imitentur. Primum enim, legatus fuit utriusq; regis ad diuersos potentissimosq; principes, & magnam negociorum partem administrauit ipse, nec opus ei fuit, ut ex aliorum sermone penderet. Deinde, fuit in eo singularis naturæ bonitas & prudentia: & quoniam incidit in tempus ac uitæ genus ualde tumultuosum & inquietũ, putauit ea quæ comperisset, cõmunicanda esse posteris, præsertim ijs, qui reipublicæ præessent, ideoq; magnarũ rerum

consilia

consilia & deliberationes accuratissi mè notauit, & fauoris atque gratię ne minimã quidem rationẽ habuit. Nec enim suæ gentis homines, ne reges quidẽ ipsos, à quibus auctus fuit & ornatus, laudat, nisi cum res ipsa flagitat, imò frequenter, quibus in rebus peccarint, nec officiũ suum fecerint, demõstrat, ubique sui similis, nec unquam boni uiri personam deponit, et crebras habet easque firmas sententias, et cum in ipsa narratione aliquid occurrit memorabile, lectorẽ, inprimis autem principes adolescentes appellat, ut animum adijciant, & quod alijs uel calamitosum fuit uel minus honestum, ab eo sibi diligenter ut caueãt, hortatur, & quid ipsorum officij sit, liberè grauiterque monet. Hæc ego quidem de illo, non nimium prolixè, at uerè tamen, & uirtutem eius ipsamet lectio magis abunde declarabit. Quòd aũt eius-

modi ſcriptorem, in latinam linguã à me uerſum, tibi nuncupandum eſſe duxi, Clariſsime Princeps, facit eius muneris atq; dignitatis, quam obtines, conditio. Nam etſi de Galliæ rege deq; rebus Italicis inſtituta eſt tota narratio, tamen ei, qui tantam reipub. molem ſuſtinet, nõ ſuæ modo gentis, uerum exterarũ quoq; nationum facta ſunt cognoſcenda, et quò propius illa noſtris tẽporibus accedunt, eò magis et delectant et docere quoq; poſſunt. Et quanq; dubium non eſt, quin huic naturæ fœlicitati cognitionem quoq; rerum non mediocrem adiunxeris, tamen, quoniam uix pauci Cominæum repræſentant, uolui tibi illum non uulgariter commendare. Nam & ueſtris aliquando regibus fuit non ingratus, & nactus occaſionem, in altero opere, quod ſuperioribus annis Latinũ feci, ſplendorem ueſtræ gentis ac magnifi-

 gnifi-

gnificentiam libenter prædicare so-
let. Quò magis etiam arbitror, cum
per occupationum turbas licebit, &
teipsum aliquid temporis huic le-
ctioni daturum, & regi tuo suasu-
rum, ut inter alios id genus libros,
hunc etiam non negligat. Qui licet
admodum sit adolescentulus, tamen
& patris optimo sanctissimoq; con-
silio, & tuo nunc hortatu atq; du-
ctu, & sua etiam sponte ac naturæ
propensione quadam singulari, eò
nunc in literis est progressus, ut ra-
rum aliquod sit & nostri temporis
exemplum, et sui ordinis decus & or-
namentum. Et cũ magna fuerit Hen
rici regis prudentia, tum in eo certè
grauissimum optimumq; iudicium
fecit, quando ex omnibus te potissi-
mum & filio suo custodem, & flo-
rentissimo regno ueluti patronum
ac moderatorem constituit, anteq;
è uita decederet. Qui sunt non per

Britanniam modo, ſed alijs etiam in locis atq; populis, uiri boni & docti & pietatis amantes, Dei beneficium agnoſcunt, qui eius conſilij author ipſi fuit. Abhorrere enim ſolent plærięq; ueſtri gradus atq; conditionis, à literarum ſtudijs, & laudi prope ducunt, eſſe quàm alieniſsimum ab omni literatura: ſunt alij, qui & ambitioni ſeruiunt, & obſtinatè ſua defendunt, & tametſi uideant eſſe non pauca, quæ emendationem requirant, quæ diſſimulari diutius aut tolerari non poſsint, tamen amplificandis facultatibus intenti & cupidi gloriæ, non laborant neq; ſolliciti ſunt, quid agat, quidue doceatur populus, modo illum habeant obſequentem, & ſummam eſſe iudicant imprudentiã, aliquid moliri, quo præſens reip. ſtatus mutari poſsit: quaſi demum ea ſit perfecta tum ſapientia tum fœlicitas, imperare hominibus,

in altissima rerum ac suæ salutis i-
gnoratione demersis. Quòd si iam
in eiusmodi aliquem et rex ætate fe-
rè puer, & respub. uelut orbata pa-
rente, rege sene atque perito, incidis-
set, cui dubium sit, quin ea fuisset iræ
diuinæ singularis quædam & illu-
stris significatio? Nunc autem quan
do is contigit, non casu, uerum iudi
cio, qui & literas amat, & regem
alumnum suum ad honesta studia
cohortatur, & publicæ emendatio-
nis est percupidus, & gloriam Dei
spectat, & hominibus fidei suæ com
missis, inueteratos errores eripere co
natur, quis non uidet, instituisse De
um ornare Britanniam ingenti be-
neficio? Quapropter uidendum est
uobis etiam, ut hoc tantum donum
ea qua decet gratitudine suscipiatis.
Perferendi quidē sunt uobis haud-
dubie plus quàm decumani fluctus,
& inter scopulos atque saxa nauigan-

dum

dum erit in iſto freto: tumultuatur enim humani generis hoſtis, & omneis artes atque machinas excogitat, ut ne quid ſuæ ditionis amittat. Verum ſi conſtantiam adhibebitis, & populum recto ordine atq; modo, quod inprimis eſt neceſſarium inſtituetis, nihil uerendum erit uobis, & ſuperatis fluctibus atq; diſiecta tempeſtate, ſaluã & incolumem nauem in optatiſsimum portum applicabitis. In eo aũt tuam, illuſtriſsime Princeps ac regni defenſor, præcipuam oportet eſſe curam, ſollicitudinem, uigilantiam, operam. Etenim ſicut longè maximum eſt amplíſsimúmq; munus, cui rex Henricus, & poſt eum regni proceres, te pręeſſe uoluerunt: ita etiam, ſi, quod facis, & tenerum regis animum ad pietatem flectas, & populi ſalutem inprimis tibi curæ eſſe demonſtraris, dubitari nõ poteſt, quin Deum

ſis ha-

ſis habiturus conſiliorum tuorum adiutorem atq; ducem. Vides etiã, quemadmodum ornatiſsimos homines tibi Deus adiũxerit, qui præclaram uoluntatem tuam, doctrina, conſilio, fide, conſtantia & authoritate cupiunt atq; poſſunt adiuuare. Ex ijs unum modo proferam, Cantuarienſem Archiepiſcopũ, de quo tanta eſt apud nos excitata fama, ut qui ſunt ubiq; eius ordinis antiſtites, hunc ſibi uelut exemplar aliquod inſigne proponere debeant, ſi quidem eo titulo cenſeri uelint, cuius nomine tantos conſecuti ſunt honores atq; facultates. Quod supereſt, ut hanc inſcriptionem, tuo nomini factam, beneuolè accipias, oro. Vale. Argentorati, menſe Maio.

M. D. XLVIII.

PHILIPPI COMINAEI, EQVITIS, COMMENTAriorum, de Bello Neapolitano, Liber primus.

POSTQVAM res gestas Ludouici undecimi Galliarum regis commemoraui, iam de Carolo eius filio, & regni hærede, & quamobrē sit cum exercitu in Italiam profectus, exponam. Fuit ea res inter ipsius familiares, diu multumq; discepta. Prudentiores enim & rerum periti, iudicabant omnes, magnum in eo esse periculum; ipse autem unus probabat institutum, & cum eo Stephanus quidam Verius, humili loco natus, & Brissonetus, ambo rei bellicæ imperitissimi. Hi duo illum, alioqui propensum, magis incitabant, ideoq; in plurimorū reprehensionem incurrebant. Nam & res omnes necessariæ deerant, & ipse multum erat adolescēs, & nulla suppetebat pecunia, & ante profectionem, mutuo sumpserunt Genuæ, ad quinquaginta aureorum millia, maximis usuris, & tempus

anni ad bellum gerendũ deficiebat. Vna tantũ res erat subsidio, quod plærisq; omnes, ex nobilitate præsertim, magnis animis & alacritate profectionem hanc suscipiebant, sic enim ferebat ipsorũ ætas. uerum, sicut erant fiduciæ pleni, ita etiã nullo ferè continebantur metu aut imperio. Quare statuendum est, Deum huius belli fuisse ducem. Reliqui enim omnes parum præstiterunt, quanquã uideri possunt, eius gloriæ, quam ex eo bello Rex sibi comparauit, authores magna ex parte fuisse. Cùm annorum Rex esset circiter quindecim, uenit in Galliam Lotharingiæ Dux, & Barrensem agrum, quem Ludouicus undecimus possederat, item Prouinciam Comitatum, quem Carolus Andegauorum Dux, cũ absq; liberis moreretur, testamento reliquerat Ludouico, restitui sibi postulabat. Nam quòd Renati, Siciliæ regis, Andiumq; Ducis & Prouinciæ Comitis, è filia nepos esset, idcircò debere se præferri Ludouico regi, qui esset nepos è sorore, & Prouinciã ad se pertinere, iniuriamq; sibi factã ab auo dicebat. Rex uero, maiorum testamentis cautum esse, ne ad filias deferretur Prouinciæ imperium, &
ipsum,

ipſum, qui matri ſuccederet, nullum ibi ius habere poſse, contendebat. Re diſceptata diu, Barram ei reſtituit, & certū equitatus numerum attribuit, & ad quindecim aureorū millia annua promiſit, in annos quatuor, intra quod tempus de iure Prouinciæ cognoſci oportebat. His rebus omnibus interfui, propterea quòd eius eram ſenatus, qui tunc communi concilio procerum & ordinum regni delectus ac conſtitutus fuit. Stephanus autem Verius, qui poſseſſiones iam aliquot per Prouinciam habebat, & profectionem Italicam ualde optabat, autor Regi fuit, ut mihi et nonnullis alijs diceret, ne Prouinciam ſibi eripi pateremur. Priuſq̄ anni quatuor exijſſent, de quibus conuenerat, iuriſperiti quidā eius regionis uenerunt in Galliam, ac teſtamēta proferebant, partim Caroli Sicilię Regis, partim aliorū, qui ex Gallię regū ſtirpe procreati, Siciliam poſsederant, et nō modo Prouinciam, ſed & Siciliam, & quaſcunq; alias eius familiæ facultates, ad regem pertinere confirmabant. Hoc illi quidem magna contentione; uerum alij longe ſecus, atq; hi, quos dixi, omnię ſua communicabant cum Stephano Va-

rio, qui ualde regem instigabat, ne tan=
tam hæreditatem, testamento delatam,
& Galliæ peculiarem, negligeret. Ioan=
nes autem Borboniorum Dux, & alij
quidam regis familiares, qui rerum sum•
mæ præerant, ut aduersus alteram factio
nē firmius consisterent: Lotharingię Du
cē, qui magni animi erat, accersiuerunt
in Galliam, ut eius niterentur præsidio,
sed rationem tenebant, quomodo nacti
idoneum tempus, eum à se remouerent,
quod accidit, quando illi & confirmatas
suas partes, & Aureliani Ducis, eiusq;
clientelę gratiam & authoritatem minui
uiderunt. Quanq; certè, nisi de Prouin=
cia illi satisfacerent, & annuam pecuni=
am promissam dependerent, non erat,
quomodo post annos quatuor ipsum
diutius morarentur. Et cum uenisset tem
pus, quo illi satisfieri oportebat, atq; illę
frustrà se moliri uideret, iratus discesit.
Verum mensibus aliquot ante id tem=
pus, oblata fuit ei pulcherrima cōditio, si
modo adiecisset animum, eaq; potuis=
set uti. Neapolitani enim regni proceres
omnes ac ciuitates, à Ferdinando rege,
propter summam eius ac liberorum ipsi
us crudelitatem defecerant, & in Eccle=

siæ Ro=

ſiæ Romanæ clientelam atq; fidem ſeſe permiſerant, cumq; Ferdinandus adiu= tus à Florentinis acerrimè reſiſteret, Pon tifex Romanus & reliqui omnes, Lo- tharingiæ Ducem euocabant, eiq; ſum= mam imperij deferebant, et interim dum in Gallijs occupatur, naues aliquot in- ſtructę, & cum his Iulianus, Cardinalis Oſtienſis, Genuæ ipſum expectabant, & diſcedentē è Gallijs, multi legati atq; nuncij, qui eius rei cauſa Neapoli uene= rant, magnopere ad profectionem horta bantur. Rex etiam, qui tunc annorū erat undeuiginti, uidebatur conſilium hoc non improbare, ac uelle ipſius uti opera, ideoq; & pecunia, & equitatu, & com= mendationibus eum adiuuare conſtitu= it. Et quanq; duo illi, de quibus antè di= xi, non deſiſtebant regem admonere ſui iuris: ille tamen dimiſsis literis Romam, Florentiā, Genuam, & aliò, beneuolen= tiā ei cōciliare ſtudebat, quod & ex lega= tis qui mittebātur, & ex ipſo Duce, dum per Molinū, Borbonię oppidū, iter face ret, cognoui. Hęc aūt eò recito, ut demō ſtrem, humilis cōditionis hoīes excitare nonnunq; grauiſsimas turbas. Com= moratus biduo Molini, cōtendebat Lug

dunum, in Italiam inde profecturus. Sed propter nimiam ipsius deliberationem atq; moram, cœperant relanguescere eius amici per Italiam, & re desperata, pacem iam cum Ferdinando fecerant. Ea re nunciata, tristis & abiectus, domum rediit, & authoritatem deinceps apud nos omnem ac existimationem amisit. Ex nobilitate complures, facta pace, Neapolim reuerterunt, sed per fidem circumuenti, in uincula fuerunt cõiecti. Salernitanus autem princeps, qui Ferdinandi mores ac ingenium nouerat, pacem repudiauit, & Venetias profectus, cum suis nepotibus, Bisigniani principis filiis, quoniam amicos in ea ciuitate habebat, senatum consuluit, an ad Lotharingię Ducem, an in Galliam, aut in Hispaniam potius eundum sibi censerent: Illi, in altero nihil esse præsidii: regem Hispanorum, si præter Siciliam & alia quædam loca mediterranei maris, Neapolim quoq; teneat, nimis fore potentem: Galliæ autem reges, quam diu Neapolim possedissent olim, firmā cum ipsis pacem coluisse dicebant, & ut eò se reciperet, suadebant, quod ex ipso postea cognoui. Mea fert opinio, nõ partasse

tā ſe tùm illos, fore ut rex aliquando in Italiā accederet. Poſtq̃ in Gallias illi ueniſſent, biennio ferè commorati, per Stephanum Verium diligenter ſollicitabant regem, ne res Italicas negligeret. deinde per Italiā quoq; multos interpellabant, in primis autē Ioannem Galeaciū, Mediolani Ducē. Is erat Franciſci Sfortiæ nepos è filio Galeatio, qui uxorē habuit Bonam, è Sabaudiæ Ducū familia. Erat ea fœmina ſuorū liberorum tutrix, uerū ingenio parum ualebat, & à Cicone ſcriba pendebat tota, qui liberorum ſalutis cauſa, Galeacij fratres omnes atq; cognatos eiecerat. In his erant Ludouicus Sfortia, Franciſci filius, & Robertus Sanſeuerinus, uir magnæ uirtutis. uerū illa reuocauit utrunq; poſtea, & loco reſtituit, deprecatore Antonio Teſino, Ferrarienſi. Promiſerant illi, nihil ſe contra Ciconem grauius admiſſuros: triduo autē poſtquàm erant reſtituti, comprehenderunt, & incluſū dolio uectūq; per urbē Mediolanū, cuſtodię mandarunt in arce Papienſi, in eoq; carcere uitam ille finijt. Erat affinitate cōiunctus cuidā ex familia Vicecomitum, quo abſente magis illi audebant. Eo facto, rerū pro-

curationem sibi sumpserunt, ipsam uerò liberaliter habebant, & per Antonium Tesinum, quicquid uellet, subministrabant, cæterarum autem rerum omnium nihil ferè cum eà communicabant, & sic erat eius ingenium alioquin, ut delitijs solū addicta, res graues non curaret. Ad Tesinum autem, qui gratia plurimū poterat, deferebantur illius uoluntate, omnes literæ, quæ quacꝫ de re mitterentur. Id molestè tulit Ludouicus liberorū patruus, qui summam imperij iam antea cogitabat ad se transferre, ideocꝫ filios eius duos, nepotes suos, primum ab ea remouet, in eamcꝫ partem arcis Mediolani traducit, quam sua lingua Roccetam appellant. Hoc eius factum probabat Robertus Sanseuerinus, & ex Palauicinis quidā, & arcis præfectus, qui multo tēpore non fuerat egressus ex ea statione, donec insidijs & fraude Ludouici, culpa uerò sui domini Ioannis Galeacij ducis, caperetur, qui matris ingenium referebat. Liberis eò traductis, ærarium, quod id temporis habebatur omniū longè ditissimū, in suam potestatem redegerunt, ab eacꝫ rationes postulabant, & tribus confectis clauibus, cum ex ijs unam ei tradidissent,

Ludo-

Ludouico fuit demãdata suorum nepotũ tutela. Postea missis huc illuc literis, in Galliam pręsertim, insimulabant eam stupri, cum Tesino cõmissi, qui Sanseuerini beneficio seruatus, periculum effugit. Et licet eam potestatem obtinerent, tamẽ non erat eis integrum, quoties uellent, in arcẽ ingredi, quæ centũ & quinquaginta militum præsidio tenebatur. Orta fuit interea simultas, quod fieri solet, inter Sfortiam & Sanseuerinum, & hic quidem cum alterius offensionem ac odium sustinere diutius non posset, Venetias iuit, ipsius autem filij, Galeacius, & Comes Gaiazius, adiunxerũt se Sfortiæ, eoq; sunt usi ualde familiariter, quod nonnulli dicebant uoluntate patris fieri. Nobis quidem egregiam operam illi præstiterunt, in bello Italico, tum in gratiam Salernitani, quem suprà nominaui, qui princeps erat eius familiæ, tum alijs de causis, quæ suo loco dicentur. Ludouicus in eo rerum statu cœpit non obscure, quid sui esset propositi, declarare, & iam cudebat aurum atq; argentum, cuius ab una parte impressa erat Ducis, ab altera uero, ipsius effigies, quę res magnam inuidiam ei conciliabat. Mediola

ni Ducis uxor, erat filia Calabrię Ducis Alphonsi, egregia fœmina, & ualde studiosa dignitatis mariti sui, uerùm ille erat imprudentior, & quę secreto ei communicasset uxor, enuciabat alijs. Magna etiam erat authoritas atq; fides præfecti arcis, Nec enim egrediebatur unquam, & ex fratribus alterum semper domi continebat, orta iam nonnulla suspitione. Sed quodam die, Ludouicus cũ nepote suo Duce, quem animi reficiendi causa foras produxerat, domum rediens, ad arcem usq; deduxit, uti consueuerat, cumq; præfectus more suo comitatus, prodisset, & passum unum atq; alterũ extra pensilem pontem esset progressus, ut principem exciperet; captus fuit à Sanseuerinis, Roberti filijs. Qui intus erant milites, è uestigio pontem ad se reducebant: Ludouicus autem particulam aliquam cereæ candelæ iussit accendi, & nisi prius, quàm absumeretur, sibi patefacerent, iureiurando minabatur omnibus pœnam capitis. Illi perterriti, deditionem fecerunt arcis, quam rebus omnibus deinde muniuit, & quicquid faceret, in gratiam atq; iussu nepotis facere se profitebatur. Ipsum uero præfe-

ctum

ctum in ius uocauit, oblata criminatione, quod Maximiliano Cæsari uoluisset arcem prodere. Germanos etiam aliquot eius rei conscios, ut quidem ipse iactabat, comprehēdit, uerum ijs dimissis, scribam quendam suum, de quo suspitionem habebat, & aliū præterea, quem eius rei internuncium fuisse diceret, capite mulctauit. Prefectum etiam, ubi diu detinuisset, dimisit, affirmans sui nepotis matrem, Bonam, summisisse aliquando præfecti fratrem, qui se interficeret: ipsum uero prefectum facinus illud prohibuisse; eoq; uitam se nunc illi donare dicebat. Mea sanè fert opinio, si qua re se disset in eo culpa, non fuisse condonaturum, præsertim, cum Maximilianus, & propter Austriam, & quod Cæsar esset, nō haberet ibi nullum ius & actionem. Ad ipsum enim si delatum fuisset eius loci imperium, maximi erant per Italiam futuri motus, & Insubria tota statim defecisset. Quo enim tempore Cæsares eam olim administrabant, magna erat populi libertas, & singulæ domus aureum solummodo pendebant annuū. Vicecomites autem, ac deinde Sfortiæ, maximum imperabant tributum, in eoq; nulli parcebant

bant ordini. Ludouicus, occupata arce, & qui intus erant, omnibus in suam fidem ac potestatem adactis, cœpit specta re maiora. nam qui Mediolanum tenet, is reliquum agrum omnem habet prope ad suum nutum ac uoluntatem. Est autem Insubria, seu Ducatus Mediolanensis, pro sua magnitudine, omnium regionum, quas uidi, longe & pulcherrima & fructuosissima, quique eam possidet, cogere potest ad quingenta aureorum millia quotannis, nulla populi molestia uel detrimento: sed plærique non contenti eo, conficiunt & exigunt ad septingenta millia, quò fit etiam, ut populus nouis ferè studeat imperijs. Habebat Ludouicus in matrimonio Ferrariæ Ducis filiam, quò facilius illi erat multorum amicitiam in Italia sibi conciliare: sed Venetos inprimis fœdere sibi coniunxit, non absque dispendio sui soceri. Quod ut melius intelligi possit, quædam mihi sunt extra ordinem dicenda. Ferrariæ Dux, hortatu Ferdinandi, Neapolitani Regis, sui soceri, & Ludouici Sfortiæ, bellum nuper intulerat Venetis, cumque solus aliquandiu omnem impetum sustineret, hostes aliquam agri partem illi ademerunt,

merunt, natura munitam, & cum primis fertilem, Pulesinum uocant, cuius duo sunt oppida primi nominis, Rhodogium & Bastia. Sed cum ij, quos diximus, & Pontifex Romanus, & Florentini, & Bononienses auxilium ei ferrent, ualde fuerunt hostium res afflictæ. Ibi uero Ludouicus pacem demum fecit, utilem illis & peropportunam. Cum enim reliqui omnes, quod eo bello quisque amiserat, recuperarent, solus Ferrariæ Dux damno fuit affectus, amisso, quem diximus, agro, qui & hodie ditionis est Venetorum. Sfortiam aliqui dicebant eius rei causa, dono ab illis accepisse ad sexaginta aureorum millia, & Ferrariæ Duci persuasum ita fuisse scio, cuius nondum ille tunc erat gener. Hęc fuit amicitiæ & facti deinde fœderis occasio. Ludouicum ista conantem Mediolani, & per Insubriam, nemo quisquam impediebat, præter uxorem Ducis, filiam Alphonsi. Ille igitur, ut quò uellet, perueniret, missis nuncijs atque literis, Carolum Galliæ regem sollicitabat, ut Italiam ingressus cum exercitu, regem Neapolis profligaret. Ferdinandus enim, eiusque filius Alphonsus, longè erant ditissimi, & habebantur

bantur ab omnibus maximi animi atq; uirtutis, tametsi res ipsa diuersum postea declarauit. Ludouicus autem ingenio quidem & prudentia ualebat, sed erat timidior, & deiectus admodum rebus aduersis, & si propositum uideret aliquod emolumentum, infidus, nam multus mihi cum eo fuit usus. Et quoniam in illo regis Neapolitani imperio, minus facilè consequi poterat quod optabat, missis, ut dixi, nuncijs, cœpit animũ regis adolescentis excitare quadam gloriæ cupiditate, simul, quàm haberet iustam belli causam, demonstrabat. Ii quos mittebat, per Stephanum Verium ac Brissonetũ adibant regem, & utriq; magna pollicebatur Ludouicus, & Brissoneto fuit author, ut sacerdos fieret, seq; curaturum dixit, ut in Cardinalium ordinem allegeretur, & quo citius omnia conficeret, amplissimam decreuit legationem, cuius erat princeps Comes Gaiazius. Ante id tempus miserat quendam è suis scribis ad regem, oratum, ut nepotem suũ Mediolani Ducem, eò quòd Genuam teneret, in fidem ac clientelam suam reciperet, eiq; ius & authoritatem administrandi communicaret. Erat iniqua condi-

tio, postulare ut absenti hoc tribueretur. Poterat quidem rex, beneficio singulari, è suis aliquem in Insubriam mittere, qui fide ac iureiurando illum obstringeret. Cum enim matrem haberet ille tutorem, ego, qui tunc legatus eram Ludouici regis, iureiurando illam adegi. uerum eo tempore Genuã tenebat Baptista Campofulgosus; nunc uerò, postquam Ludouicus eam urbem recepisset, magis æquum erat, ut solenniter ea res atq; legitimè fieret. Ludouicus autem, ut quod petebat, impetraret, dono dederat quibusdam regis familiaribus, & in his, Stephano Verio, ad octo aureorum millia. Faciebãt hi certè iniuriã regi non mediocrem, facilè enim nobis tunc fuisset, Genuæ possessionem inuadere. Quod si pecuniã quoq; fas erat accipere, multò maiorem summam oportuit postulare. Galeacius enim Ioannis pater, consimili de causa dederat olim Ludouico regi ad quinquaginta aureorum millia, eiusq; pecuniæ rex dono mihi dedit triginta millia, sed opinor Verium eò spectasse, ut Ludouicum haberet sui consilij adiutorem. Ex ijs quos dixi, legatis Sfortiæ, Comes Gaiazius, priuatim ac solus cum

rege

rege locutus, maxima illi deferebat auxilia, & quod Ludouicus suo arbitrio Insubriā omnem gubernaret, minimo negocio rem confici posse dicebat, & paucis deinde post diebus abijt, relicto Comite Læteuillano, qui sollicitaret. Quod cum iste diligēter faceret, multi cœperūt animum adijcere, sed & Rex Peronem Bassum mittebat idcircò legatū, ad Innocentium Pontificem Romanum, Venetos, Florentinos, & ab his inuicē ad nos ueniebāt internuncij. Nostrorum hominum non una erat sententia: regem uerò ipsum esse profecturum nemo putabat. Interim dū legati ultrò citroq; cōmeāt, agebatur de pace inter Regem & Philippum Austriacum, Maximiliani Cęsaris filium. sed in eo ipso tempore quiddam interuenit ualde odiosum & indignum. Rex enim, Margarita Maximiliani filia, relicta, multum adolescentula, uxorem duxit Annam, Francisci Britanniæ Ducis filiam, ut Prouinciam illam omnem, pacatam haberet, quam possidebat eo tēpore totam, præter Rhedones. Erat eius puellæ nutricius & auunculus Auraicæ Princeps, eamq; Maximiliano publicè desponderat. Cū ergo plęriq; tristem ac

fune-

funeſtum exitum metueret, & Maximi-
lianus inſigni quadam uideretur adfe-
ctus contumelia, propter remiſſam fili-
am, & ereptam ſibi ſponſam, Fridericus
Cæſar, ipſius pater, & Comes Palatinus
& Heluetij miſsis legatis intercedebant.
Erant iam utricq; defatigati bellis, præci-
pue uero Burgundiones, ob ciuiles etiã
diſſenſiones, quò facilius erat pacem ali
quam conſti tuere. Ad eam actionẽ rex
miſit Petrum Borboniç Ducem, Aurai-
cæ principem, Cordæum & me. Compo
ſitio demum facta fuit in hunc modum,
quicquid in Atrebatum agro rex poſſi
deret, Philippo uti reſtitueret. Cũ enim
ſoror ipſius deſponderetur regi, pactũ
fuit, ſi quis caſus matrimonium hoc im-
pediret, ut tum, quod pro dote attuliſſet
illa, redderetur familiæ. Burgundiones
autem ex inſidijs iam cœperant Atreba-
tum & Sanctomarum. Reliqua ſolum
erant Heſdinum, Area, Betuna, quo-
rum oppidorum arces regi licebat ex pa
cto retinere, ad certum tempus, & præſi-
dijs etiam munire. De nuptijs illis ita cõ
mutatis, non idem erat hominum iudici
um: ſacrarum quoq; rerum periti, non u-
no modo pronunciabant: ipſis quidem

fœminis infeliciter ferè accidit in partu. Regina enim, tribus editis filijs, incredibili cum dolore mortem eorum deplorauit. Margarita nupsit Castiliæ regis unico filio, qui primo post nuptias anno extinctus, uxorem reliquit grauidam, quę posthumum edidit mortuum, quo nihil euenire poterat toti regno acerbius. Maximilianus autem in matrimonium duxit filiam Galeacij, Mediolani Ducis, intercessore Ludouico Sfortia, patruo: sed eam rem grauiter tulerunt Germaniæ principes, propter ipsius fœminę obscuritatem generis. Parũ enim est splendoris in familia Vicecomitum, ac multo minus in Sfortijs, quorum nomen illustre primum effecit Franciscus, patre natus homine plebeio, sed ingenio præditus liberali, qui uxore ducta, filia notha Philippi Mariæ, ex familia Vicecomitum, Mediolani Ducis, hęres fuit, atq; successor sui soceri, & Insubriam possedit, magnus profecto uir, & uirtute cuilibet suę ætatis Principi comparandus. Hæc autem eò pertinent, ut demonstrem, quod suprà dixi, quàm inauspicato illę ad nouas nuptias transierint. Et ut ad institutũ reuertar, ubi Comes Gaiazius dis-

cesſit, multa per Italiam noſtri homines tentabant, & rex, quantunuis adoleſcẽs, ualde afficiebatur, ac miſſo legato Perone Baſſo, quem diximus, petebat à Venetis, ut ope & conſilio ſibi in ea profectiõe adeſſent. Illi, pergratum eſſe quod instituiſſet, opem uero nullam ſe poſſe ferre dicebant, propter Turcici belli ſuſpitionem: ut autem ipſi, tanto regi cõſulant, quid facto ſit opus, nimis id fore temerarium & arrogans: adiuturos tamen potius, quàm impedituros. Acutè quidem illi & prudenter, ſunt enim omnium hominum longè ſcientiſsimi, ſed tamen euentus non reſpondit ipſorum expectationi. Neq; enim regem ipſum eſſe profecturum putabant, & quod excuſabant de Turca, ſimulatum erat, & qui tunc præerat Turcarum Cæſar, ingenio erat minus excitato, ſed ſperabant illi ſe poſſe iam familiam Arragoniæ, quam uehementer oderant, ulciſci. Ferdinandi enim regis, & Alphonſi hortatu atq; impulſu, Mahometum Turcarum Cæſarem, qui Conſtantinopolim expugnauit, dicebant longius progreſſum, & maximis incommodis ipſorum fines adfeciſſe: Alphonſum preterea ferebant eius

belli, quod Ferrariæ Dux ipsis intulisset authorem, & quosdam summisisse, qui suæ urbis cisternas ueneno corrumperent. nam quia clauduntur undiq; mari, plurimùm ea utuntur aqua: Hoc illi quidem de istis acerbè satis & odiose: sed uera inimicitiæ causa fuit, quod ab illis impedirentur, quo minus ditionem & imperium suum per Italiam atq; Græciam dilatarent, quod inprimis desiderabant, etsi nuper Cyprum occupauerant, nullo sanè iure. Cupiebant ergo bellum illis inferri, & in quancunq; partem ipsi inclinassent, ab ea sperabant consequi se posse oppida quædam in sinu illo maris Adriatici posita. eaq; spes tandẽ ipsos non fefellit, tametsi parum abfuit, quin aberrassent. Quod etiam ad eum modũ, uti diximus, legato nostro responderent, eo pertinebat, ne regem ipsi uiderentur in Italiã euocasse. Ad hoc ferè tempus Lugdunum rex petebat, eo uenit ad ipsum Galeacius, è Sanseuerinis alter, missus à Ludouico Sfortia, cum lectissimis equis & armis, exercendi atq; ostentandi sui causa, iuuenis egregia uirtute, eumq; sic adamauit Rex, ut primi ordinis Equitem faceret, qui summus

est honos, & nō nisi probatissimis communicari solet. Illo demum in Italiam reuerso, Lætęuillanus in Gallijs remansit, promouendi causa itineris. Legatos Rex etiam habebat Genuæ, quorum princeps erat Durfius, ac parabatur ibi classis, & sub exitum mensis Augusti, rex Viennam, Delphinatus oppidum, ad Rhodani ripam profectus, Aurelíorum Ducem cognatum suum, Genuam præmisit. quod plęriq; sic accipiebāt, quasi eò fieret, ut iste adiutus ab ijs, quos diximus, Italiæ nobilibus profugis, cum classe illa Neapolim contenderet. Erat tunc Genua in ditione Mediolani ducatus, quem ad suum nutū Sfortia gubernabat, ideoq; Rex nihil in ea urbe non poterat. Supra diximus de Ioannis Galeacij, Mediolani Ducis, coniuge, quæ ex omnibus una resistebat conatibus Ludouici: uerum id frustra fuit, quod Rex paratum habebat exercitum, & quod ipsius maritus, per imprudentiam omnia communicabat Ludouico, qui & nuncium quendam nuper fecerat submergi, quem illa cum literis ad suum parentem Alphonsum emiserat. In eā, de qua diximus, classem,

care illi, & polliceri dignitatem regi=am. Cuius rei cum apud ipsum facta fuisset mentio, aureorum millia duo annua mihi promisit, per Italiam, si quidem istud accideret. Regem ualde sollicitabat Ludouicus, & literis, & per Læ=tęuillanũ, ut acceleraret, Ibi uerò ex ijs, qui profectionem antea suaserant, non=nulli cœperũt dubitare. Brissonetus imprimis, quod rex moleste tulit. Stepha=nus autem Verius, nihil quidem muta=bat, sed quòd ex ipsius famulis quidã decesserat, et de cõtagione morbi aliqua fuit orta suspitio: cogebantur aliquandiu à congressu & colloquio regis abstinere. Ita fiebat, ut nemo rem sollicitaret amplius, imò prudentiores omnes ac regis familiares, & in his Borboniæ Dux cum uxore, studebant impedire, suiq; con=silij multas adducebant rationes, & cum Brissoneto de ijs omnibus communi=cabant. Post multam uero discepta=tionem, Rex tandem decreuit omni=no proficisci, & ut commodius absq; maiori comitatu transiret Alpes, om=nium primus in uiam sese dedit. Sed ne tum quidem satis adhuc de profe-ctione constabat, & cum essem in primo

agmine, reuocabar, affirmantibus nonnullis, regem aliud statuisse. Eodem die Rex à mercatore quodã Genuensi, mutuatus est ad quinquaginta aureorum millia, sine usura: eam pecuniam Ludouicus occultè pendebat, interpositis fideiussoribus, qui eam redderent mercatori, quem diximus, in his ego quoq; fui, & pro sex millibus spondebam. Non multò ante mutuatus etiam erat Genuæ tantundē, ut suprà diximus, eiusq; pecuniæ usura creuit, intra menses quatuor, ad septē aureorum millia. Rumor erat, quosdã ex nostris lucrũ ex eo percipere. Vienna Rex digressus, ad uicesimum
1495. tertium Augustæ diem, Astam petebat, & in itinere, cum esset Susæ, uenit ad ipsum celeribus equis Galeacius Sanseuerinus, illinc Taurinũ profectus, et ornamenta Sabaudię principis uiduę mutuatus oppignorauit pro duodecim aureorũ millibus, & ex uiduę Monferratensis ornamentis tandem confecit, ex quo facile intelligi potest, quis fuerit eius belli futurus euentus, nisi Deus rem gubernasset. Interim dum Astę dies aliquot commoratur, uenit ad eum Sfortia cum uxore, & amplissimo comitatu. bi-

duo post, Nonium rediit, quod est eius loci castellum, & ab Alta mille passus abest, eoque consultandi causa quotidie conueniebamus. Habebat Alphonsus per id tempus duos exercitus, unum in Flaminia, cui filium suum Ferdinandum præfecerat, cum Virgilio Vrsino, & Comite Petiliano, & Ioanne Iacobo Triuultio, alterum uero maritimum, cui frater ipsius præerat, Fridericus. Nostris copiis erat præfectus Albinius Scotus, uir magnæ uirtutis. Eæ erant cohortes aliquot Heluetiorum, item circiter ducenti equites cataphracti, leuis autem armaturę quingenti, Itali omnes, quibus Comitem Gaiaziũ Ludouicus pręfecerat, ualde sollicitus, & uehemẽter metuens, ne quid detrimenti isti acciperẽt, quod si accidisset, rex domũ reuersurus erat cum reliquo exercitu, ideoque in summũ ille discrimen uenisset, propter hostium propinquitatem, quibuscum nonnulli iam per Insubriam sua consilia communicabant, pertęsi illius imperium. Is, quem dixi, maritimus Alphonsi exercitus, tenebat oram illam omnem, quæ est circa Liburnum et Pisas, freti amicitia Florentinorum. Cum Friderico classis præfe-

cto erãt nobiles quidã Genuenses, & in his Brito Fliscus, quorũ opera sperabat ille posse Genuam ad defectionẽ conci tari. Expositis autem aliquot copijs mili tum, circa Rapallum oppidũ, prope erat, ut perficeret, q̃d cõstituerat: sed in eo ferè temporis puncto, dux Aureliorũ appu lit cũ sua classe: inter cęteras naues, erat u na mea triremis, admodum grandis, cui pręerat Albertus Melius. Ex ea, q̃d pro pius ad continentem applicari posset, no stri ualde oppugnabant hostẽ tormẽtis, et ex alijs deinde nauib9 egressi milites, ac Genua profecti terrestri itinere, cõso ciabant se reliquis nostris copijs, quas an tea dixi, quę cũ propius constitissent, uix primũ illorum impetũ sustinuerũt hostes, ac fugę sese mandarunt, interfectis ad cẽ tum, et paucis quibusdã captis, ac in his filio Cardinalis Genuẽsis. Miserat eò co pias aliquot Ludouicus, duce Ioanne Adurno, uerũ ij non interfuerunt ei prę lio, et aditũ quendam fortiter ab hoste de fendebant. Ad hunc igit̃ modum profli gatus hostiũ exercitus maritimus, è con spectu nostro lõgius retrocessit. Vbi Ge nuam nostri reuerterunt, ortus est ciui um tumultus, & sumptis armis, cùm ex

Heluetijs

Heluetijs nostris, & ab ipsis quoque nonnulli cecidissent, composita res demũ fuit. Hic mihi digrediendũ est ad Florentinos. Hi semel atque iterũ legatos miserant ad regem, priusquam è Gallijs abiret, & primo quidem episcopum Aretinum, & Petrũ Sunderinum, de quorum aduentus causa ut cognosceremus, mihi rex mandabat, & Verio & Brissoneto. Postulata nostra hęc erant, ut per suum agrũ nobis iter darent, ut centũ equites cataphractos nobis alerent. Id si ita facerent, firmã gratiam atque amictiam regi cũ ipsis futuram. Illi autem ex pręscripto Petri Medices omnia faciebãt, cuius pater Laurentius maximam in ea Repub. potentiam & authoritatem habuerat, uir summę uirtutis. Est autem ea mercatorum familia totius orbis terrarum, meo quidem iudicio, longè et amplissima et celeberrima. Nam & soli procuratores ipsorũ atque negotiorũ gestores, magnã ubique fidem obtinebãt, quod per Flandriã et Angliã ipse uidi, et ex ijs noui Gerardũ Ganuesiũ, qui mutuatus aliquãdo regi Anglię Eduardo ad cẽtũ et uiginti aureorũ millia, propè autor fuit, ut excitato contra ipsum bello ciuili, rerũ potiretur. Noui quoque Thomã Portunarium

næum, qui ad Carolum Burgundiæ Du cem, Eduardi fuit fideiussor, pro quinquaginta aureorum millibus, & eò amplius. Eius familiæ fuit princeps Cosmus, qui moderatè & liberæ ciuitati conuenienter Rempu. administrabat. Sed Laurentio, quod Pisanos, & quasdam alias factiones metueret, ut in alteris cōmentarijs recitauimus, adtribuerat Senatus uiginti custodes, quibus ille solū ad tutelā atq; salutem suam utebať. Ab eius morte, Petrus, honoris ac dignitatis paterni successor, cū putaret satellitiū illud sibi deberi, multa proteruè faciebat, & metui uolebat magis, quam amari. Alterius legationis quam ille miserat, cū Rex Lugdunū uenisset, princeps erat Petrus Capo. per eum, quò minus ipsius postulatis morem gereret, excusabat, ut antea quoq; fecerat, & ipsius parentem, Ludouicum regem authorem fuisse, Florentinis dicebat ineundi fœderis cum Ferdinando rege Neapolis, & domo Arragonica, quam eo constante fœdere deserere ipsis non liceat. Quod si tamen ad ipsorum fines propius accedat, uoluntatem atq; studium suum illi declaraturos, & hoc eò magis nunciabat, quod sicut

Veneti,

Veneti, arbitrabatur Regem non esse uenturum. In utraqꝫ legatione erant, qui male illi cuperēt, & in hac posteriore Capo mandata illius odiosius explicabat, & quo modo ciuitas aduersus eū excitari posset, demonstrabat, & ipsius deinde hortatu, Rex Florentinis omnibus pręcepit, ut è Gallijs excederent. Hoc eò pertinet, ut quod deinceps euenit, melius intelligi posit. Rex enim cœpit illum ualde odisse, & nostri homines occultè sua consilia cōferebant cum illius aduersarijs, in quibus etiam erant duo eius patrueles. Fridericus à nobis reiectus, ut supra diximus, classem reduxit ad orā maritimam circa Pisas. Florentini autem, qui natura & antiquitus in Galliam magis, quàm alio propendent, cœperunt negligere eum, atqꝫ fastidire. Sfortia interim ualde Regem urgebat, & in primo congressu atqꝫ colloquio, ne dubites, inquit, progredi ac, sis animo cōstāti. Sunt omnino per Italiam, tres longè maximi principatus, Mediolanensis, Venetus, Neapolitanus. Ex ijs primum habes ad nutum ac uoluntatem tuam: alter pacem colit, neqꝫ se commouet: cum tertio solum ergo tibi bellum erit. Atqui fuit

tempus

tempus, cum tui maiores, Galliæ Reges debellarunt hos omnes consociatos. Quod si mihi fidem habebis, faciam, ut multo, quàm fuit Carolus magnus, euadas potentior, & cum Neapolitanum regnum possidebis, nõ erit difficile Turcam ex Europa profligare. Verè quidẽ ille hoc de Turca, si res idoneè, & cum uirtute fuisset administrata. Ea oratione rex magis incitatus, illius ex prescripto faciebat omnia, quod ex nostris quidã moleste ferebant, gratificantes hoc ipso Aureliorum Duci, qui Mediolanum & Insubriam ad se pertinere dicebat. Erat iam aliquid occultæ simultatis inter Verium & Brissonetum, & hic quidem, quod Sfortiæ tanta habebatur fides, grauiter tulit, & studebat alioqui profectionem hanc interuertere, ut supra diximus, ideoq; Ludouicus cœpit Regem hortari, ut eum domi relinqueret, Eo cognito, iratus ille, inter alia multa dicebat, nihil ei oportere committi, neque dubium esse, quin Regem fallat, & in periculum sit adducturus. Hoc ille quidem satis leuiter, & alieno tempore: sed affectus atq; studium erga Regem incitabat eum. Post hanc disceptatio-

ptationem placuit, ut in omnes partes di mitterentur nuncij, mihiq; decreta fuit ad Venetos legatio: cumq; Rex, qui tum erat Astæ, tenuissima ualetudine, incœperit habere melius, dabam me in uiam, neque longius progressurum esse putabam. Sexto demum die Veneti as perueni, & quod uerebar, ne mutata uoluntate Rex domum rediret, primis aliquot diebus, lentè ac remisfsius agebam. Sed ille continuato itinere, Papiam, quod est ad Ticinũ flumen, contendit, ac ibi primum aliqua fuit orta suspicio. Ludouicus enim non in arce, sed in oppido iusserat ei parari locum & hospitium, & coactus propemodum in arcem recepit, ubi & nostrorum excubitorum auctus fuit numerus ea nocte, quod Ludouico ualde præter opinionem accidit, & Regem, an ullam de se haberet suspicionem, interrogabat. Erant in ea arce Mediolani Dux, Ludouici ex fratre nepos, eiusque uxor, & filius annorum circiter quinq;, & filiæ duæ: uxor quidem ualde tristis & afflicta, propter imbecillem ualetudinẽ, et miseram mariti cõditonem.

Nam Ludouicus eum ueluti captiuum seruabat, nec ulli facultatem dabat eius conueniendi. feceram illac iter triduo ante Regem, & cum ualde cuperem, non fuit mihi concessum, ut ei loquerer, ac grauem illius ægritudinem obstare dicebant. Rex tamen, qui consobrinus erat, admissus fuit ad colloquiũ, & quanquam optabat eum de rebus nonnullis admonere, tamen quod eo tempore multum tribueret amicitiæ Ludouici, nullam rem grauem aut seriam cum eo communicabat, ut ex ipso postea cognoui. In eo temporis puncto, illius uxor ad pedes Ludouici proiecta, uehementer orabat, ut sui parentis atque fratris misereretur. Ille autem respondit, iam eò rem deductam, ut mutari non posset. Intercedebat misera pro illis, atque interim magis erat ei opus, ut pro marito, seque ipsa potius deprecaretur. Rex illinc profectus, Placentiam petebat. Ibi Ludouico nunciatum fuit, Mediolani ducem esse ualetudine desperata. Salutato igitur Rege, discessit, pollicitus rediturum se, quod Rex ipsum orauerat. prius uerò, quàm Papiam uenit, iam ille decesserat è uita. Quod ubi resciuit, è uestigio Me-

diolanum

diolanum sese contulit. Ea res ilico fuit enunciata Venetis per legatū, quem ijs locis habebant: hoc quoq; fuit adiectum in literis, eum cogitare Insubriam & imperij summam ad se traducere, quod Veneti grauiter tulerunt, & ex me quærebant, num Rex patrocinium suscepturus esset pueri, quem ille moriens reliquisset hęredem? Ego, quanq; satis iudicabam æquum esse, ut ita fieret: tamen propter eam, quæ tunc Regi fuit cū Ludouico, necessitudinem, dubitanter illis respondi. Ludouicus igitur, mortuo nepote, principatū occupauit, eaq; præcipua fuit causa, multorum iudicio, quamobrem nos in Italiam euocasset, plerique etiam extinctum nepotem ab ipso dicebant, ideoq; multi per Italiam, mortui ducis propinqui & amici, conuenerant, ut ipsum profligarent, & nisi Rex cum exercitu adfuisset, facile quod uolebant, perfecissent. Ferdinandus enim, Alphonsi filius, erat in propinquo cum copijs, ut suprà diximus. Verum Gaiazius & Albinius eum reiecerant, & uix iter diei nostras copias ille antecedebat, & ad fœminam quandam eius loci, uiduam, uxorem comitis Hieronymi, qui

Sixti Pontificis Romani filius erat, se recepit, sed capto quodam eius ditionis oppido, illa se nobis adiunxit, quod alioqui cupiebat. Iã enim multi per Italiã incipiebant ad res nouas spectare, mirati nostrũ militię genus, propter machinatiões atq; torměta bellica, quorũ ipsi haberent exiguũ usum. Nam & nostri tum erant in ea re, multo quàm superioribus aliquot annis, exercitatiores. Ferdinandus ergo, cũ sic à nostris urgeretur, Cesenam cũ exercitu profectus fuit, quod est oppidũ ditionis pontificię: sed quacunq; iter faceret, uulgo fiebat impetus in ipsorum calones ac impedimenta, si soli deprehenderentur, propterea quod plęriq; omnes studebant nouis imperijs, ut antea diximus, quò facilius erat nobis aliquid egregium perficere. Quod si nostri milites ab iniurijs & maleficio abstinuissent, maxima gloria atq; beneuolentia toti Gallię fuisset ijs locis cõciliata. Initio enim propter opinionem uirtutis, in summo nos honore habebant, sed rapinis, & id genus alijs nostrorum flagitijs edocti, uoluntatem commutarunt. Aduersarij etiam, ut odium nobis conflarent, criminabantur, & passim hoc apud omnes dicebant, nos

& de

& deprędari quicquid esset oblatum, & fœminis quoq; uim facere, qua criminatione nihil esse poterat acerbius, propterea quod Itali sunt propè omnes ualdè prę cęteris, ad rem familiarem attenti, & zelotypi. Quantũ ad rapinas et deprędationes pertinet, nõ erat nihil, quod incusabant: in altero iniuriam nobis faciebant. Rex interim dũ esset Placentię, funus fecit cõsobrino suo Mediolani Duci, nec erat aliud ferè q̃d ageret. Nã et Ludouicus iã factus Mediolani dux, aberat, et ortis quibusdã suspicionibus, nostri cupiebãt redire domũ, etiã ij, qui profectionem antea suaserant, et in his Durfius, de quo supra diximus, qui Genuæ, ubi ualetudinẽ curabat, scriptis ad regẽ literis, multa, quę ad augẽdam suspicionẽ pertinerent, nunciabat. Sed aliud erat Dei consilium, & dum pleriq; ad eum modũ fluctuarent animis, allatũ fuit de Mediolani duce, redituro ad regem, & de Florentinorum erga nos beneuolẽtia. Nam Petrus Medices intemperantèr et superbè Remp. administrabat, eoq; inuisus erat ibi non solum claris familijs, Caponibus atq; Nerlis, uerum etiam suis propinquis & consanguineis. Hæ duæ causæ

Regem denuo excitarunt, & Placentia profectus in Florentinorum fines cōtendit, ut eos uel ad suas partes adduceret, uel captis aliquot ipsorum oppidis, militē in hybernis ibi collocaret. Consiliū eius fortuna cōprobauit, nam & Lucenses odio Florētinorum in eius fidem se permiserunt inter alios, & magnum præstiterunt amorem. Mediolani Dux ad duo potissimum spectabat, primum, ne per id tēpus rex ulterius progrederetur, deinde, ut ipsius autoritate ac beneficio, Pisas et Sarezanam, & Petramsanctam, suæ ditioni cōiungeret. Ea enim duo oppida fuerāt aliquando Genuēsiū, & Florentini, quo tempore Laurentius Medices Reipub. prefuit, occupauerant illa. Rex per Pontremulū, quod est agri Mediolanensis oppidum facto itinere, Sarezanellam longè munitissimam Florentinorū arcem, sed tunc in illis offensionibus atq; dissidio ciuili parū instructā, obsedit, & triduo post, compositione facta, cepit. Quod si muniissent eam rebus necessarijs, maximum nobis intulissent impedimentum, eò quod ager ille omnis est montuosus, & minime frumentarius, & tunc etiam propter hyemem

nem ac prealtam niuem, ualdè incommodus. Antè compositionem factam, uenit eò Mediolani Dux. Cumq; & ipse per Pontremulum transiret, oppidani ac milites præsidio relicti, orta contentione, ex Germanis nostris aliquot interfecerunt, eaq; res maximã deinde turbam excitauit, ut postea sum dicturus. Florentini, cùm rebus nouis studerent, quia in Galliã ferè propendent, eò quod mercaturam ibi exercent, & Guelphorum sequuntur partes, amplissimam decreuerunt legationem ad regem, & profitebantur, nolle diutius in eo uersari periculo, quod erat, si regem ac Mediolani Ducem haberent aduersarios. Eam legationem non improbabat etiam Petrus Medices, quanquam sanè, qui tunc erat rerum status, non poterat aliter facere. Nam & propter inscientiam belli, & inopiam rerum necessariarũ, multò illis prestabat pacificare. Legatorum orationis exitus erat, ut dicerent ei paratum hospitium in urbe. Captabant enim occasionem exturbãdi Petri Medices: quod eò facilius fieri posse sperabant, cum scirent quosdam ex nostris ipsorum approbare cõsilia. Ille uero priuatim etiam ni

ſerat ad regem, in eoq; utebatur quodam ſuo negociorum geſtore, qui tametſi diu uerſatus eſſet in Gallijs, tamen noſtrarũ rationum erat imperitus, quas ne illi quidem ſatis etiam norunt, qui diu multumq; aſſueuerunt, idq; propter crebras mutationes. Rex, quid ſuæ eſſet uoluntatis, & quid à ciuitate fieri uellet, legatis oſtẽderat. Itaq; Petrus Medices, & cum eo ciues nonnulli, uenerunt in caſtra, ut ad ea poſtulata reſponderẽt. Niſi enim ei ſatisfacerent; quantò eſſent in diſcrimine uidebãt. Cogitabãt ergo uiã ſibi munire ad ipſius beneuolẽtiam. Aduentanti illi obuiam proceſſerunt iuſſu regis, Piennius & Briſſonetus. Hi cum in colloquiũ ueniſſent, petebant, ut Sarezanellam arcem in poteſtatẽ regis, Piſas autem, & Liburnum, et Petramſanctã, et Librамfactã, ad certum tempus in fidẽ ipſius permitterent. Ille ſtatim omnia cõceſsit, nõ cõmunicata re cũ ſuis collegis, qui ſciebant quidẽ fore, ut Piſis aliquandiu Rex moraretur, ſui reficiendi cauſa, uerum ut ea nobis traderentur oppida, minime erat ipſorum propoſiti. Nam in ſummum diſcrimen hoc ipſo Remp. ille adducebat, & noſtris etiã hominibus prę

ter

ter expectationẽ accidit, quod tã multa largiret̃, et ridiculè postea recitarũt alijs, quàm egisset liberaliter. His omnibus cõfectis, rex Pisas uenit: Petrus aũt Medices Florentiã reuersus, domũ suã omnibus rebus ornatã atq; refertã, iussit apparari, ut hospitiũ regi prẹberet. Hic mihi dicendũ est aliquid de Mediolani duce. Is magnã in spem uenerat cõsequendi Sarezanã & Petramsanctam; propterea q̃d Genuẽsis olim fuerunt ditionis, et regẽ ea sibi pollicitũ esse, cõfirmabat. sed cum obtinere nõ posset, magnopere offensus domum redijt, illata causa, quam sibi ad proficiscendũ necessariã esse diceret. Galeacium tamẽ Sanseuerinũ, et Lẹtẹuillanũ ibi reliquit, ut cõcilijs interessent. Sanseuerinus aũt cum esset Pisis, primos ciuitatis ad se cõuocat, eisq; persuadet, uti facta rebellione, de libertate regẽ interpellarẽt. Mediolani Dux eũ summiserat, ut id faceret, per eam occasionẽ fieri posse sperans, ut in suã potestatem illi demum redirent, sicut olim fuissent sub imperio Ioannis Galeatij, eius nominis primi Mediolani Ducis. Crudeliter iste & superbè imperauerat, sed largitionibus plurimũ poterat. Vidi sepulchrũ eius in Carthusio

ātiorũ templo Papię, cumq́; ex ijs quidã inter ſpectandum mihi uirtutẽ eius prędicaret, ac ſanctimoniam tribueret, cur, inquam ego, ſanctum appellas? Vides ibi multorum populorum inſignia depicta, quos ille ſibi nullo iure ſubegit. Tũ iſte, nos, inquit, conſuetudine quadam ſanctos uocamus eos, qui nobis bene fecerint. Sanſeuerinus, de quo diximus, eò ſpectabat, ut rem ſuam familiarem augeret. Habebat in matrimonio filiam illegitimam, Mediolani ducis, qui non ſecus atq; filium ipſum adamabat, quod nullos tum haberet grandioris ætatis liberos. Ante annos fere centum, Florentini, poſt diuturnum bellum deuictos Piſanos in ſuam ditionem perduxerant, iiſq́; ualde ſuperbe imperabãt. Ad idem fere tempus, Veneti ſubegerant ſibi Patauinos, eaq́; prima fuit ipſorum uictoria in continente. Erat utriuſq; ciuitatis par fere conditio, & eadem quoq; uoluntas. Nam, ut hi Venetos, ita illi grauiſsime oderant Florentinos. Atque ut dolorem ſuum, & iniuriam ulciſcerẽtur, re deliberata, cum à Sanſeuerino iam ipſis eſſet perſuaſum, cui propter uirtutem plurimũ tribuebant, quò tem-

pore

pore ad sacrum Rex ibat, maximo numero, uiri pariter ac mulieres, ad pedes ipsius proiecti, magno fletu auxilium ab eo petere cœperunt, ac libertatem sibi restitui flagitabant. Ex familiaribus Regis, quidam, senatorij ordinis, Rabotus, cum proxime antecederet, conuersus ad eum: Triste, inquit, & miserabile est istud spectaculum, nec ullus est Italiæ populus, qui tantas indignitates atque contumelias perferat. Aequissimum est, ut ipsorum miserearis, & concedas, quod tantopere petunt. Hoc an fecerit, uel quod rogatus esset ab illis & pollicitationibus inductus, uel quod rei summã non intelligeret, dubium est. Rex autem, qui nesciret, quid illud sibi uellet, quod de libertate dixerant, commiseratione quadam impulsus respondit, sibi placere ipsorum postulata. Quod ubi Rabotus, de quo diximus, enunciasset: ac studium regis erga ipsos commendasset, illi sublato clamore, lætitiam suam significabant, & statim facto concursu, cum ad pontem Arni fluminis uenissent, Leonem illum prægrandem, columnæ marmoreæ superimpositũ, quod est insignæ Reipu. Florentinæ, demoliti, regis effigiem in

eam columnā collocabāt, ſic, ut equo inſidens, dextra teneret gladium, pedibus autem equi ſubiectum ac proſtratum haberet Leonem. Hoc illi tunc quidem, ut nobis gratificarentur: ſed poſtquam deinde Maximilianus Cæſar eò uenit, ſublata ſtatua, quam nobis poſuerant, cōſimilem illi tribuebant honorem. Itali enim ferè ſtudent, ſeq́ adiungunt ſemper potentioribus, quanquam certè Piſani, quorum eſt duriſsima cōditio, merentur excuſationem, quod meliorē ſtatum affectent. Rex paucis diebus ibi cōmoratus, ubi Florentiam uenit, grauiter queſti ſunt de iniuria, quam accepiſſent, ob libertatem Piſanis reſtitutam, in quo promiſſum ab eo nō ſeruatū eſſe, nec etiam ei licere dicebant, ut ipſos in ſuo iure impediret. Qui pro Rege uerba fecit, excuſabat factum, eumq́ dicebat non rectè accepiſſe illorum poſtulata, neque uelle ius ipſorum aut uectigalia deteriora facere. Nouum itaq́ cum illis pactū fecit, de quo ſum dicturus, ubi de Petro Medices, & quid illi acciderit, primū expoſuero. Quod is tàm multa Regi permiſiſſet, nonnulli eò leuius tulerunt, quod abeuntē putarent redditurū eſſe,

quę bona fide accepiſſet. Et quanq̃ Piſæ maximi ſit momenti ciuitas, tamẽ ſi Rex ibi uoluiſſet hyemare, opinor Florẽtinos nõ fuiſſe ei denegaturos. Vbi Florentiã ergo reuertiſſet Petrus Medices, nemo uultũ fingebat, ſed irati animi ſigna plęrique omnes dabant, propterea quòd per ipſum eſſent exuti facultatibus ijs omnibus, quas annis propè centum maximo labore atque periculo ſibi cõparaſſent ac uidebatur illis prænunciare animus aliquid magni incommodi. His de cauſis, præſertim deſyderio libertatis, quam amiſſam eſſe iudicabant, conſtituerunt illũ extra Remp. eijcere, ab eoque conſilio non ſplendor huius familiæ, non gratia, nõ recens Coſmi & Laurentij ornatiſsimorum hominum memoria eos reuocabat. Et cũ earum rerũ inſcius ipſe, tametſi de infirmitate plebis nonnihil dubitaret, ad curiam ueniſſet comitatus, ut ad Senatum referret, quid actum eſſet: non fuit intromiſſus, & ex Nerlis quidam, armatus, qui portam occupauerat, dicebat, non ei licere cum comitatu ingredi. Domum igitur reuerſus cum ſic eſſet repudiatus, clientes ac famulos ſuos omneis iuſsit arma capere, ſimul, quid

fieri

fieri uellet, & quæ sua esset fortuna, Paulum Vrsinum admonuit, gentilem ac familiarem suum. Nam quod inter ipsos quædam esset necessitudo, familia Medicensis, quę potens erat & ampla, consueuit inde à Laurentio dare illis annuum stipendium. Consiliũ eius hoc erat, ut factioni aduersariæ ui armorum resisteret: sed ilico fuit conclamatum ad libertatem, & populus ad arma concurrit. Eo cognito, statim profugit, miserabili certè fato. Nam quę plurimis annis fuerat potẽtissima domus, & Principibus ferè comparanda, quicquid habuit dignitatis, atq; splendoris, eo die amisit. Eam rem omnẽ cognoui ab legato Florentino, qui tum erat Venetijs, & grauiter tuli, quod nõ esset meũ secutus cõsilium. Quo enim tempore Venetias primum ueni, datis ad eum literis, nunciabam, quibus rationibus pacificare posset. Hoc enim in mandatis mihi dederant Brissonetus atq; Verius; & Rex placari poterat, si iter solum dedissent, aut ad summum si Liburnum ei permisissent. uerum ille meis acceptis literis, aliené respondit. Postero die legatus ille, quem dixi, recitauit Se-

natui

natui Veneto ex literis, quamobrem profugiſſet: conatum eſſe Rempub. opprimere, & comparare ſibi dominatum, auxilijs Arragoniorum, & Vrſinorum. Idem legatus, pridiè cum nihil adhuc eſſet allatum, ualde amanter & officioſe multa mihi de illo confirmauerat, non ſecus ac ſi ipſius eſſet cliens: nunc uerò, commutata fortuna, longè diuerſum publicè dicebat, ſecutus mandatum Senatus. Hic uidelicet eſt rerum humanarum ſtatus, ut plerique omneis ad motum fortunæ ſe quoque moueant. Poſt hęc nunciatum fuit, illum fugientem aduentare Venetias, & regem honorificè admiſſum eſſe Florentiam. Legatus deinde, cũ à ſuis domũ euocaretur, diſceſsit. Significauerãt enim illi, quam eſſent nacti tempeſtatẽ, ea utendũ eſſe. Biduo poſt, uenit eò Petrus Medices, parũ benè cultus. Veneti autem, quod uerebantur, ne regem offenderent, cùm non poſſent ei honeſtè denegare hoſpitium, percunctando ſtudebant ex me cognoſcere, quæ Regis eſſet uoluntas. Ego, qui cuperem ei gratificari, præſertim cum Rex nihil de illo ad me ſcripſiſſet odioſè, reſpondi exiſtimare me, fugiſſe illum propter mobilitatem

litatem uulgi potius, quàm metu regis. Itaq; fuit admissus, & liberaliter exceptus, eiq; & famulis permittebatur esse cum telo. Et quanquam Cosinus Medices olim impediuerat eos, quò minus Mediolanum obtineret, tamen ob eius familiæ uirtutem atq; nobilitatem, in magno ipsum honore habebant. Postquam in collocutionem ueni, prolixè de sua calamitate mihi commemorabat, amissis rebus omnibus. Hoc etiam inter alia ualdè hominem angebat, quod ex ipsius procuratoribus quidam, recusasset ei subministrare pannũ, quo se, suosq; uestiret. Ego, quibus poteram rationibus eũ confirmabam. Rex priusquam iret Florentiam, datis literis, eũ accersiuit, sed ille pridiè eius diei profugerat, cumq; ex nostris quidam, qui locum & hospitium Regi parabat in illius ædibus, de fuga cognouisset; cœpit ilico prædari & diripere, quicquid reperisset, illata causa, quod ipsius procuratores Lugduni magnam uim pecuniæ sibi deberent. Is abstulit inter alia cornu quoddam insigne Monocerotis, præcij septem millium aureorum. Quicquid haberet opum præterea, deportari iusserat in quasdam alias

ædes. Id omne uulgo direptum fuit, sed ornamenta quædam illius, & ad uiginti aureorum millia, et pocula ualde prçcio- sa, & signa quædam elegantissima, Sena- tus sibi seruauit. Summa omnium quæ amisit eo die, fuerunt ad centum aureorum millia.

PHILIPPI COMI- naei, Equitis, commentariorum liber secundus.

FLORENTINI postea nouam fecerunt cum Re- ge pactionem, & mutuo dabant centum ac uiginti aureorum millia, conce- debant etiam quæ diximus, oppida, & quò magis ei gratificarentur, insignia suæ urbis mutarunt, & Gallicis consi- milia sumpserunt. ille inuicem in suam tutelam atque fidem eos recepit, & san- ctissimo iureiurãdo pollicebatur reddi- turũ se ipsis, quæ accepisset oppida, quar- to mense post, quàm Neapolim uenisset,

aut

aut eò citius, si fortè antè id tempus in Galliam rediret. Commoratus apud eos paucis diebus, Senam, inde Viterbium petiuit. Eo in oppido constituerant hostes morari, nostrumque aduentum expectare, & si res ita ferret, prælio nobiscum decertare, quod & Alphonsi regis, & Alexndri Ponitificis legati, Venetijs mihi dicebant. Ferdinandus enim Alphonsi filius, Romam se receperat, & ipsum Alphonsum, cui magnam plęrique tribuebant fortitudinem, Viterbium usque uenturum esse cum exercitu putabam, filio relicto Neapoli præsidio. Locus enim ille uisus mihi fuit ualdè opportunus, ubi nos exciperet, eò quod haberet à tergo tum suum tum Pontificis & Vrsinorum agrum omnem, in quem, si quid accidisset incommodi, absque maiori ullo periculo facilē habuisset receptum. Arcem Viterbij Rex occupauit per Cardinalem Ostiensem, eius loci pręfectum, & mirabar cū ab eo mihi redderentur literæ ibi scriptæ, ac tunc primum cœpi cogitare, esse Deum, qui profectionem nostram gubernaret, meque pœnitebat, quod paulò antè fuerā hortatus Regem per literas, ut cum aduersarijs,

uersarijs, qui tũ honestas deferebãt conditiones, pacisceretur. Aquapendens oppidum et Mons Faliscorum, & quicquid est in ea regione, in potestatem regis concessit prius quàm Viterbium ille ueniret. hæc omnia cognoscebam ex literis tum Regis, tum ijs, quæ mittebantur ad Senatum Venetum. Illinc Romã profectus uenit in agrum Vrsinorum, qui statim in ipsius fidem ac potestatem se permisit, authore Carolo Vrsino, qui eius rei mandatum habere se dicebat à suo parente, qui militabat Alphonso. Nam Itali suo quodam more diligenter prouident, ne infirmiores sequãtur partes, ideoq; etiam belli tempore solent aliquando communicare sua cum hostibus, & sunt intenti ut cognoscant in utram partem inclinet fortuna, Brachiani, quod est Vrsinorum ditionis oppidũ, locuples & copiosum, exercitus noster cõmode sese refecit. Inde Rex eum, quem supra diximus Cardinalem, misit Ostiam, oppidum maritimum, ut Romam, quæ est in propinquo, contineret in fide & amicitia. Tenebant illud oppidum Columnẽses, qui nostrarum tunc erant partiũ, opera et intercessione Car-

dinalis Ascanij, qui frater erat Mediola
ni Ducis, eumq́ ualde oderant Vrsini.
Nã hæ duę familię, quàm late Romanæ
Ecclesię patet imperiũ, suos habẽt clien-
tes atq; deuotos, perpetuęq́ sunt inter ip
sos turbę & offensiones. Quòd nisi ma-
lũ hoc interueniret ijs locis, nullus Italię
populus meliori conditione aut ęquiori
uteretur imperio, propterea quod nullũ
ferè pendent tributũ, & Remp. habẽt be
ne constitutã, quia Roma. Pontifices plę
runq́ sunt et ipsi docti, & homines præfi
ciunt idoneos: sed nemo credat, quantis
malis occasionem prębeãt factiones illæ
duę. De Columnensibus, et quemadmo
dũ à nobis defecerint, postea sum dictu-
rus. Pręter eũ Cardinalẽ, rex Ostiã quo-
que miserat Peronẽ Bassum, qui paucis
antè diebus attulerat uiginti aureorũ mil
lia, quę Mediolani Dux paulo antè regi
mutuatus erat. Attribuerat aũt illis Rex
ad quingentos equites, & duo Heluetio
rũ millia, quibus pręerãt Comes Linia-
cus, et Alegrius, & ipsorũ propositi erat,
ùt traiecto Tiberi, Ferdinandũ, qui Ro-
mę erat, commeatu intercluderent, auxi-
lio Columnensiũ, quibus amplissima rex
dabat stipendia. Sed hoc in loco uaria
concur-

concurrunt, de ijsq́ singulis aliquid nobis est dicendũ. Rex antequam Viterbiũ uenit, legatos Romam miserat, & in his Tremoliũ, ad Pontificem, ut de pace agerent, quoniam ille iam initium aliquod eius rei fecerat, ut Italorum fert consuetudo. sed interea Pontifex, nocturno tempore in urbem receperat Ferdinandum cum copijs, & nostros legatos comprehẽsos, eodẽ die dimisit, Ascaniũ uerò Cardinalem, & Prosperum Colũnam captiuos detinuit, q̃d nõnulli ferebant ipsorũ uoluntate fieri. Eo toto itinere, nõ amplius biduo Rex uno aliquo in loco morabatur, & multo commodius eueniebant omnia, quàm polliceri aut optare sibi potuisset ipse. Pontifex ubi uidit eũ tanto successu et celeritate progredi, permisit, ut Romam ueniret, quanquam sane ut prohiberet, non iam in ipsius erat potestate. Ferdinandus autẽ noctu clam discedens, Neapolim reuertit, deductus aliquousq́ à Cardinalibus aliquot. Regi obuiam processerunt Cardinales ac Senatores magno numero, & hospitiũ fuit ei tributũ in urbis ea parte, quã Columnenses inhabitant. Pontifex in Adriani molem se recepit. Nonne autem mirum

debet uideri, et Regem Alphonſum, cuius tanta erat opinio uirtutis atq; ſciẽtiæ militaris, eiuſq; filiũ & Vrſinos, qui plurimum ijs locis poterant, non fuiſſe auſos committere ſuam ſalutem urbi Romæ, preſertim cum ſatis perciperent & Mediolani Ducem & Venetos iam conari defectionem, & de fœdere conſultare: Nam ſi Viterbij aut etiam Romę, ſaltẽ per aliquot dies nobis illi reſtitiſſent, ilicò fuiſſet initum illud fœdus: at conſilium Dei cogitationes captumq; noſtrũ excedebat. Antè quàm Romam rex uenit, concidit aliqua pars muri, & quùm eò ueniſſet, collapſus etiam fuit ille murus, quo cingit̃ Adriani moles, in quam Pontifex ſeſe abdiderat, quod pręter alios duo quidem Cardinales mihi recitarunt, qua quidem in re ſignificationem aliquam & omen ineſſe crediderim. Sed nunc mihi de Alphonſo nonnulla ſunt explicanda. Ab eius patrę nobilitas propè omnis defecerat, ut initio libri diximus, qui cum externum auxilium diu fruſtra expectaſſent, in gratiam redierunt, & ex ipſis nonnulli, cum Neapolim reuertiſſent, per fidem circumuenti, capti fuerunt ab eo circiter uiginti qua-

ti quatuor, quos ab eius morte Alphonsus filius necauit omnes, ac supplicium quoque sumpsit de principe Rhosanæ, & Duce Sessæ fortissimo uiro, quos pater aliquando simili fraude circumuenerat. Ille in matrimonio habebat Ferdinandi sororem, & quanquam grauiter eum offenderat: tamē, quòd data fide ad ipsum uenisset, non erat æquum, ut uim ullam pateretur. Comprehensus autem, in teterrimum carcerem abiectus fuit, pòst etiam ipsius filius, adolescens ualde formosus, annorum circiter quindecim, cumque regni summa deferretur ad Alphonsum ille iā totos uigintiquinque annos fuerat in uinculis, neque multo pòst, Alphonsus captiuos in Ischiam insulam Neapoli uicinam deportari ac interfici iussit omnes, præter unum & alterum. Crudelitatis & iracundiæ ipsius administer fuerat, è Mauritania, quidam homo barbarus atque ferus, qui perpetrata cęde, domū rediјt illius mandato, ut facinus illud maneret occultum. Erat Ferdinandus ingenio ualdè truculento & inconstanti. Nam & inter epulas ac in conuiuiјs cum læticiam ac hilaritatem præseferret, iubebat homines comprę-

hendi, & uitæ periculum illis creabat. Ad hunc modum cepit & postea necauit Iacobum Picininũ, Francisci Sfortiæ, Mediolani ducis, legatum. tametsi rumor erat, Sfortiæ uoluntate hoc euenisse, quòd excellentem hominis uirtutem, qui magnas haberet per Italiam clientelas, ambo metuerent. Breuiter, nihil erat in eo humani, nihil commiserationis, quod etiam ipsius propinqui & necessarij profitebantur. In populum uehementer fuit iniquus, & nullum mercaturæ genus non exercebat, adeo sordidus & illiberalis, ut etiam porcos distribueret sagi nandos, alieno sumptu, quò essent uendibiliores, quos si contigisset perire, tum eos qui suscepissent alendos, damnum ei præstare oportebat. Per Apuliam, quanti uellet, emebat quicquid erat olei, & frumentũ alijs in locis, antequam maturuisset, & quanti omnino poterat, diuendebat. Quòd si forte propter earum rerũ copiã remitteretur precium, cogebantur tamen homines ad ipsius arbitrium atq; præscriptum emere, & quandiu suppeteret ipsi quod uenum daret, nõ licebat alijs quicquam distrahere. Ex nobilitate qui rem familiarem curabant, & paulo

erant

erant lautiores, ab ijs pecuniam & quicquid eius animo adlubuisset, mutuabatur, aut etiam inuitis eripiebat, & paßim habebat equorum greges, quos alij cogebantur ei propagare & enutrire. Patris ingenium referebat Alphonsus, uterque crudelis & libidinosus, & impius. Nam & fœminis compluribus uim fecerunt, et Ecclesię nullũ deferebãt honorem, imo prefecturas Ecclesiarum uendebant, & Ferdinandus Episcopatum Tarentinum Iudęo cuidam uendidit, tredecim aureorum millibus, qui illum suo filio, quem nostræ religionis esse diceret, comparabat. Abbatias autem, & id genus alia, seruulis suis & familiaribus, pro mercede dabat, non nunquam etiam sub conditione, scilicet ut accipitres ad certum tempus sibi curarent, ac mansuefacerent, aut simile aliquid. Alphonsus, solenne illud & ab Ecclesia sancitum, quadraginta dierum ieiunium, cõtemptim habebat, neq; peccatorum expiationem quærebat, neq; cœnã domini quicquã ad se pertinere putabat, et ut paucis omnia dicã, nihil erat illis impurũ magis & sceleratũ. Putant nõnulli, q̃d si Alphonsi filio, Ferdinan-

do, longior uita cōtigiſſet, ſuperaturum fuiſſe utriuſq; nequitiam & improbitatem. Mihi quidem uiſus fuit admodum demiſſus ac benignus, uerum id fortaſſe rebus duris & aſperis potius, quàm ipſius indoli tribuendum eſt. Dicat aliquis, odioſe hæc à me recitari: ſed affirmare poſſum, & religioſe quidem, nullum hic interuenire affectum, & eò ſolum iſta commemoro, ut quàm ſit potens & iuſtus Deus, omnes intelligant: Nec enim ullum flagitium dimittit impunitum, & hic uidemus quomodo Carolum regem adoleſcentem, nec rebus, nec hominibus idoneis inſtructum, excitarit, ut eos reges tam prudentes, tam locupletes, tam exercitatos militiæ, quibus ad gerendum bellum nihil etiam deeſſet, mulctaret. Qui tametſi multò ante præuiderent eam imminere tempeſtatem, tamen inopes conſilij & uelut attoniti, non potuerunt eam à ſe depellere. Sola enim arx Neapolis impetum noſtrorum aliquandiu ſuſtinuit. Non inuenuſte igitur Alexander pontifex, Gallos eò ueniſſe dicebat, cum ligneis calcaribus, & cretam ſolum prætuliſſe manibus, ut inſcriptione facta, hoſpitijs idoneum locum ſibi de-

ligerent. De calcaribus autem eò dicebat, quòd dum nostri homines, ociosi per urbes obequitãt, seruuli soleant ipsõrum calceis imponere cuspidẽ aliquam ligneam, quæ sit calcarium loco. Nec enim frequenter admodum in ea profectione nostri gestarunt arma, et ab Asta Neapolim usq;, Rex quatuor solũ menses ac dies undeuiginti cõsumpsit. Quare non dubitem affirmare, & multos per Italiam noui honestissimos uiros, qui idem iudicant, hanc uidelicet plagam illis inflictam fuisse à Deo, ut reliqui principes omnes ipsum reuereantur & ius cuiq; suum reddant. Nam illi non modo regnum ipsum & quicquid haberent opum, sed existimationem etiam amisẽrunt omnẽ, et ex ipsis uno anno tres è uita decesserunt. Ferdinandus enim, qui magni illius Alphonsi regis, prudentissimi & optimi uiri filius erat illegitimus, cum uideret à nobis impendere sibi discrimen, neq; posset resistere, magnopere angebatur in animo, & eò uehementius, quò magis de sua filijq; sui uitę turpitudine cogitabat; & quò grauiorem iustioremq; populi contra se offensionem esse sciebat. Nam etsi crudelis erat, tamen in-

genio præſtabat, & ex ipſius familiari-
bus nonnulli mihi confirmabant, cum
ſacellum quoddam dirueret, repertum
fuiſſe libellum, in quo perſcriptum eſſet,
quicquid, poſtea pertulit incõmodorũ,
eumq; ubi legiſſet, paucis quibuſdã adhi
bitis, in ignem conieciſſe. Ad eũ dolorẽ
hoc etiã acceſsit, q̃d ipſius filius Alphõ
ſus, et ex eo nepos Ferdinandus, huic fa-
mę de regis aduentu, fidem non habe-
bant. nam hi contẽptim ferè de re tota lo
quebantur, & grauitèr interminati, dice
bant, ſe cũ exercitu nobis obuiã proceſſu
ros, ad Alpes uſq;. Ipſe uerò, qui periculi
magnitudinẽ intelligeret, per legatũ ſu-
um, Camillũ Pándulphũ, ualde ſollicita-
bat regem de pace, priuſq; Vienna diſce-
deret. quã ut impetraret, pollicebatur de
pendere uectigal annuũ, ad quinquagin
ta aureorũ millia, paratus etiã, fidẽ et iuſ-
iurandũ pręſtare, et regnũ ei ferre acce-
ptũ, cunq; uideret ad pacem nullum adi-
tũ, ſibi patere, morbo correptus interijt,
expiatis antea peccatis, uti ſpero, et Deo
reconciliatus. Alphonſus aũt, qui tam fu
erat immanis per omnẽ uitã, et qui adeò
magnũ habebat uſum armorũ, ſua ſpon-
te, prius quàm Roma rex digrederet, ad
miniſtra-

ministrationem omnem deposuit, & tantus ei timor incessit, ut noctu perpetuo exclamaret, audire se aduentantes Gallos, & non homines tantum, sed arbores etiam & saxa, nomen Gallicum sonare. filium itaque suum, ubi Roma Neapolim rediisset, in regni possessionem misit, & inauguratione facta, iussit obequitare per urbem maximo cum comitatu. Quo facto, fugam in Siciliam adornauit, cum sua socru, quæ soror erat Ferdinandi Castiliæ Siciliæque regis. Et cum eius rei fama ubique percrebuisset, in primis autem Venetijs, non idem erat hominum iudicium. dicebant alij profectum ad Turcarum Cæsarem: alij decedere ex regno iactabant, in gratiam sui filij, qui populo esset acceptus. Mea uero semper fuit ea sententia, ut dicerem, pauore consternatum profugisse. Nemo enim, qui sit crudelis, uir fortis & animosus esse potest, ut in Nerone & id genus alijs Tyrannis uidere licet. Tam autem erat exanimatus, ac fugæ cupiens, quod ex ipsius familiaribus cognoui, ut socrui suæ diceret, quòd nisi è uestigio discederet, se relicturum ipsam. Et cum illa solum tri-

dui ſpacium atq; moram peteret: hoc enim ſibi deeſſe ad explendum annum, quem uolebat uideri fuiſſe totum in eo regno: ille reſpondit, niſi pateretur ſe diſcedere, eiecturum ſeſe per feneſtram, &, nonne auditis, inquit, omnes homines inclamantes nomen Gallicum? Sic igitur perterriti profugerunt. Præter uina quædam generoſa, quibus delectabatur, & uaria genera ſeminum, ad rem hortenſem, & ornamenta quædam atq; ſigna, & aliquã pecuniæ ſummam, nihil aſportauit: reliqua omnia in arce Neapolis reliquit. Cum in Siciliam ueniſſet, Meſſanam profectus, & monachis aliquot ſecum deductis, uotum faciebat, uelle in poſterum abſtinere ab omni adminiſtratione, & ſuſcepto eo uitæ genere, magnam præ ſe ferebat ſanctimoniam, beneficus admodũ erga pauperes. Erat eius propoſiti, uelle commigrare in Hiſpanias, & Valentiæ quoddam uitæ monaſticę genus amplecti, eorũq; more ueſtiri, ſed calculo grauiſsime adflictus, aliquãto poſt deceſsit, & quoniã anteactæ uitę maximopere ipſum pœnituit, ut accepi, ſperare licet, Deũ illi ſuam infinitam gratiam atq; miſericordiam communi-

municasse. Eius filius Ferdinandus, ad quem nuper erat delata rerum summa, ut diximus, cùm arbitraretur fuga sui patris offensiones omneis remissas, collegit quàm potuit maximas equitum & peditum copias, & ad Sangermanum, quod est in aditu regni oppidum, consedit, & quicquid omnino necessarium esset, procurabat. Est ibi Liris fluuius, qui pedibus nonnunquam transiri potest, deinde mons uicinus et superimminens oppidum efficit munitum. Atq; hic demum, qui familię Arragonicę fauebant, cœperunt rursus in spem aliquam uenire. Rex interim erat Romæ, commoratus ibi per dies uiginti, in magna frequētia exterorum hominum & Cardinalium, in quibus erat Ascanius. Hi propè omnes ualdè pontificem oderant, eumq; cogitabant deturbare loco, & creare nouum, eoq; res processit, quod ex fide dignis accepi, ut semel atq; iterum iuberent deduci tormenta et machinationes, quibus Adriani molem, in quam ille se receperat, euerterent, et nisi Regis interuenisset authoritas atq; gratia, perfecissent quod constituerant. Arx enim illa non posit uim ullam maiorem diu sustinere.

stinere.

ſtinere. Et quoniã muri aliqua pars nuper collapſa fuit, ut antè diximus, multò maior alacritas ſtudiumq́ oppugnandi maius illis iniectum eſt, & ſignificationem aliquam eſſe dicebant, quæ diuinitus accidiſſet. Inter alia inſimulabãt eum empti Pontificatus, et uerè quidem iſtud; ſed Cardinalis Aſcanius autor fuerat eius uenditionis, et ampliſsima idcirco munera acceperat, quoniã et ipſe Pontificatũ ambiuerat. Et quanq́ grauiter inter ſe diſsidebant, tamẽ uterq́, meo iudicio, de ſuo iure diſceſſurus erat, et permiſſurus aliũ quẽuis eligi, fortaſſe aliquẽ etiam noſtrę gentis atq́ factionis. Et uideri poſsit rex minus bene ſibi conſuluiſſe, quòd non eò rẽ deduceret, ſed quoniã adoleſcens erat, & hominibus idoneis carebat, quòd paciſci maluit, prudenter ab eo factũ eſſe iudico. Fuiſſet quidem res inſignis et memorabilis ad poſteritatẽ, ſi ſtatum eccleſię Romanę, tunc in primis ualde corruptũ et impurũ, emendaſſet. nã neq́ facultas ei deerat, neq́ uoluntas etiã, ſed opus in eo fuiſſet magna quadã dexteritate lectiſsimorũ hominũ, quibus ipſe deſtitutus erat, ut non ſemel antea demõſtrauimus. Itaq́ tranſegit pactis aliquan-

liquantò durioribus, quę res et offensio-nẽ excitauit, & fœderi, de quo postea dicemus, occasionẽ prębuit. His aũt conditionibus pactum fuit, ut Pontifex et Cardinales omnes pacem inter se colerent, ut absentes etiam Cardinales fructum et emolumentũ sui ordinis perciperent, ut pontifex quatuor eius regiõis oppida in fidẽ regi permitteret, ut Turcarũ Cęsaris fratrem, quẽ maximis prçmijs custodiendũ acceperat, regi traderet. Adiecta fuerunt etiã nõnulla, quę propriè ad senatũ Cardinalium pertinebant. Pro ijs rebus omnibus obsidem dabat, filium suum, Valentiæ Cardinalem, ut cum rege Neapolim iret legatus, eumq; rex in summo habebat honore. In gratiam autem regis, Pontifex duos creabat Cardinales, Brissonetum & Episcopum Cenomanorum, familiæ Lucenburgicæ. His rebus confectis, rex in uiam se dabat, amicissime, ut quidem uidebatur, à Pontifice dimissus. Verũ Cardinales octo, qui compositionẽ hanc grauiter ferebant, factionis Ascanij oẽs, Roma discesserunt, tametsi nõnulli dicerẽt Ascanium agere simulatè, eiq; cũ Pontifice non male cõuenire. Sed de eo nihil affirmare possum,

Frater

Frater quidē eius, Mediolani Dux, non dum offensionis ullum signum nobis dederat. In itinere cum non longe nostri processissent, Valentiæ Cardinalis, obses, profugit. Postero die rex oppugnatione cepit Castelfortinum, interfectis omnibus, qui intus erāt, propterea quod is, cuius erat oppidum, accepto à rege stipendio, cùm esset Vrsinæ factionis, ad hostes defecerat. Inde progressus, arcem quandam Marchionis Piscarię, cùm per octo circiter horas oppugnasset, ui cepit, & eos qui intus erant, in hostium numero habuit. Pòst, Sangermanum petebat, quod sedecim ab eo loco milliaribus abest, quod ad oppidum Ferdinandus rex omnem suum exercitum conuenire iusserat, positis ibi castris, ut supra diximus. Aut hic enim, aut nusquam alibi resistendum erat. Sed ille, tametsi præmiserat, qui aditum quendam, sex ab oppido miliaribus, à nobis defenderent, discessit nullis ordinibus antequam rex eò ueniret. Primam aciem ducebat Guisius, & cum nostri aditum illum, qui est inter montes, nullo resistente occupassent, Rex Sangermanum uenit. Ferdinandus autem, ubi Capuam uenisset, uix

cum

cum paucis quibusdam in urbem receptus fuit, neq; diu moratus, abijt, cohortatus eos ad fidem atq; constantiam, iniecta spe sui reditus in posterum diem. Quod fore suspicatus erat, id accidit. Quos enim ibi in præsidio reliquerat, ij non expectato ipsius reditu, quod iusserat, Nolam ierunt. In his erant Virgilius Vrsinus, cũ nepote suo, et Comes Petilianus, qui capti à nostris, iniuriam sibi fieri, & per fidẽ, quam rex ipsis dedisset, circumueniri se querebantur, & uerè quidem, sed literæ quibus cautum ipsis fuerat, nondum erant eis traditæ. Dimissi tandem absq; mulcta, nonnihil suarum rerum, quas nostri cepissent, desiderarunt. Sangermano Rex Calenum petijt, duobus à Capua miliaribus. Eò uenerũt Capuani, & facta compositione, regem & exercitum eius omnem in urbem receperunt. Postridie cum Auersam, medio itinere oppidum inter Capuam & Neapolim, uenisset, Neapolitani legatos de pace mittebant, & postq; idonee illis cauisset, eosq; suis legibus usuros esse confirmasset, pacificarunt. Eò Rex præmisit Marescallum Gium, Stephanum Verium, & Gannæum Iureconsultum, ut

omnia procurarent. Ferdinandus, ubi nobilitatem omnẽ atq; populũ sumptis armis à se deficere, et ad bonorum quoq; direptionẽ properare cognouit, ingressus nauim, in Siciliã contendit. Incredibile est, quanta lętitia et cõgratulatione regem exceperint Neapolitani. Obuiã ei processerunt etiam Arragonicæ domus beneficiarij, inprimis autem ij, qui sunt familiæ Caraffıcæ, qui censum annuum habebant ab his regibus, ad quadraginta aureorum millia. Reges enim ijs locis non sua tantũ sed et aliena sępe largiuntur, & pauci sunt, quorũ possessiones nõ dependeant uel à regibus, uel aliunde. Maxima igitur erat, ut dixi, hominũ lętitia, propter depulsam à se tyrannidẽ. Prętér arcem Brundusij, et Gallipolim, Apulia tota repente ad nos defecit, Calabria quoq;, tribus exceptis oppidis, & arce Rhegij, uerũ id accidit nostra culpa, q̃d nulli qui in fidem ipsos reciperent, mitterent. Tarentum, Hidruntũ, Monopolis, et quę sunt ijs locis alia oppida, tridui iter obuiã nobis ibant, ac missis legatis, fidei nostrę ac potestati sese dabãt. Idem faciebant ex principibus & nobilitate plæriq; oẽs, ac frequentes Neapolim ad

regem conueniebant, Salernitanus, qui iā ante noster erat, item Bisignianus, Melfitanus, Soranus, Fundensis, Atripaldinus, & cōplures alij. Solus Marchio Piscarię, qui ditionis est Pōtificię, nec uenit ipse, nec legatos etiam de pace misit: duo quidam alij, quorū possessiones rex largitus erat Albinio, in Siciliā profugerunt. Ferdinandus fugiens reliquerat in arce Neapolis Marchionem Piscarię & Germanorum aliquot cohortes. In Siciliam autem profectus erat, ut Alphonsum parentem de auxilijs sollicitaret. Eius patruus Fridericus habebat classem mediocrē instructam, & interposita fide, bis cū rege collocutus, petebat, ut nepoti suo partem aliquā regni & nomen regium concederet, item ut sua suæq; coniugis bona sibi permitteret. Quod pro se postulabat, non erat magni momenti, quoniam hæreditatis paternæ deteriorem & minimam partē acceperat. Rex tum ipsi tum nepoti amplas deferebat in Gallia possessiones. Illi autem recusabant, & regi tamen non erat integrum amplius concedere. Nam si quod petebant, impetrassent, ad primā quanq; occasionem nouos excitassent motus. Arcem Ne-

apolis defendebant Germani. nam Marchio Piscariæ cum nollet obsidionem ferre, discesserat. Quod si nostri in uicinam insulam maioribus aliquot tormentis adductis, aditus omnes atq; loca defendissent, facile expugnassent, & reliqua deinde in suam potestatem sine negocio redegissent, uerum dabant se uoluptatibus atq; delitijs, tantosq; sibi spiritus & arrogantiam sumpserant, propter opinionem sciẽtiæ bellicę, ut Italos omnes ualde præ se contemnerent. Rex etiam in tanto rerum successu, nihil serij aut graue cogitabat, sed intentus erat ludis atq; iocis, & subinde huc illuc animi recreandi causa, per urbem & foris obequitabat. Et quoniã de tributis atq; uectigalibus multum remiserat, ualde erat acceptus multitudini. quæ tametsi leuis ferè sit & infirma, tamen propter ea beneficia credo fuisse in fide permãsuram. Sed in eo ualde nostri peccabant, quòd nobilitatem indignè tractarent, eos præsertim qui partium fuerant Andegauensium, à qua familia rex omnem actionẽ atq; ius belli acceperat. Interiectis aliquot diebus, dum hæc geruntur, Germani occultè à nobis sollicitati, facta deditione arcę

tradunt. Bellum istud Deus planè guber nabat, etiam sæpenumero & grauissimè quidem, à nostris erratũ fuit, & quoniam plærique beneficium hoc Dei non agnoscebant, maxima fuit secuta rerum commutatio, & subita quidem. Ac sicut per æstatẽ in ijs locis, quę sunt ad septentriones, sol, ubi occidit, minimo pòst interuallo & spacio temporis oritur uicissim ac denuo conspicitur, sic etiam illa, quæ nobis affulsit fortuna secunda, repente euanuit, & tristem sui memoriam reliquit, magno certè Reipub. detrimento. Nisi enim moribus & ingratitudine nostra Deus fuisset offensus, Turcarum Cæsar non minus facilè potuisset exturbari, quàm Alphonsus. Erat enim ignauus, & ipsius fratrem hominem bellicosum atque audacẽ, rex in sua tum potestate habebat, quem ille propter uirtuẽ magnopere metuebat. Deinde qui sunt sub ipsius ditione, Christianæ professionis, ad defectionem plærique omnes spectabant, & ab Hidrunto, Apolloniam usque, solum est interuallum sexaginta milliarium, & inde Constantinopolim, iter ad summum, octodecim dierum, in eaque regione tota, præter unũ & alterum op-

pidum nihil est firmi atque muniti, eámque incolunt Albani, Sclauoni, et Gręci, ualde frequentes. Qui de progressu regis atque uictoria certiores facti per suos amicos, Venetijs & ex Apulia, nunciabant, quò minus deficerent, nihil sibi præter occasionē deesse. Quod ubi rex cognouit, legatum eò misit Archiepiscopum Dyrrachiensem. Is, incredibile est, quàm multos ibi repererit cupidos rerū nouarum, & in his, quàmplurimos illustri loco natos, nepotes etiam & propinquos Constantini, qui Monferratensem agrū nunc administrat, et tunc occulte mecum erat aliquandiu Venetijs. Ad eum pertinebant Macedonia, & Thessalia, & Apollonia, & Scodra, & Croia, quę quidē oppida ipsius pater, nisi fallor, Venetis oppignorauerat, qui Croia deinde amissa, Scodram ex pacto Turcæ concesserunt, quod quidem oppidum Constantinus tunc facile recepisset auxilio suorū, nisi Dyrrachiensis impedimentum attulisset. Huncin ipsis finibus expectabat Constantinus, & ego ualde hominem urgebam, cū esset Venetijs, ut discederet. uisus enim est mihi parum taciturnus. Ipse uerò magna pollicitus, dicebat se facturum

ctuũ aliquid preclari. Sed in eo ipso tẽpore mortuus est Turcarum Cæsaris frater, quem Romanus Pontifex regi captiuum dederat, uti dictum est. Quod ubi Veneti resciuerunt, cogitabant statim enunciare in Turciam, & ne quis anteuerteret, mandabant, ne qua nauis ea nocte exiret inter duo illa castella, quę sunt in aditu maris atq; eius sinus, qui ad ipsos pertinet. Excubitores etiam eò disponebant, ne minora nauigia, cuiusmodi plurima sunt in propinquo, trãsirent. nam eum nuncium sciebãt uehementer gratum esse futurum Turcarum Cæsari. Accidit autem, & importunissimè quidem, ut ea nocte Dyrrachiensis illinc solueret, ut Constantino, qui præcesserat, sese cõiungeret, instructus armis atque telis, quæ distribuerentur in eos, de quorũ uirtute atq; fide compertum habebat. Sed cũ ad eum locũ, ubi illi excubabant, uenisset, captus unà cum famulis, custodiæ mandatus fuit, & ademptis ei literis quas haberet, Veneti rẽ omnem ex ijs cognouerunt, reliquis autem in ea naui permissum fuit, progredi. Retulit mihi deinde Constantinus, Venetos enunciasse omnia non solum Turcæ, ue-

rum etiam eius præfectis, qui sunt ad fines. Et nisi per quendam Albanum, ad quem ea nauis pertinebat, qui ipsorum permissu, uti diximus, progressus erat, certior fuisset factus de eo quod accideret, in summo erat discrimine, sed ubi cognouit, in Apuliã mari profugit. Nunc uero poscit argumentum, ut de Venetis deq; mea legatiõe aliquid referã. Missus eo fui, primum, ut gratias agerem, quod tam liberaliter et amice respõdissent illis, quos ante me rex miserat, deinde, ut si omnino possem, in fide ipsos & amicitia continerem. Nam quod & opibus & industria, & administrandi peritia, plurimum possunt; facile ipsis erat institutum regis per Italiam euertere. Cum à rege discederem eo profecturus, quod fuit Astæ, aderat Sfortia, Mediolani Dux, & quo commendatior essem, literas ad suum legatum, qui Venetijs erat, mihi dabat, cum eoq; multus mihi deinde fuit usus. Huic dabant Veneti centum aureos menstruos, & domicilium instructũ, & treis nauiculas, quibus animi causa uteretur: ipsorum etiã legatus tantundem habebat Mediolani, demptis nauigijs. Iter mihi erat per ipsorum urbes, Bri-

xiam,

xiam, Veronam, Vicentiam, Patauium. Hi omnes amplè & honorificè excipiebant, obuiam progressi, & ubi in diuersorium deduxerunt, hospiti mandabãt, ut ipsorum sumptu copiosè & liberaliter omnia subministraret. Egregia quidem & honesta ratio: sed qui supputet ea quæ in fidicines & id genus alios erogantur, parum reperiet emolumenti. Quò die Venetias ueni, obuiam ex ipsis multi prodierunt, ad quinque millia passuum. Hic est locus, ad quem Patauio uenitur secundo flumine: ibi intermisso continente, mare incipit, & paratæ sunt nauiculæ ualdè commodæ, & stratę intus tegumentis sericis, ad considendũ. Mare ibi ualde est placidũ, nisi cũ grauior aliqua tempestas oritur, ideoq; omnis generis pisces ibi maximo numero capiuntur. Valde mirabar cum situm urbis inspicerem, tam multas templorũ turres, ac tantã ędificiorum molem, in ipso mari. Nauigijs enim uulgò itur, eorumq; est infinitus ibi numerus. Incredibile est, quàm multa sint circa urbem monachorũ collegia, magnificè et sumptuosè structa. In ipsa uero urbe, præter eos monachos, qui à mendicando nomen habent,

& præter alia templa sunt parœciæ ad lxxij. In eo quem dixi loco, qui ab urbe quinq; milliaribus abest, excipiebãt me uigintiquinq; nobiles, elegantissimè cul ti, & cum propius urbem deduxissent in templũ quoddam diuo Andreę sacrum, aderant totidem alij nobiles, cumq; his legati, Mediolanensis ac Ferrariensis, & cum peramicè salutassent, sumpsimus alia paulò maiora nauigia, splendidissmè exornata, in quib9 singulis cõsidere pote rãt quadraginta, mihiq; locũ tribuerunt medium inter eos duos legatos, q̊d honoris causa facere cõsueuerunt. Eo comi tatu deducebãt me per magnum riuum, qui mediam urbem diuidit, ea latitudine, ut etiam triremes aliæq; maiores naues illac transeant, eoq; nihil est elegantius. Quę sunt utrinq; domus, ualde sunt amplæ & sublimes è saxo cõstructę omnes atq; depictæ: sed quæ paulo sunt uetustiores, ex candido marmore sunt ędificatę, quod ex Istria ad ipsos importatur. Dici uero non potest, quàm habeant splendidam & magni precij supellectilẽ. Ego sane florẽtiorem ciuitatẽ non uidi: legatis & exteris hominibus maximũ deferunt honorẽ, et summa prudẽtia Rempub. ad-

pub. administrãt, & sacra omnia religiosissimè procurant, eoq; potissimum mea quidē sententia, Deum habent propitiū. Hi, quos dixi, quinquaginta nobiles, perpetuo comitati, hospitiū mihi prębuerunt in Abbatia diui Gregorij. Postridie cùm accersitus ab illis atq; deductus in senatū uenissem, quas à rege habebā literas, Duci Reipub. dabam. Is summus est ibi magistratus, & creatur perpetuus, eumq; ut regem aliquem habent in honore, & tametsi per se parum ipse potest, absq; communi senatus consilio atq; uoluntate, tamen qui tunc præerat, ualdè magnam obtinebat authoritatem, ob singularem prudentiam, & rerum Italicarum peritiam, & summam ipsius humanitatem. Eo die nihil fuit actum præterea, & acceptis à me literis, per curiam circumducebant, ut structuras & ædificia spectarem. Est ibi templum diuo Marco consecratum, ipsi sacellum uocant, longè pulcherrimum & ornatissimum. In eo est is, qui appellatur thesaurus, toto terrarum orbe celeberrimus. Ea sunt ornamenta quædam eius templi, & uniones, ad quatuordecim, omnium, quos ego uiderim, longè maximi,

non expoliti tamen, et coronę duodecim aureæ, quibus solebant antiquitus exornari ad certos dies, totidē fœminæ. quę circumuectæ more consueto, cùm per insidias essent interceptæ à prędonibus, mariti non destiterunt illos persequi, prius, quàm eas recepissent, & coronas illas deinde consecrarunt diuo Marco, & sacellum ibi construxerunt, in quod Senatus ingreditur quotannis, quò die facinus hoc fuit admissum. Nihil est ibi reconditæ pecuniæ, & Dux, præsente Senatu mihi dicebat, esse apud ipsos capitale, si quis referat de cogendo thesauro: quod prudenter & consulto ab eis institutum esse puto, uitandæ omnis contentionis atque simultatis causa. Postea deduxerunt ad nauale & armamentarium, quo nihil esse potest instructum magis. Ibi uideas nauticam omnem supellectilem, & quicquid ad apparatum maritimum est necessarium. Est omnino illis innata quædam industria & cupiditas proferendi fines, & amplificandi imperij, & nisi cohibeantur, erit tempus, quò uicini omnes conditionem suam nimis serò deplorabunt. Cum rex in Italiam accederet, non habebant eum usum mi-

litiæ, quem nunc habent, & ab eo primum tempore cœperunt multo melius intelligere rationes sua defendendi, & nunc eò sunt progressi, ut per Apuliam habeant oppignorata circiter octo oppida, quę uix unquam reddituri sunt, ut opinor, atque interim multa struxerunt propugnacula, tum ipsi, tum alij per Italiam. Non sunt autem ea uirtute, ut tàm subitò, quàm Romani, crescant. Ex ipsis nemo bellum administrat in continente, sed habent legatos, quos sua lingua prouisores appellant, qui imperatori exercitus adsunt, ut in commune consulant & quæ sunt necessaria, procurent. Maritimis autem bellis ipsimet pręsunt, ex nobilitate delecti, & triremium præfecti, Quòd autem terrestri bello non præficiuntur, eò fit, ne quis per eam occasionem largiter possit, & regnum occupet, quod in repub. Romana non semel accidisse constat, quę pacatis undique populis, aucta eorum priuata cupiditate & gloria, qui rem bello præclarè gesserant, ciuilibus tandem bellis oppressa, concidit. Illi autem magistratus omneis ita constitutos habent, ut factionibus atque dissidijs non possit ullus esse locus,

qua

qua in re summa certe est prudẽtia. Plebs nullũ pendit ibi tributum; nec etiam administrationi reip. admouetur, et soli nobiles omnia munera publica obeunt, scribis tantũ exceptis, qui sunt plebei. Maior etiam pars ciuium, & qui urbem incolunt, sunt homines externi. Romani aũt imperij ratione exactissime tenent, quomodo natũ sit, quomodo creuerit, quid recte, quid uitiose in eo admissũ, et nõ solũ ossa Titi Liuij Patauini seruant, uerũ eius monumenta etiam et scripta diligentissime habent cognita atq; meditata. his de causis uident̃ mihi, quod et ante dixi, summã aliquando potẽtiam sibi cõparaturi esse. Supra diximus, regem ante me alios eò misisse legatos, et quoniã amice ijs tunc responderãt, hortati etiã, ut progrederetur, quod fuit anteq̃ ille discederet Asta: ego qui eius rei mandatũ haberẽ, quum eò uenissem, gratias illis agebã, et cœpi commemorare, quàm firma semper ac diuturna fuisset amicitia Galliæ regibus cũ ipsorum Repub. cumq; prolixe multa locutus essem in eã sententiã, quæ ad maiorẽ conciliationẽ pertinerẽt, deferebã eis Hidruntũ atq; Brundusiũ, ea lege, quòd si rex ampliora per Græciã ipsis

daret,

daret,uti ea oppida nobis redderent. Illi, quòd existimarent regem, qui tũ erat Astę, nõ esse promoturũ castra, ualdè respõdebãt amicè, et ipsius institutũ magnopere prędicabãt. Quantũ ad oblatas cõditiones attineret, nolle se cõmittere, ut rex, cui gratificari studeãt, ipsorũ pacẽ atq; amicitiã redemisse uideat, esse quidẽ ipsis neq; incommodum neq; difficile, inferre bellũ, sed eo se uelle supersedere. Sollicitabat eos uehementer eodẽ tempore de auxilijs, Alphonsi legatus, & amplissima promittebat, ac per eũ Alphõsus profitebat, habere quidẽ ipsos grauẽ ac iustissimã contra se offensionis causam, sed orabat, uti et Reipub. iniuriã, & dolorem suis precibus cõdonarẽt: Quòd si Galli, se profligato rerũ potiantur, durissimũ esse futurũ Italię statum, et ipsos pro sua prudentia satis uidere, quantum in eo sit periculi, illos in his locis inueterascere. Sed et Turcarum Cæsar, misso legato, impulsu Romani Pontificis, nisi regem oppugnarent, hostium loco se habituros ipsos, minabatur, eumq; legatum non semel ipse uidi. Illi placidè singulis respondebant, & nos adeò non metuebant initio, ut etiam riderẽt. Nam Sfortia, nuper factus Mediolani Dux, persu

um legatum confirmabat eos, ne essent solliciti, tenere se ratione, quemadmodũ regi persuaderi posset, ut domum redeat: non esse quod uereantur, ne quid ille per Italiam occupet. In eandem quoq; sententiam nunciauerat Petro Medices, Rempub. administranti, quod mihi recitauit ipse. Cùm autem utriq; uiderent aliquot Florentinorum oppida & arces, præcipue uero Pisas, in potestate regis, cœperunt trepidare, & communicatis inter se consilijs, deliberabant, quomodo impedimentum inferrent. sed quoniam ipsorum deliberatiões ferè sunt prolixiores, nostris erat non incommodum, quò uellent progredi. Hispaniarũ quoque rex, Ferdinandus, propter Siciliam & Sardiniam, quas teneret, non parum sibi metuebat. Maximilianus autem Cæsar indignè etiã ferebat, et in eo suo imperio minus honestum sibi putabat, tantos esse nostrorũ hominũ successus per Italiam, eumq; dolorem augebat, quòd nonnulli dicerent, regem affectare imperium Romanum, & Pontificem, ut id sibi pace ipsius liceret, interpellasse. uerum istud erat confictum & callide excogitatum. Itaq; legationem ambo reges de-

creuerunt ad Venetos. Eius, quam Maximilianus mittebat, princeps erat Episcopus Tridentinus: cum eo ueniebant ex nobilitate duo, & quidam iureconsultus. Hispaniæ Rex nobilem quendam misit, egregium uirum, amplo cum comitatu, ijs magnum deferebat honorem senatus, omnemq́ sumptũ subministrabat. A mediolani Duce ueniebant, Episcopus Comensis, & Franciscus Bernardinus, Vicecomes. Hi omnes nocturno tempore occultè conueniebant, & initiò per scribas rem tractabãt. Nam Veneti inprimis & Mediolani Dux, cum de fœdere adhuc dubitarent, timidius agebant, & ne quid ad regem efferretur, ualde erant solliciti. Qui Mediolano uenerant, salutandi & officij causa me compellabant, allatis etiam literis Mediolani Ducis, ad me scriptis, eoq́ se uenisse dicebant, quòd Veneti, cum antea solummodo unum mittere consueuissent Mediolanum, nunc duos misissent legatos. Hoc illi dissimulãter ad me, ne quid suspicarer, & inter colloquendum, longius progressi oratione, quærebant ex me, quid eò uenissent Maximiliani & Hispaniæ regis legati? cupere se Princi-

pem suum de eo certiorem facere. Ego iam antè cognoueram, legatum Hispanū, mutata ueste, ne agnosceretur, fecisse iter per Mediolanum: sed & illud, Neapolitanum legatum crebras ab Alphonso literas accipere, quas cum senatu Veneto reliquisque legatis communicaret. Hæc ego resciueram, ut dixi, cum ab alijs, tum ab ipsis legatorum famulis: nec enim ulli sumptui aut labori in eo parcebam, & adeo nihil me latebat, ut etiam quid initio propositum, & quousque facta esset progreßio, scirem. Accidit autem istud prius, quàm Florentia rex discederet. Cum ergo scirem iacta quædam esse fundamenta fœderis, non putabam esse dißimulandum amplius, ideoque illis respondebam, quandoquidem adeo simulatè mecum agerent, hæc esse quæ cum ipsis colloqui uellem. Primum, non stare per regem, quò minus firma sit ipsis nobiscum amicitia, deinde, me paratum esse, causa regis, satisfacere desiderio Ducis & respondere ijs, quæ falsò ad ipsum & inuidiose delata sint: mihi uideri ex ipsius usu ac dignitate fore, si in fide ac amicitia permaneat: extare quædam eius erga regem officia

officia atq; merita, non debere committere, ut eorum memoria atq; gratia depereat: Galliæ regum perpetuũ esse morem, ut ne sint ingrati: & regem agnoscere, quibus ab eo sit affectus beneficijs, & suo tempore parem esse relaturũ gratiam: non oportere idcircò ab amicitia discedere, si quid fortè minus prudenter à nostris dictum sit: esse animi generosi, contemnere quæ uulgus hominum effutiat, & utriusq; salutis interesse, ut ne qua fiat animorum disiunctio. Post hæc rogabam, ut sui doloris causam, & quid ipsis in rege displiceret, libere mihi dicerent, quò certiorem eum facerem. Hoc enim æquum esse magis, quâm silentio tegere dolorem, & repudiata satisfactione, uelle inimicitiam exercere. Ibi tum illi iureiurando mihi confirmabant, Principem suum nihil eiusmodi cogitare, & magnam præ se ferebant, quòd ad eum modum essem locutus, admirationem. Postero die, cum in senatum eius rei causa uenissem, reliquo sermone confecto dicebã, per illud fœdus, quod et cũ rege haberẽt, et quod cum eius parente fecissent, non licere ipsis quoquo modo nostris aduersarijs

adesse, & regem simili conditione ipsis deuinctum teneri, multò minus etiam licere ipsis inire fœdus hoc, de quo nunc frequens admodum rumor increbuisset: quod si faciant, discedere ipsos ab eo quod conuenisset, & uiolare pacta. Cum ad hunc modum uerba fecissem, ex concilio dimittunt, paulo pòst reuocant. Incipit dux. Non oportere ijs quæ uulgò dicantur, habere fidem: esse ciuitatem liberam, neque loquendi modum apud ipsos cuiquam præscribi: non esse ipsorum consilij aut uoluntatis, inire fœdus contra regem, nec ullam eius rei mentionem hactenus audisse: sed potius et cum ipso, & cum Maximiliano Cæsare, & Hispaniarum rege, & cum Italiæ principibus omnibus, uelle fœdus facere contra uim & tyrannidem Turcicam: eius fœderis socios, pro suis quenque facultatibus, debere pecuniam contribuere: qui recuset, eum & authoritate regis, qui exercitum habeat paratum, & ab ipsis etiam, oportere ad æquitatem & officium adduci: habere se in animo, dissidium istud & offensionem omnem componere: Eius pacis has esse conditiones, ut rex accepta mediocri pecuniæ summa,

diſcedat ab armis, neque bellum faciat Neapolitanis: eam pecuniam ſe prærogaturos, ea lege, ut quædam Apuliæ oppida & caſtella ipſis oppignorentur: ut Alphonſus permiſſu Romani Pontificis, acceptum regi ferat regnum Neapolitanũ, & fidem, uti fieri ſoleat, præſtet, & ſtipendium annuum pendat, & ipſius poteſtati tria oppida permittat. Hæc illi tunc nobis deferebant, atque utinam rex non fuiſſet aſpernatus. Ad ea paucis reſpondebam, non eſſe mei officij nec authoritatis, ea quæ propoſuiſſent, acceptare: ſcripturum diligenter omnia regi: ſimul orabam, ut ne nimium in conſtituẽdo fœdere properarent, et ut dolorem ſuum mihi patefacerent, nec in eo quicquam, uti Mediolanenſes legati feciſſent, diſsimularent. Tum illi apertè, dolere ſibi dicebãt, quod rex, cum antea ſemper præ ſe tuliſſet, moliri ſe bellum aduerſus Neapolitanos tantum & Turcas, & quum ipſis quoque per literas & nuncios idem confirmaſſet, nunc et Romani Pontificis & Florentinorum oppida atque arces teneat, & in his quoque Piſas, & ad ſe rapiat quicquid ubique poſsit, & Turcam ſinat uti pace. Alterũ, quod

ro impedimento progredi, et iã esse Neapoli, recitabant mihi quid haberent rei nouę, et hilaritatẽ aliquã simulabant, sed arcem Neapolis nondũ captam, & egregiè munitam esse dicebãt, idq́ ad eũ modum, quasi sperarent eam posse tolerare obsidionẽ. Ideoq́ Neapolitano legato permittebant, ut intra urbem manus cogeret, easq́ Brundusium mitteret. Sed quum ad exitum ferè perducta esset ipsorum actio, certę fuerunt allatæ literæ de deditione arcis. ibi denuò iubent me accersiri, & in cubiculo Ducis, qui tum nonnihil ægrotabat, conuenerant circiter sexaginta. Dux initio suæ orationis commemorabat quod acciderat, arcem Neapolis iam esse in potestate regis. Fingebat ille uultum, neque uidebatur molestè ferre, sed reliqui uehementissimę cuiusdam tristitiæ signa dabant omnes, & demisso capite terram intuebantur, & nullo ordine sedebant in inferioribus subsellijs. Opinor equidem, quo tempore Romam nunciatũ fuit de Hannibalis propè Cannas uictoria, non fuisse maiorem senatus consternationem, quàm fuit istorum. Nam præter Ducem, ex ipsis nemo quisq́ mihi lo-

quebatur, nemo respexit, quod maximopere mirabar. Vbi quod Neapoli gestum erat, exposuit, rogabat, an quę ipsis per me rex promisisset, seruaturus esset? Confirmabam illi, ne quid dubitarent, simul, quę ad eā rē pertinere uidebant, explicabā, et ut ipsis amplius satisfacerē, omne studium ac operam meam pollicebar, atq; ita discessi. Nondum illi perfecerant actionem, & Maximiliani Cæsaris legati, quod moram istam grauiter ferrent, abitionem parabant. Mediolani Dux etiam, quum ex conditionibus unā diu recusasset, permisit tandem suis, ut assentirentur. Eo facto, decreta fuit confœderatio. Interim dum hæc geruntur, regi nunciauerā, quicquid ad ipsum pertineret, & urgebam ut uel amice responderet ad ipsorum postulata, uel ut Neapoli maneret aliquandiu, atq; ibi maiores peditum copias conduceret, & de re nummaria prouideret, & potissima eius regni loca præsidijs firmaret, eoq; facto, statim iter ingrederetur, domum rediturus, neq; moram ullam interponeret, ne postea grauiori bello sit occurrendum, & cum omni multitudine hostium, qui nondū conuenissent, dimicandum

dum. Aureliorum etiam Duci,qui cum ſuis tantum comitibus ac familiaribus erat Aſtæ,nunciabam,ut oppidum præſidio muniret: nam fore,ut hoſtes ipſum adoriantur. Adhæc,Borboniæ Ducem, quem Galliæ per ſuam abſentiam rex præfecerat,cohortabar,ut magna celeritate copias mitteret Aſtam, qui ab hoſte illam defenderent: eo amiſſo oppido, non poſſe deinde regi ſubueniri: ſed & Monferratenſem uiduam,nobis ualde amicam, & Sfortiæ multum infeſtam, miſsis literis orabam, ut Aureliorum Duci,cum opus illi eſſet,militem ſubminiſtraret, propter a quòd Aſta deperdita, ipſius atq; etiam Salaſsiorum ager omnis,maximam eſſet accepturus calamitatem.

G v

PHILIPPI COMINÆI, Equitis, commentariorum liber tertius.

PERFECTO & decreto fœdere, quod fuit sub noctem ualde serò, postridie, paulò quàm solebant citius, adesse me iubent. Cũ assedissem, Dux incipit. fecisse ipsos cum Pontifice Romano fœdus, & cum Maximiliano Cæsare, & cum Hispaniarum rege, & Mediolani Duce, tribus potissimũ de causis, ut Rempublicam Christianã ab immanitate Turcica defendãt, ut Italia pace utatur, & ut singuli priuatim locum atq; dignitatem suam tueri possint, ad eamq; rem auxilia inuicem communicent, monebant autem, ut ad regem ista perscriberem, erantq; ualde frequentes, ad centum & eò amplius, non tristes neq; deiecti, ut nuper, cum de capta Neapolis arce mihi referrent, sed alacres & erecti. Reuocatos etiam ab ipsis, qui cum rege essent, suæ ciuitatis legatos

legatos, dicebat, ijsque mandatum esse, ut celeriter redeant. Iis rebus cognitis, ualde angebar in animo, propter periculum regis, quòd putarem eos iam paratas habere copias, præsertim Germanorũ, quod si accidisset, regem prohibuissent reditu in Galliam. Erat mei propositi, nòn nimium progredi oratione: sed quum illi me suis uerbis extimularent, dicebam, pridie eius diei atque etiam superioribus aliquot diebus, ad regẽ omnia me scripsisse, qui responderit, se & ex urbe Roma & Mediolano de re tota iam antè cognouisse. Ibi cœperunt in me respicere omnes, ac uultu significabant, mirari se, quod dicerem ad regem me scripsisse. Valde enim præ cæteris indulgent suspitionibus, & summo silentio consilia sua tegunt, & per suspitionem aliquando comprehendunt homines, eaque fuit causa, quamobrem istud dicerẽ. Hoc quoque addebam, enunciasse me Aureliorum et Borboniæ Duci, ut Astam rebus omnibus necessarijs munirent. existimans hòc ipsum esse allaturum aliquam moram obsidioni. Nam si tàm fuissent parati à rebus omnibus, quàm iactabant, facilè cepissent

ſent oppidum, quod neque tum erat, neque multis poſt menſibus fuit inſtructum. Ad hæc illi, ſe non oppugnandi regis, uerum ſui defendendi cauſa fœdus hoc iniiſſe, & copias conducere dicebant: non ſe poſſe ferre illa uerborum ludibria, finxiſſe regem, quaſi præter Neapolitanum regnum nihil affectaret, ut eò commodius deinde bellum inferret in Turciam: nunc autem quid ſit ipſius conſilij, ſatis apparere: hoc enim moliri, ut & Mediolani Ducem, & Florentinam remp. opprimat, & Eccleſiæ Romanæ poſſeſsiones inuadat. Tùm ego, Galliarum reges ea ſemper fuiſſe religione, ut Eccleſiam non ſolum maximo ſuo labore atque periculo defenderint, uerumetiā ampliſsimis facultatibus auxerint atque ornarint: hunc etiam adeò non degenerare à ſuis maioribus, ut Eccleſiæ ſit daturus aliquid potius, quàm adempturus: non hanc eſſe uerā doloris cauſam, ſed eò ſpectare ipſos, quēadmodum & Italiā omnem perturbent, & occaſione iſta ſuū imperiū amplificēt. Eum ſermonem grauiter tulerunt, ut poſtea cognoui. Quàm autem nihil finxerim, aut iracundè dixerim, uel ex eo ſatis uideri

deri poteſt, quòd Ferdinando, Alphonſi filio, redimenda fuit ipſorum amicitia, oppignoratis aliquot Apuliæ oppidis, quæ ad hoc tempus tenent, ut ei contra nos auxilia ferrent. Cum locutus ad eum modum diſcederem, iuſsus ab illis, iterum aſſedi, atq; ibi Dux rogabat, num pacis rationem aliquam aperire uellem? Hoc eò quærebat, quòd pridie aliquam eius rei mentionem feceram. Verum id fuerat ſub conditione, ut differrent ſcilicet, neq; de fœdere prius, quàm à rege mihi reſponſum eſſet, aliquid decernerent. His inter nos commutatis uerbis, abij. Mox illi confœderatorum principum legatos adeſſe iubent. Egredienti occurrebat mihi Neapolitanus, maximā hilaritatē uultu præſeferens. A meridie, hi quos diximus, legati omnes, ingreſſi nauiculas, animi uoluptatiſq; cauſa, uehebantur huc illuc per urbem, quod ibi fieri conſueuit ſumptu Reipublicæ. Erant autem ad quadraginta circiter nauigia, nitidè & eleganter inſtructa, ex quibus, eorum principum, cuius eſſet quiſq; legatus, inſignia propendebant. Letitiæ plena erant omnia, quam & adiuncti fidicines magis excitabant. E diuerſo-

uerſorij mei feneſtra ſpectabam præter nauigantes, & ex Mediolanenſibus lega tis alter, cum antea ualde mihi fuiſſet familiaris, ſimulabat tum non nouiſſe. Triduo me continebam domi cum famulis. quanquam certè nihil interim uel in me uel in meos indignè fuit admiſſum. Sub noctem uero, publicam & ſolennem lætitiam ſignificabant tormentorum tonitru, & excitatis ignibus atq; facibus accenſis in templorum turribus, & ędiū faſtigijs. Atq; ut hęc omnia melius ſpectarem, multa iam nocte nauigabam propius ad illorum domicilia, ſed nemo credat, quantus ibi eſſet conuiuiorum apparatus. Non fuit autem eo die diuulgata confœderatio. Pontifex enim Romanus iuſſerat differri ad diem uſq; Dominicum, qui proxime Paſcha antecedit, quem ipſi Oliuarum diem appellant. Eum conſtituit, quo & per Hiſpanias, & Germaniã, & Venetijs pronunciaretur fœdus, ac iuſsit ut & principes ipſi confœderati atque eorum legati, ramum oleæ circumferrent ſinguli, quod pacis atq; fœderis indicium eſſe conſueuit. Interim ſenatus uiam iuſsit extrui & materia muniri, inde à cu-

ria usque ad extremum forum diui Marci, & constituto die, cum legatus Pontificis sacrum fecisset, ijsque omnibus, qui interessent, peccatorum expiationem communicasset, facta fuit senatus & legatorum omnium, ad templa deorum supplicatio, & legatis quidem ad eam rem splendidissimas uestes præbuerat senatus. Exhibiti deinde fuerunt ludi quidam atque spectacula, & certo loco recitatum fœdus. Erat tum Venetijs Turcarum Cæsaris legatus, qui tametsi dimissus erat à senatu, uolebat tamen occultè eius rei spectator esse. Is noctu clam ad me uenit, & per interpretem, hominem Græcum, diu multumque locutus, uidebatur magnopere optare, firmam esse regi cum suo principe amicitiam. Inuitauerat me senatus, ut supplicationi interessem: ego autem excusabam, & totum mensem post illud tempus ibi commoratus, ubi rex me reuocauit, discessi, honorificè deductus ab illis Ferrariam usque. Eius Dux ciuitatis obuiam mihi progressus, amanter excepit. idem fecit Bononiæ, Ioannes Bentiuola. Post Florentiam iui, accersitus ab illis, atque ibi regis aduentum

tum

tum expectabã, ad quem nunc est reuo-
canda oratio. Is quandiu Neapoli fuit,
præter delitias & iocos nihil curabat, ut
suprà diximus, & qui gratia plurimum
apud eum poterant, hoc solum specta-
bant, quemadmodum ibi suas facultates
amplificarent. Ipse quidem propter ætatem excusari forrasse posit: illi uero minimè, quorum ipse fidei administrationem omnem commiserat. Quòd si arces aliquot ijs locis muniisset, Neapolitanam in primis, non excidisset regno: sed illorum erat hæc omnia præuidere & gubernare. Posteaquam ergo de facto fœdere cognouit, delegit ad quingentos cataphractos equites, item Heluetiorum et peditum nostrorum cohortes aliquot. His ad regni defensionem relictis, ipse cum reliquo exercitu constituit redire domum, eadem qua uenerat, uia, sed confœderati iam cogebant manus, ut transitu ipsum prohiberent. Antè, quàm Neapoli discesit, Hispaniarum rex, missis aliquot nauibus in Siciliam, munierat Rhegium, quod est in extremis Calabriæ finibus oppidum, contra Siciliam. Ego regem premonui, fore, ut illic appellerent. Neapolitanus enim legatus, cum

putaret

putaret eos iam appulisse, mihi prædixerat. Facile tum nostris fuisset, arcem eius loci occupare, presertim cum oppidani essent à nobis non alieni; sed quod nullas ferè copias rex ijs locis haberet, aduersarij non Calabriam modo, sed & Apuliam, adductis è Sicilia præsidijs, muniebant. Hidruntini etiam, ubi de fœdere facto resciuerunt, quòd & Brundusio & Gallipoli essent finitimi, neque copias ullas ad sui defensionem conducere possent, defecerunt à nobis, & Fridericus Alphonsi frater, qui tum erat Brundusij, præsidiũ ipsis imposuit. Breuiter, omnium prope fuit immutata uoluntas, & propter fœdus, & regis abitionem, & oppidorum, quæ nostri tenerēt, infirmitatem. Legatum suũ rex ibi constituit Monpēserium, ex familia Borboniorum, egregia quidem uirtute, sed parum diligentem. Calabriæ præfecit Albinium Scotum, fortissimum uirũ, eiq; Connestabulatũ eius regni, & quorundam nobilium, qui profugerant, facultates attribuit. Stephanum Verium præesse uoluit Caietæ & totius regni quæstorem fecit, ac plus oneris imposuit, quàm ferre posset. Ad hunc modũ pass

ſim conſtituit præfectos, è quibus plæ-
riq; cupidè & auarè, nonnulli etiam pa-
rum bona fide rem adminiſtrabant. Ta-
rentini erant nobis ualde prę cęteris ad-
dicti, & in fide permanſerunt, donec o-
mniũ rerũ inopia adducti deditionem
facerent. Cum Salernitano et Biſigniạ-
no rex liberaliter egit, & ipſorum qui-
dem merito. nam uſus eſt bona & fideli
ipſorum opera. Idem iudiciũ fecerat de
Columnenſibus, eorũq; fidei atq; cuſto-
dię plurima permiſerat oppida, quę ſi de-
fendiſſent, q̃d iureiurando promiſerant,
fuiſſet maximo ipſorum emolumento et
honore: ſed prius, quàm rex illinc di-
ſcederet, occultè ſua conſilia cum Me-
diolani Duce communicabant. erant e-
nim partium Gibellinorum, cum uero
tantis eſſent ornati beneficijs à rege,
non debebant profecto à fide diſcedere.
Nam & in ipſorũ gratiam rex captiuos
ducebat Virgilium Vrſinum & Comi-
tem Petilianum, nulla quidem de cauſa,
Quanq; enim capti fuerant, ut ſuprà di-
ximus; rex tamen non ignorabat, inter-
poſita fide cautum eis fuiſſe, ideoq; co-
gitabat Aſtam uſq; ſolũ deducere ipſos,
et poſtea dimittere. Quòd aũt eouſq; cir
cumdu-

cumduceret, faciebat rogatus à Columnensibus, qui tamen priusquàm rex Astam ueniret, ab eo defecerunt omnium primi, nec ullam, cur ità facerent, causam adferebant. Rex, procuratis rebus omnibus ad hunc modum, ingressus est iter cum exercitu. Hi erant circiter nongenti equites cataphracti, Heluetij ad duo millia & quingenti, & qui sequebantur castra, circiter mille, & quingenti, ad pugnam utiles. Petilianus, qui diligentius quàm ego, numerauerat, summã omnium esse dicebat ad nouem millia. fuit hoc à prælio, cum mihi diceret, de quo sumus dicturi postea. Aduentante rege, Pontifex decreuerat proficisci Patauium, ac paratum fuit ei domicilium, sed mutata uoluntate, Oruietum, ac inde Perusiam sese recepit. Cardinales aũt, qui regem exciperent, iussit manere. Legatum rex ad eum præmiserat, orans ut se expectaret, eratq; dubio procul honorem illi ac beneuolentiam omnem præstiturus. Romæ non diu fuit moratus, ac sine ullo maleficio transijt. Accersitus ab eo literis, in itinere ad ipsum ueni. Vbi uidisset, subridens quærebat, an Veneti obuiam sibi mitterent,

qui exciperent. Nostri homines per ætatem & imperitiam non intelligebant periculi magnitudinem, & magnam sibi authoritatem magnosque spiritus in re militari sumpserant. Ego, quid mecū locutus esset senatus Venetus, ei recitabam, hoc scilicet, fore, ut ipsi cum Mediolani Duce, exercitū educant ad quadraginta hominum millia, non quidem ipsius oppugnandi, uerum sui defendendi causa. Nam quo die Patauio discessi, ex ipsorum legatis alter, ad bellum istud delectus, mihi dixerat, quòd si à bello contra Mediolani Ducem rex abstineret, ipsorum exercitum non esse transiturum Olium flumen, quod est in ipsorum finibus, non procul à Parma. Itaque rationem certam tunc iniuimus, quemadmodum literæ & nuncij inter nos commearent, si res ita ferret, pacis tractandæ causa. Nam quòd cogitarem, multa posse regi euenire incōmoda, uolebam occasiones omnes pacificandi seruare integras. Habebam descriptum illorum exercitum omnem tam equitum quam peditum, & Stratiotarum, sed & nomina ducum. Ex ijs autem qui regi familiares erant, uix pauci fidem habebant, cum

bant, cum

bant, cum ista referrem. Vbi per biduum rex Senæ commoratus esset, reficiendi sui causa, ualde urgebam ut discederet. Nondum enim hostium copiæ omnes conuenerant, & Germanorum aduentum magnopere metuebam, tametsi Maximilianus Cęsar lentè ac remisse adhuc ageret. Rex autem duo quædam in concilium adduxit, primum, an Florentinis redderet, quę ab ipsis acceperat oppida & arces. Nam illi ut hoc impetrarent, parati erant mutuò dare ad septuaginta aureorũ millia, et quò minus transitu prohiberi posset, subministrare ac suo sumptu alere ad trecentos equites cataphractos, & duo millia peditum, duce Francisco Cicone, uiro summæ uirtutis, & cui rex plurimùm tribueret. Qui cum ipso eramus plærique, conditionem hanc accipiendam, & Liburnum solum retinendum esse dicebamus, quòd & ità militi satisfacere posset, & habiturus esset præterea, quò placaret ex hostibus nonnullos, & ad suas partes traduceret. sed consilium hoc euertit Comes Liniacus, regis consanguineus, adolescens, & sui propositi nullam habebat firmam aut idoneam rationem, nisi quòd Pisanorũ

iniuriam atq; casum dolere sibi diceret. Alterum deliberationis caput ad Liniacum propriè pertinebat. Multæ sunt Senensiū factiones, quò fit ut ualde inscienter & tumultuosè prę cæteris Rempublicam administrent. Hi Liniacum poscebent, eiq; rerum summam et suę ciuitatis imperium deferebant. Re ad concilium introducta, quum primus essem rogatus sententiam, respondi, non esse quòd rex ad eiusmodi conditiones oblatas animum adijciat, in quibus nihil sit firmi, et quę ad leuissimam quanq; occasionem possint euerti; deinde, esse eam ciuitatem imperij Romani: si quid à nobis ibi tentetur, hoc eò pertinere, ut Imperij principes, quòd ipsos in suo iure interpellemus, grauem habeant & iustam contra nos offensionis causam: prudenter itàq; facturū, si ijs omnibus repudiatis, magna diligentia progrediat. Et quamuis ea sententia uinceret, tamen aliter decretum fuit, & Senenses Liniacum suæ ciuitati præfecerunt, & annuam pecuniam promittebant, & rex ea de causa commoratus ibi ad septem dies, iucundè & suauiter uiuens, quum discederet, ad trecentos milites ibi reliquit, &

quit, & alienissimo tempore se ipsum infirmiorem effecit, inde Pisas contendit. Quos autem ibi reliquerat milites, ij mensem unum post, eiecti fuerunt omnes. Pene oblitus eram eius, quod de Florentia dicere constitueram. Erat in ea urbe Dominicanus quidam, Hieronymus, uir integerrimæ uitæ, ut plærique omnes predicabant. Is multò antè prædixerat, Galliæ regem esse uenturum cum exercitu, & excitatum à Deo, ut Italiæ tyrannos mulctaret, ideoque fieri non posse, ut ei resisteretur. Pisas quoque uenturum dixerat, & fore, ut Florentinæ reipublicæ status immutaretur, quod accidit profligato Petro Medices, de cuius etiã patris Laurentij morte, locutus antea fuerat. Adhæc, diuinitus sibi patefactum esse dicebat, oportere statũ Ecclesiasticum per uim armorum emendari. Nondum quidem istud accidit, sed tunc temporis propè erat, ut fieret. Et quòd ad eum modũ loqueretur, plærique uituperabant, alij fidem habebant. Senatus autem plurimum ei tribuebat, & ipsius permoti concionibus, nihil sibi contra regem suscipiendum esse putabant. Atque ea fuit causa, cur

ipsum inuiserem, dum essem Florentiæ, comitatus Ioanne Francisco; homine nostrate, uiro prudente & bono. Cum ad colloquium uenissem, rogabam, an putaret regem posse incolumem trāsire, quandoquidē Veneti tam numerosum et instructū haberent exercitum? Ille, & de Venetis, & inito fœdere, deq; re tota multò plura, quàm ego, qui recens illinc ueneram, sciebat, & regem quidem, nō absq; labore & difficultate, sed tamen euasurū esse dicebat, etiamsi minimum haberet comitatum: esse deum qui illum duxerit ad hoc tempus, & domum quoq; que sit reducturus: sed quòd officium suum non fecisset, quòd Ecclesiæ statū non emendasset, quod suos ab iniuria et maleficio non prohibuisset, fore, & breui quidem, ut incommodi aliquid accipiat: quòd si autem ad sanitatem redeat, & in suos pro magnitudine facinoris animaduertat, & miserorum hominum salutem ac commoditates procuret, Deum misericordia in ipsum esse usurum. Monebat etiam, ut ista regi dicerem, & cum in colloquium ipse uenisset, nihil horum ad eum dissimulabat, & ut Florentinis, quæ bona fide ab ipsis accepisset oppida, resti-

da, resti-

da, restitueret, hortabatur. Hæc omnia eò pertinent, ut demonstrem, profectionem hanc à Deo gubernatã fuisse, quod non semel antea diximus. Interim dum rex Pisis erat, oppidani flentes implorabant nostros homines, quibus singuli præberent hospitium, ut apud regem intercederent ac efficerent, ne se in seruitutem denuo Florentinis traderet. Erat certè iusta ipsorum querimonia, & plærique alij per Italiam populi ad eum modum tractantur ab ijs, quorum sunt sub imperio. Fuit autem Pisanis cum Florentina Republica dissidium per annos trecentos, ante quàm subigerentur. His lachrymis atque precibus nostri commoti, et obliti iurisiurandi, quo rex Florentinis erat deuinctus, uolebant illis omnino gratificari, sic, ut etiam uulgus militum promiscue, & Heluetij eam rem curæ haberent, & ijs, qui pacta seruanda esse dicebant, minarentur. In his erant Brissonetus, nuper factus Cardinalis Maclodiensis, & Marescallus Gius, et Gannæus, qui uim & iniuriam metuens, triduum totum latebat. Liniacus autem magnopere illis fauebat, & quodam die, ciues multis cũ lacrhrymis ad regem ue-

nerunt ac ſupplices orabant, ut ipſorum miſereretur. Triſte quidem & lamentabile ſpectaculum, ſi modo abſq; alterius iniuria potuiſſent liberari. ſed noſtri adeo uehementer eorum ſaluti ac libertati ſtudebant, ut ex nobilitate circiter quinquaginta, regem, cum à prandio luderet alea, circumſiſterent armati, & nonnullos ex ipſius familiaribus, qui rem iſtam impedire dicebantur, ualde incuſarent, illata etiam ſuſpitione proditionis. Rex autem idonee & maſcule illis reſpondit, & commoratus ibi ad dies ſeptem, nouos milites præſidio reliquit, & Entragium quendam, ex domeſticis Aureliorum Ducis, hominem barbarum ac uitioſum, ei ciuitati & Petræſanctæ & Libræfactæ præfecit. Sarezanellam uero arcem alij cuidam tradidit, & præſidia ſingulis locis impoſuit, cum magnopere illi quibuſcunq; opus eſſet auxilijs. Quas autem Florentini propoſuerant conditiones, eas repudiabat, & priuſquam Sena diſcederet, certior factus erat, Aureliorum Ducem occupaſſe Nouariam, Mediolani ducis oppidū. Quò minus ei dubitandū erat de Venetorū contra ſe bello. Nam

illi

illi per me nunciauerant, quòd si Mediolani Duci bellum faceret, se non esse neglecturos eius, qui socius esset ac confœderatus, iniurias, & iam paratum habebant exercitum. Mediolani Dux, cum fœdus iniretur, uenerát in spem capiendę Astę, uerū id frustrà fuit. Nam et Borboniæ Dux admonitus meis literis, et Salassiorum Marchio, copias aliquot equitum & peditum celeriter mittebant, quæ impedimentū attulerunt hostibus, qui non longè aberant, quorum erat pręfectus Galeacius Sanseuerinus. Accesserunt quoq; postea tàm nostri equites cataphracti, quàm pedites & Heluetij ad septem hominum millia et quingenti, sed hi diutius in itinere commorati propè nullius erāt usus. Cum enim ideo essent conducti, ut regi subsidio uenirent, commutata fortuna, in eas deuenerunt angustias, ut regem ipsis auxilium ferre oporteret. Nunciatum fuerat Aureliorum Duci, & reliquis militum præfectis, ne quid aduersus Mediolani Ducem experirentur, sed ut oppida pręsidio & rebus necessarijs munirent, & obuiam regi procederent, ad Ticinum usque fluuium, qui solus impedimento

erat

erat. Ille autem eo neglecto mandato, Nouariam cepit, quod Mediolano decem abest milliaribus. In ea autem re fidelem & egregiam operam ei nauauit uidua Monferratensis, ipseq; magna omnium congratulatione receptus fuit, tàm à Guelphis, quàm à Gibellinis, & triduo pòst, qui arcem tenebant, deditionem quoq; fecerunt. Quòd si capta Nouaria statim contendisset Mediolanum, aut suos eò misisset, publica fuisset omniũ admissus lętitia, quod ex præcipuis eius loci postea cognoui. Tribus certè primis diebus, absq; periculo poterat: nã quarto demum die, post captam Nouariam, hostes reuerterunt Mediolanum. sed fortasse ijs, quæ ad ipsum deferebantur, non habebat fidem. Rex Pisis Lucam profectus, & biduo ibi commoratus, Petramsanctã iuit, nihil de hoste sollicitus, nec etiam eius familiares. Interea oppida faciendum est iter per loca ualde angusta, quæ minimo negocio pauci admodum pedites defendant. Vnum latus tegunt pręaltæ rupes, ab altera parte sunt stagna ualde profunda, eaq; est eius natura loci, ut si carrum aliquis ibi transuersum obijciat, & unum

atq;

atque alterum habeat tormentum, parua manu, quemuis numerum hostium tran situ prohibere possit. Quò magis mirum est, eum aditum non fuisse ab hostibus præoccupatum: sed cogitandum est, uerũ fuisse Hieronymi sermonem, de quo suprà diximus. Cum rex eas difficultates superasset, Cardinalis Ostiensis cœpit suadere, mittendas esse nonnullas cohortes, quæ Genuenses ad rebellionem excitarẽt. Re deliberata in frequenti concilio, placuit nihil esse tentandum: propterea quòd si rex prælio uinceret, Genuenses ultrò facturi essent deditionem: quòd si uinceretur autem, non esse quod ibi quicquam experiatũ. Ac tunc primũ audiebam, esse, qui crederent cum hoste dimicandum. Rex tamen ea repudiata sententia, Genuam misit ad centum & uiginti equites cataphractos & sagittarios quingentos, qui nauigio recens è Gallijs aduenerant. Valde mirabar, neminem esse omnium, qui illum sui periculi commonefaceret, quòd ad eum modum auxilia sibi detraheret, ac infirmiorem se redigeret ipse. Mihi quidem, ut id facerem, non deerat uoluntas, sed cùm animaduerterem, non haberi mihi per

omnia fidem, cogebar multa dessimulare. Ad hoc ferè tempus, triremes aliquot nostræ, circiter octo, Neapolim uenerunt in oram Liguriæ, atq; ibi depressæ fuerunt eodem in loco, quo nostri copias Alphonsi nuper fuderant, & ab ijs ipsis depressæ, qui nostrarum tunc fuerant partiū, Ludouico Flisco, & Ioanne Adurno. Qui à rege missi fuerunt Genuam, locum sibi delegerant in suburbijs, ea spe & consilio, ut qui nobis fauerent, arma caperent: sed Mediolani Dux multò antè huic rei præuerterat, itaq; nostri in magno tum erāt periculo, nē & ipsi, quemadmodum classis, profligarentur. Adurni, & qui erant ipsorum coniurationis, cogitabant quidem eijcere se in suburbium & impetum in illos facere, sed uerebantur, ne Fregosi, quæ est altera factio, portas interim occuparent, & ipsos reditu intercluderent, eaq; sola res, magnum attulit nostris ad salutem momentum, qui uix tandē elapsi, peruenerunt Astam. Sarezana rex Pontremulum contendit, qu in oppido erant circiter quadringenti edites. Pr mā nostrā aciem ducebāt Marescallus Gius et Iacobus Triuultius, uir excel-

excellenti uirtute, & rei bellicæ peri-
tissimus, quem eiectum à Sfortia, & reli
ctum à Ferdinando, cum is Neapoli pro
fugeret, in suam clientelam rex assum-
pserat. Eius opera et intercessione, quòd
in ea regione natus, multos ibi habe-
ret amicos, oppidum in potestatem re-
gis ilicò uenit, nulla facta oppugnatio
ne, ac ijs qui intus erant, facta fuit ab-
eundi potestas. Superiori libro dixi-
mus de contentione quę tunc cum rex
illàc transiret, Neapolim profecturus,
orta fuit inter oppidanos & nostros Hel
uetios, ex quibus tum interfecti fuerunt
ad quadraginta. Nunc igitur, cum eò
reuertissent, tametsi composita res erat,
tamen ut iniuriam ulciscerentur, ci-
ues omnes interficiunt, & oppidum,
ubi diripuissent, incendunt, & tantus
fuit eorum furor, ut Marescallus co-
hibere non posset, deinde arcem obse-
derunt, ut eos qui intus essent, cape-
rent. Hi autem erant quos præsidio re
cens ibi collocauerat Triuultius, cum
reliqui deditione facta discederent, ne-
que uerò prius destiterunt, quam re-
gis interuenisset authoritas. Cum op-
pidum incenderent, ex ipsis interie-
runt de-

runt decem, qui flammis implicati fuerunt ebrij, neque se poterant expedire. Duplex in ea re fuit peccatum, & quòd ijs, qui sua sponte deditionem fecissent, non fuit seruata fides, & quòd magna uis cōmeatus atque frumenti eò incendio fuit absumpta, cum nos interim in magna essemus rerum necessariarum difficultate. Nostri homines, quacunque transirent, multa proterue & intemperanter faciebāt, & licet suis moribus populum ualde offenderent, tamen si rex consilium Triuultij secutus fuisset, ex nobilitate complures & alij magno numero ad ipsum defecissent. Ioannes Galeacius Mediolani Dux, moriens reliquerat filiolum, quem Sfortia in sua potestate habebat. Erat ergo consilium Triuultij, ut per Insubriam & omnem agrum ditionis Mediolanensis, rex proponeret uexillum & insignia eius pueri, quo facto maximam hominum partem ad se traduxisset, uerum in gratiam sui cognati, Aureliorum Ducis, qui Mediolanum & Insubriam ad se pertinere diceret, noluit assentiri, & Pontremulo discedens, contulit se in conuallem quandam exiguam, ubi uix decem erant ædificia, &

ibi

ibi per dies quinq;, nulla de causa mora batur, cum interim exercitus uix haberet, quo famem toleraret. Præmiserat autem primam aciem, quæ circiter triginta millibus passuum à nobis aberat. Aureliæ Dux, capta Nouaria, & diebus aliquot ibi sine fructu consumptis, Vigesium, quod est ad Ticinũ flumen oppidulum, proficiscitur. Ibi cum esset, bis fuit sollicitatus à Papiensibus, qui se in eius fidem permittebant: ipse uerò maluit oppidum illud obsidere, ubi exercitum suum habebat omnem dux Mediolani, cui fratres illi Sanseuerini præerant. In eo flumine pontem illi ex nauibus effecerant, & castellum ibi constituerant, ut nostros transitu prohiberent. Verum si paululum modo nostri fuissent progressi, trans flumen illi se recepissent. Sed Aureliorum Dux, quòd eos natura loci confidere putaret, satis etiam & ad laudem & ad utilitatem perfectum arbitratus, Trecium se recepit, quo in loco uenerunt ad ipsum legati Reipublicæ Mediolanensis, qui dicerent, ciues omnes potentiores uelle ipsum urbe recipere, cæterisq; rebus iuuare, & liberos dare obsides.

Facilè illi quod cogitabant, perfecissent. Nam ex nobilitate plærique omnes, atque etiam uulgò grauissimè oderant familiam Sfortiarum, & occupata urbe, Mediolani Dux, tempore exclusus, non potuisset conducere copias ad tolerandam obsidionem arcis. Verum ab eo cõsilio Dux Aureliorũ destitit, et quòd tutò non posset fidere ijs quæ proponerentur, & quòd hominibus idoneis careret, & quòd belli duces non idem sentirent omnes. Hoc mihi deinde retulit ipse. Ad eas hostiũ copias interim uenerunt Germani pedites, ad duo millia, & equites circiter mille, quos Maximilianus Cæsar auxilio mittebat, eisq; Fridericum Capelarium præfecerat. Eorum aduentu studium pugnandi hostibus accessit, qui Treciũ profecti, et instructa acie, nostris, si prelio uellent contendere, potestatẽ fecerunt. Sed licet numero nostri superarent: tamen prelio supersedendum esse putabãt, hanc rationem secuti, quòd si quid grauius accidisset, & ijs amissis copijs, in summum discrimen regem essent adducturi, de quo nullum haberent certum nuncium, obsessis omnibus uijs. Relinquebatur ergo, ut

Noua-

Nouariam se reciperent, quò cum ue-nissent, de frumento reliquoq; com-meatu parum diligenter prouiderunt. Tunc enim sine ullo sumptu facile pote-rant importare quicquid uellent. Ho-stes insecuti illos aliquanto pòst, non procul ab oppido castra posuerunt. Ab ea ualle, in qua rex aliquot dies perman-sit, ut suprà scripsimus, ascensus erat maximè arduus ad culmen Apennini montis. Heluetij autem, qui facinore il-lo nuper admisso Pontremuli, regem ualde offenderant, nunciabant ei, quòd si ipsis ignosceret, uelle se tormenta o-mnia in superiorem locum perducere, quę erãt circiter quatuordecim, maximi ponderis. Vbi rex liberaliter respondit, illi funibus colligati, bini simul, & cir-citer ducenti, eodem tempore & com-meatu, cum aliquousq; essent progres-si, defatigatis alij succedebant inte-gris uiribus. Adiumento quidem illis erant equi, ad eam rem destinati, sed præcipua fuit ipsorum opera, quæ nisi interuenisset, desperatissimæ erant res nostræ. Turpitudinem ergo illius fa-cinoris noua uirtute delebant: sed in descensu non minus erat difficultatis

atq; molestiæ, propter asperitatem uiæ, & ad leuissimum quenq; impulsum, cũ aut ruptum aut luxatum aut distortum esset aliquid, consistendum erat, & adhibendi artifices, qui reficerent, ideoq; plærisq; suadebant comminuenda esse maiora tormenta: Rex autem, ne id fieret, interdixit. Marescallus Gius, qui primam aciem ducebat, & tringinta millibus passuum aberat, crebrò nunciabat regi, ut properaret. Hostes enim non procul ab eo consederant in magna planicie, et si fuissent adorti, facilè expugnassent. Ille etiam progressus, ad Forum nouum, qui est uicus ad radices Apennini, castra posuit, ut ne in montibus impetũ illi in nos facerent: uerũ ipsi, quò maior et certior esset uictoria, & ne quis omniũ posset elabi, aduentum nostrum in ea planicie expectabãt. Quòd si in montibus adorirentur, metuebant, ne plærisq; in fugam coniecti, Pisas, aut in Florentinum agrum, qui tunc noster erat, sese reciperent. In eo autem ualde errabant, nã longissimum erat interuallum, & ipsis, qui uias omnes atq; aditus nouissent, facile erat nos in fuga persequi et opprimere. sed totum hoc Dei beneficio tribuendum

dum eſt, qui eius conſilij author ipſis fu it. Gius deinde regem certiorem fecit, ſe ſuperatis montibus traduxiſſe copias, & equites aliquot emiſiſſe, ſpeculandi cauſa, qui de hoſte aliquid cognoſce- rent. Eos autem exceperunt Stratiotæ, & cum ex ipſis nobilem quendam in- terfeciſſent, præſciderunt ei caput, & af- fixum haſtæ deportarunt ad legatum Venetum. Hi ſunt milites, cuiuſmodi ſunt in Turcia, quos Ianizaros appel- lant, ueſtiti more Turcico, niſi quòd lin teum illud faſtigiatum capite non fe- runt, homines laboris patiētiſsimi, et ex- ercitatiſsimi in armis. Erant hi omnes Greci, ex ijs locis, quę per Græciā Vene ti poſsident, & ex Peloponneſo, & Alba nia & Dyrrachio euocati. Eorum opera frequenter utuntur Veneti, multumq; eis tribuunt. Equos habent Turcicos & ualde præſtantes. Eram Venetijs, cum il luc appellerent, circiter mille & quingen ti, & ſpectabam cum ipſorum haberetur delectus. Equeſtribus prælijs plurimū ualent, & hoſtem ſuis incurſionibus ual de defatigant. Hi quū noſtris equitibus ſpeculatoribus occurriſſent, facto im- petu in fugam coniecerunt, & ad caſtra

iisque persecuti, Germanos aliquot no stros, qui pro castris in statione erant, interficiunt, eorumq; capita suo more ad legatum deferebant. Quo enim tempore Turcarum Cæsar, Mahometus, qui Constantinopolim cepit, bellum faciebat Venetis, mandauerat suis, ne quem omnino caperent, et studij excitandi causa, in singula capita, quæ quisq; referret, dabat aureum. Idem tunc faciebant Veneti, eumq; morem in hoc etiam bello seruabant, ut terrorem nobis inferrent. Cum ad nostra illi castra propius adequitassent, exterriti tormentis, quod insolens ipsis erat, fugæ sese mandarunt, & in itinere, ex nostris Heluetijs quendam, qui conscenderat equum, ut de ipsorum abitu cognosceret, grauiter uulneratum ceperunt, & ad Marchionē Mantuæ, Venetorum exercitus imperatorem pertraxerunt. Nondū tunc conuenerant omnes hostium copiæ, et nisi rex in itinere passim moratus fuisset, ut supra diximus, habebat temporis et ocij satis, redeundi domū, absq; periculo. Marescallus Gius, cum aliquandiu fuisset in infima ualle, et oppugnationem ueretur, in superiora loca sese recepit.

Copiæ

Copiæ illius erant, circiter centum & sexaginta equites cataphracti, & Heluetij octingenti. Vt autem nos illi subsidio essemus, fieri non poterat, propterea quòd impediti tormentis, biduò pòst, primum aduenimus, atq; interim illi cum in monte consedissent, & nos cupidissimè expectarent, in magnis erant angustijs, uerum beneficio Dei res bene cessit. Gaiazius enim, qui Heluetium illum captiuum nouerat, quærebat ex eo, quantæ essent copiæ primi agminis? Is consultò respondit, esse ad trecentos equites cataphractos, item mille et quingentos Heluetios. Tum ille, mendacij eum insimulans, dicebat non esse credibile, cum in toto nostro exercitu solum essent tria Heluetiorum millia, dimidiam partem attributam esse primæ aciei; Nam quòd nostrarum partiũ antea fuerat, quæ nostræ essent uires atq; rationes, nõ minus quàm nos ipsi compertũ habebat. Re inter ipsos communicata, plærisq; suadebant impetum esse faciendũ. Sed Marchio Mantuæ, cum fidem haberet captiuo, noluit periclitari fortunam, illata causa, quòd & peditatus genere à nobis uinceretur, & quod socij

nondum conueniſſent omnes, quibus iniuriam fieri dicebat, ſi ipſis inexpectatis, prælium committeretur. Quòd ſi etiam aduerſi aliquid accideret, ſenatum Venetum grauiter eſſe laturum: tutius atque utilius ſibi uideri, ut caſtris ſeſe contineant, & hoſtem ibi expectent, qui iter habeat nullum aliud. Eam ſententiam legati ambo Veneti comprobabant: alij uero minimè differendum eſſe contendebant, eò quòd prima acie profligata, regem eſſent habituri in ſua poteſtate. Poſt multam diſputationem uicit altera ſententia, & placuit non eſſe promouenda caſtra. Quicquid eſt eius rei, cognoui poſtea ex ijs ipſis, quos dixi, qui ad eum modum Gio et mihi, quando pacis tractandæ cauſa conuenimus, recitarunt. Interim & nos progrediebamur, & reliquæ ſociorum copiæ in caſtra uenerunt, & cum iam ex Apennino deſcenderemus, erat nobis in conſpectu Inſubria, omnium regionum longè pulcherrima & fructuoſiſsima, & quòd toto itinere, inde à Luca uſque ad eum locum, in maxima eramus uerſati commeatus inopia, gratiſsimum nobis erat, agrum illũ tàm amœnum & frumentariũ aſpicere.

Sed

Sed tormenta, cum iam per loca decliuia & abrupta & salebrosa deducerentur, ualde nos impediebant, eamq́ molestiam augebat etiam, quòd hostes iam haberemus in conspectu, quorum multitudinem castra atq́ tabernacula significabant. Erant autem equites cataphracti ad duo millia & sexcenti, totidem equites sagittarij, item stratiótæ & leuis armaturę equites, circiter millia quinq́, reliqui omnes pedites, & castris idoneum locum delegerant, eumq́ opere & tormentis munierant. Multus iam erat dies, cum in uallem rex descenderet, & Foronoui hospitio sibi locum delegit, ad quintum diem Iulij. Erat in eo uico, farinæ & pabuli & uini satis: sed cum orta quædam esset ueneni suspitio, nostri initio sibi temperabant. Suspicandi causa fuit, quòd Heluetij duo, cùm ex itinere defatigati & feruidi adhuc, immoderatè potassent in cella uinaria, refrigerandi sui causa, extincti essent. Antè mediam noctem periculum fuit factum in equis, cumq́ nihil deprehenderetur, uulgò sese reficiebant. Maxima certè fuit Italorũ fides in eo toto itinere. nihil enim ueneno tentarunt, quod facile tamen i-

psis erat. A meridie statim in nos excursiones fecerunt Stratiotæ, magno excitato tumultu, quoniam nostris hominibus infrequens erat ipsorum militiæ genus. Hostes deinde triplici acie instructa, suas copias omnes è castris produxerunt, modico interiecto interuallo, ut inuicem auxilio sibi essent, cumque ad eum modum aliquandiu constitissent, in munitiones suas iterum sese receperunt. Inter utraque castra exiguum erat spatium, quò facilius erat illis perturbare nostros, immissis aliquot Stratiotis, qui quòd locus erat syluestris, occultè poterant & de improuiso ad nos peruenire. Ab utroque latere eius uallis, ubi castra posuimus, erant colles, perque mediam uallem decurrit flumen, Tarum appellant, quod pedibus transiri potest, nisi dum crescit, quod iis in locis repente fieri consueuit. Ea tota uallis erat salebrosa, & equitibus ualde incommoda, latitudine non magna. Dextrum collem insederant hostes, nec aliud erat nobis iter, quàm ut præter ipsorum castra transiremus, interlabente flumine. Ad sinistram quidem licebat nobis deflectere, uerum ea fugæ consimilis uisa fuisset pro-

ſet profectio. Ex noſtris qui prudentio-res erant, tunc demum cœperunt trepi-dare & concurſare, mihiq; negocium da bant, ut cum hoſtibus in colloquium ue nirem, & aliquem, qui de ipſorum nume ro ac rationibus cognoſceret, mecum de ducerem. Hoc autem quoniam niſi in-terpoſita fide, mihi non erat integrum: re ſpondi, quum Patauio diſcederem, mihi cum legatis Venetis ità conueniſſe, ut exiſtimem illos, quò minus ad mediũ ali quem locum ueniant, non eſſe recuſatu-ros: quòd ſi prior ad ipſos tranſeam, fo-re, ut illis maior quædam accedat alacri-tas, & nimis iam ſero eius rei mentio-nem inferri. Miſsis igitur literis, legatos orabam, ut ex ipſis alter ad colloqui-um ueniret, quoniam prius inter nos ità conueniſſet. Illi excuſare quidem ini-tio, propter bellum motũ Duci Medio-lani, ſed tamen alter uenturum ſe pro-mittebat ad locum medium inter utraq; caſtra. De quibus illorum literis atq; re ſponſo, quum ad concilium retuliſſem, ex noſtris plærįq; deſpiciebant. Itaque tametſi ualde ſollicitus eram de pericu lo regis, tamen actionem tunc intermiſi, ueritus, ne ſi nimium urgerem, ignauiæ

alicui

alicui atq; timori tribueretur. Circa mediam noctem Cardinalis Maclodiensis, iuxta quem meum tabernaculum erat, cum à rege iam primum uenisset, dicebat mihi, illum constituisse prima luce discedere, & præter hostium castra copias traducere, & tormentis in ipsos emissis, belli signum dare, ac deinde nulla interposita mora progredi. Consilium hoc ipsius fuisse puto, propter inscientiam rei militaris. sed certè præsentis periculi magnitudo poscebat, ut rex cum belli ducibus & hominibus idoneis re communicata, de sua & exercitus salute aliquid decerneret. Ad eum sermonem respondi, quòd si in hunc casum res deducere tur, fore, ut illi aciem instruant, & initio quidem leuioribus prælijs, mox uero summis copijs nobiscum decertent: multò aliter etiam mihi cum legatis Venetis conuenisse. Dolebat mihi sanè uehementer ipsius rei indignitas, uerum ità fatum meum erat, hoc rege, ut timidius et remissius agendum mihi esset, ne illos, qui familiariter ipso utebantur, offenderem, eò quòd nimiam illis authoritatem tribueret. Stratiotæ ea nocte bis per interuallum maximos excitarunt nobis tumultus,

tus, eiusq; rei causa fuit, quòd nostri non se communijssent idonee, sicut fieri consueuit aduersus leuis armaturæ equites. Nam cataphracti nostrates perpauci, comitati suis equitib9 sagittarijs, maximas illorũ manus atq; cohortes facilè perturbent atq; disijciant. Erant aũt ea nocte eiusmodi tempestates ac imbres, tantaq; tonitrua & fulgura, ut cœlum terræ, & summa profundis uideretur cõmisceri. Quod etsi in eo anni tempore naturalẽ habebat causam: tamen, quòd tàm pauci eramus prę numero & multitudine illorũ, et quòd in una uirtute spes omnis salutis consisteret, terrificum erat & pauoris plenum. Postridie mane accersitus à rege, cum uenissem, reperi insidentem eo quo lectissimo, mediocri statura, quem Sabaudiæ Dux Carolus, dono dederat. Armatus erat toto corpore, & miram quandam dignitatem in omni sermone atq; gestu præ se ferebat, ac plane uidebatur esse alius, ideoq; tunc eius, q̃d Hieronymus Florentiæ dixerat, in mentem mihi ueniebat. Ipse non longiore oratione usus est, quàm, si placeret nostris cũ hoste colloqui, ut ijs me coniungerem. Respondi, libenter quidem facturum, sed

uíxunq; uidisse duos exercitus, qui in ea proquinquitate non consererent manus. Hostes iterum productis copijs, triplicíq; acie instructa, nos expectabant. Ibi Maclodiensis et ego collocuti, literas misimus ad legatos Venetos: ille, quòd sui esset officij ac professionis, tractare cõsilia pacis: ego, quòd nuper ab ipsis redijssem legatus: Regi esse in animo, iter illàc facere, suasq; copias absque ullo maleficio et iniuria traducere: quòd si uelint in collocutionem uenire, uti pridie dictum sit, nos ei negocio non esse defuturos. Sed iam omnibus in locis cœptum erat leuioribus prælijs contendi, cumq; nostræ copię præter ipsorum castra transirent, ac flumen solum intercederet, illi partem aliquam Stratiotarum, & sagittarios equites cum nonnullis cataphractis emittebant, qui tectè & occultè ad eũ uicum, unde nos eramus digressi, uenerunt, ibíq; flumen transierunt, ut in impedimenta nostra, quæ plurima erant, impetum facerent. Ad sinistram, Marchio Mantuæ, cũ patruo suo Rodolpho, & circiter sexcentis cataphractis, lectissima iuuenum manu, & cum leuis armaturæ equitibus, à tergo nos adorie-

dorie-

doriebatur. A fronte erat Gaiazius, cum quadringentis cataphractis & amplissimo peditatu, aduersus primam nostram aciem, & habebāt utrerq; preterea cohortes aliquot equitū auxiliares, sed parum exercitatas in armis. Veneti enim, quòd omnia simul periclitari nollēt, partem aliquā exercitus in castris cō tinebant, ut ex ipsis postero die cognoui. Quod tametsi ratione non carebat, tamen, quoniam eousq; iam processerant, longè præstitisset omnibus copijs & summis uiribus dimicare. Interim dū legati Veneti eas literas, de quibus dixi, legerent, nostri cœperunt eiaculari tormenta in ipsorum castra, quod ante id tempus nondum fecerant. Illi remisso præcone, nunciabant cupere se quidem colloqui, modò per tormenta liceret. Fuit igitur imperatum utrinq;, ut cessaretur. sed paulò pòst, denuo cœptū est, ac uehementius quàm antea, cumq; duo nostri præcones in ipsorum castra interim uenissent, capti fuerunt, & ad Marchionem deducti. Ibi Gaiazius cœpit cohortari suos ad prelium: non esse iam quęstionis aut colloquendi tēpus, ac minimo negocio posse nos expugnari. Ea

sententi-

ſententiam ex legatis alter probabat, & idem erat Marchionis iudiciũ: ſed eius patruus Rodolphus, uir prudens & noſtri ualde ſtudioſus, magna contentione reſiſtebat. Omnem ſpem ſalutis rex habebat in prima acie. Hi erant trecenti & quinquaginta equites cataphracti, Heluetiorum ad tria millia, quibus adiunxit trecentos & eò plures ſagittarios, quos cuſtodię ſuæ cauſa habere cõſueuit, eiſq; detraxit equos, & pedites pugnare iuſſit. ſumma, quicquid erat peditum, ad eam aciem reſcripſit. In eo peditatu erãt Engelbertus frater Ducis Cliuenſis, & prætor Diuionenſis, Heluetiorum præfectus. Eos proximè antecedebant tormenta. Hic certè, quos Rex in Florentinorum agro reliquerat, & Genuam miſerat contra plurimorum ſententiam, ij nobis potuiſſent in eo rerum ſtatu bonam operam nauaſſe. Prima noſtra acies iam peruenerat ad illorum ferè caſtra, ſic, ut initium pugnæ futurum ab ijs putaretur. Reliquæ autem duæ acies aliquantò longius inter ſe diſtabant, neque tàm idonee, quàm pridie, fuerunt inſtructæ, ut ſibi auxilio inuicem eſſent. Marchio Mantuæ cum ijs, quas ſuprà dixi,

copijs

copijs flumen transijt, & minimo inter-
uallo postremum nostrum agmen pla-
cide sequebatur. Itaque rex, qui medium
agmen gubernabat, necesse habuit ad
primam nostram aciem obuertere ter-
gum, & hostem aduersum spectare, ac
nouissimo agmini sese coniungere. Et
hactenus quidem Cardinalis & ego, cũ
à legatis responsum expectaremus, ex-
tra ordines morati fuimus: uerum ubi
rem eò deductam esse uidi, regem pete-
bam. In itinere treis famulos, qui inter-
iecto aliquo spacio me sequebantur, ami
si, & uix centum passus processeram,
cum in eo loco, unde ueniebam, ingens
clamor & strepitus exaudiretur. Hi erãt
Stratiotæ, qui in calones ac impedimen
ta nostra impetu facto, multisque interfe-
ctis ac uulneratis, carros & quicquid e-
rat eius generis ualde perturbarunt. Cũ
ad regem uenissem, reperi occupatum
creandis Equitibus, quod in eiusmodi
periculis & angustijs fieri consueuit, ex-
citandi studij & uirtutis causa. uerum
quod hostes iam erant in propinquo, re-
uocatus fuit ab eo negocio, & à quibus-
dam suis familiaribus, quibus multum
fideret, attributus fuit ei locus ante signi

ſerum, ità quidem, ut ex noſtris, præter unum & alterum, nemo propius hoſtē, quàm ipſe, conſiſteret. Nouiſsimū enim agmen noſtrum, cui ſubſidio ipſe ueniebat, aberat paulò longius ad dextrum latus. His cataphractis qui cum rege erant, coniunxerunt ſe Scoti ſagittarij equites. Impetu igitur facto concurritur utrinque magna ui. Stratiotæ uerò, qui illos proximè ſequebantur, quum impedimenta noſtra perturbata, nullis ordinibus deferri, et ad primam noſtrā aciem contendere, & ſui ordinis homines, quos ſuprà diximus ob eā rem emiſſos, prædam ſectari conſpicerent, relicto equitatu, cui ſubſidio eſſe debebant, ad prædam euolarunt. Ea res maximum nobis ad ſalutem attulit momentum. Nam ſi ſuis illi gladijs, quos habent præſtantiſsimos, nos adorti fuiſſet, planè de nobis, propter paucitatem noſtrorum, actum erat. Equites ergo ſtatim à primo concurſu terga uerterunt, & pedites etiam ad alterum latus elapſi, fuga ſalutem ſibi petebant. Eodem ferè temporis puncto, Gaiazius à fronte inſtabat, & primā noſtram aciem inuaſit, ſed nō tam cominus neq; tam acriter pugnatū fuit,

quàm à

quàm à nobis. Nam illi sub tempus prę lij, & priusq; concurreretur, perterriti, in fugam se coniecerunt. Quò minus autem nostri persequerentur fugientes, in causa fuit, quòd Gius magnas hostium copias non procul à se animaduertit, ideoq; suos continuit. Sed qui cum rege fuerant, magno studio consectabantur fugientē hostem. Nostri etiam calones atq; seruuli maximam illorum partem conciderunt, armati securibus, quas circumferebant ad cædendum materiam, construendis casis atque tabernaculis. Nam illi cum essent grauis armaturæ, uix magno negocio poterant interfici, ideoq; plures paucos circumsistebāt, et magna ui perfractis galeis, expugnabāt, ad eamq; rem adiumento etiam erant pręlongi nostrorum sagittariorum gladij. Interim dū nostri his rebus occupantur, rex cum paucis quibusdā in eo loco, ubi commissum fuit pręliū, remanserat, neq; se ad primam nostram aciem recipere uolebat, ne fugę cōsimilis ea profectio uideretur. Ibi ex hostibus nonnulli, qui diuersi dissipatiq; in omnes partes fugiebāt, cum eo forte essent delati, & à defensoribus uacuum eum locum uide-

rent, impetum fecerunt in regem, unq tantum famulo tunc comitatum. Ipse, quod equo utebatur longè præstantissimo, fortiter sese defendebat, donec reliqui comites, qui nonnihil diuerterant, subsidio uenirent. Eorum aduentu perterriti hostes, fugæ sese mandarunt. Rex eo periculo commotus, ad primam aciem contendit. Ea non se commouerat loco, quod regi peropportunè accidit; quanquam si paululum modo fuissent progressi, nemo omnium restitisset, eaq; de re magna fuerat inter nostros contentio. Quæ sua fuisset eius diei fortuna, cũ sub uesperum in munitiones reuertisset, mihi recitabat, ijsquos secum esse uoluit, præsentibus. Initio pugnę, nondum disiecto hostium equitatu, uiginti circiter passibus ab eo, captus fuit quidam militum præfectus, quò magis uidere licet, in quanto ipse fuerit discrimine salutis. Ex hostibus omnium primus occubuit Rodolphus, ex Mantuanorum familia. Equitatus noster fugientes illos consectabatur, propè ad extrema usq; ipsorum castra, quæ ad Forumnouum spectabãt. Ibi tandem, cum ex ducibus quidam magna uoce dixisset, ad regem

esse

esse reuertẽdum, omnes constiterunt, ut equos, qui cursu & labore erant exanimati, reficerent. Dum ibi moramur, prę-ter nos fugiebant ex hostibus circiter triginta equites. In eos autem cousulto nõ fuit factus impetus. Recreatis aliquantulum equis à labore, ad regem contendimus, de quo nihil initio nobis constabat: progressi aliquousq; procul tandem animaduertimus ubi esset. Iacebãt humi plurimæ illorum hastę, pictæ quidem & elegantes, sed infirmę atq; leues. eas iussimus à famulis tolli & asportari. Inter eũdũ occurrebant nobis aliquot illorum cohortes pedestres. in eos facto impetu, & compluribus interfectis, reliqui per flumen fuga euaserunt. Dum à conflictu hostem insequimur, ex nostris aliqui monebant, ne cupidius progrederemur, uerbulo uno mentione facta cuiusdam prælij, inter Ludouicum undecimum & Maximilianum Cæsarẽ, qui uictoria tunc potitus erat, quod nostri prædæ studerent. Instrumentum omne militare, & quicquid erat impedimentorum regis & ipsius familiarium, à Stratiotis direptum fuit. Sed & nostri partem aliquam fraudarunt. multi enim

ad pugnam inutiles & impuri homines castra sequebantur. Paucos in eo prælio desiderauimus. Ex ipsis interfecti fuerunt trecenti & quinquaginta equites cataphracti, et quod rarò solet in prælijs euenire, nemo fuit captus. Stratiotæ, quòd ad prędã decurrissent, pauci interierunt. Summa omniũ interfectorum fuerunt ad tria millia et quingenti, quod ex ipsis nonnulli mihi recitarunt, & uidi descripta nomina, in quibus erant circiter quinque, ex familia Gonzagica, propinqui et necessarij Marchionis Mantuæ, qui ex sua etiam nobilitate amisit ad sexaginta, & in occisorum numero, nullus fuit repertus pedes, & quod mirum est, omnes manu & cominus pugnando fuerunt occisi. Tormentis enim uix decem opinor utrinque sublatos fuisse, & minimũ temporis spaciũ durauerat prelium. Statim enim à primo concursu, illi cum aut perfregissent, aut proiecissent hastas, fugam petebant, & in persequendo uix horam cõsumpsimus. Itali autem longè alia ratione àc nos præliantur, singulę enim cohortes cum singulis contendunt, alij post alios, eoque fit, ut totũ aliquando diem ęqua uictoria decertẽt. Magna fuit ipsorum

it ipſorum trepidatio: nam & cataphra cti circiter trecenti, et plerique omnes Stratiotæ in fugam cõiecti, alij Rhegium Lepidi, Parmam alij petebant, octo circiter milliaribus ab eo loco.

PHILIPPI COMINæi, Equitis, commentariorum liber quartus.

SVPRA diximus de Petiliano Comite & Virgilio Vrſino, quos rex captiuos ducebat. ij profugerunt ambo poſt inceptum prælium, & Petilianus, qui Florentinis ac Ferdinando Regi militauerat, & in hoſtium exercitu erat non ignotus, rectà contendit ad illos longiſsimè iam fugientes, cumque propius ueniſſet, edito ſuo nomine, cœpit acclamare & hortari, ut fuga deſiſterent: ipſorum eſſe uictoriam, et cũ nonnihil confirmaſſet, maiorem partem reduxit. Quòd niſi hic caſus interueniſſet, omnes fuga ſi-

bi salutem petijssent, tametsi profecto pa rũ erat in ea re solatij atq; præsidij, quod ab illo qui in nostris fuisset castris, reuocarentur ad prælium: Erat eius consilium, nocte illa faciendum esse in nos impetum, sed reliqui non probabant, ut ex ipso deinde & ex Marchione Mantuæ cognoui. Quod nisi ad uirtutem ipse unus fuisset eos cohortatus, omnes ea nocte profugissent. Postquàm ad regem conuenimus omnes, apparebant nobis aliquot hostium cohortes, pro castris, magno numero & instructa acie, ac solo capite atq; hastis extabant. Hi non commouerant se loco, neq; prælio interfuerant. Erat autem opinione longius interuallum; & transeundum erat flumen, quod iam paulatim augescebat superioris noctis atq; etiam eius diei tempestate & imbribus: Rex ad concilium detulit, impetum ne fieri placeret, an minus: Erant cum eo tres magnæ uirtutis Itali: Iacobus Triuultius, Franciscus Cæcus, annorum circiter septuaginta duorum: & Camillus Vitellius, cum tribus fratribus. Hi suadebant adoriendos esse. Nostri uero, quod magna pars diei consumpta erat, consilium hoc improbabant, &

ſatis eo die perfectum, & caſtris deligen
dum eſſe locum dicebant. Illi contrà ma
gis inſtabant, & Franciſcus inprimis,
qui etiam manu commonſtrans illos, fu
gientes Parmam, in quod oppidum pro
ximum habebant receptum, ualde ſolli-
citabat prælium. Quod ſi eius ualuiſſet
ſententia, fugæ ſeſe mandaſſent omnes,
quod præcipui ipſorum duces poſtea
ad me non diſsimularunt. Inſignis fu-
iſſet ea maximiq́ momenti uictoria. Nã
eius nomine atq; opinione, res omnes
erant nobis futuræ ſecundiores. Medi-
olani Ducem ualde oderat populus, ne-
que difficile fuiſſet, ad nos inclinante
fortuna, finibus illum expellere. In ea-
dem cauſa fuiſsent etiam Veneti, pro-
pterea quod niſi intra ſuos fines atq; di-
tionem, quam habent in continente, nul
lam habuiſſent facultatem conducendi
nouas manus, quò minus etiam de Ne-
apoli nobis timendum fuiſſet. Verùm
accidit quod Hieronymus mihi prædi-
xerat, fore, ut eius belli gloria penes nos
conſiſteret, nulla noſtra uirtute aut me-
rito. Tum quidem adeo nihil erat apud
nos rationis aut cõſilij, ut uictoria, ſi qua
contigiſset, non potuiſſemus uti. Dum

ad eum modum, ut iam dixi, deliberamus, interuentu noctis, illi se in suas munitiones recipiunt, nos etiam non procul illinc, ubi prælium commissum erat, locum nobis delegimus, non quidem certa ratione uel ordine, uti fieri consueuit, sed quam quisque in partem primum uenisset, eam occupabat. Quibus erat quod ederent, ij sese nonnihil reficiebant. Cubabam ea nocte humi in uinea quadam, ualde anguste, sine stratis atque pallio. Rex enim utebatur meo, qui in prædiũ quoddam uicinum, incõmode ędificatum, diuerterat. Multum iam nostri homines de sua ferocia remiserant, neque tantos spiritus sibi sumebant, ut superioribus diebus. Ex ipsis qui saucij erant, nonnulli curabantur in cubiculo regis. Heluetij nostri diligenter ea nocte excubabant, eisque dono rex dabat aureos trecentos. Interim uero de salute regis ualde eram sollicitus, & ut tutò progrederetur, constitui intermissam pacis actionem renouare. sed uix ægrè licebat internuncium aliquem reperire, qui ad ipsorum castra proficisceretur. Nam in ipso prælio nouem illorum præcones, cum non agnoscerentur, fuerant

erant interfecti, & illi ex nostris quendam in uincula cōiecerant, alium etiam, qui à rege missus fuerat ante prælium, occiderant. Vbi tandem esset inuentus qui iret, missæ fuerunt ultrò citròq; literæ, quibus idoneè cauebatur uenturis ad colloquium, quod illi æquo spacio ab utrisq; castris haberi postulabant. Et quanquam difficultatem in eo inesse uidebam: nolui tamen interposita causa colloquium tolli. Rex ad eam rem delegit Cardinalem, Gium, Piennium & me: illi uero Marchionem Mantuæ, Gaiazium, et legatos Venetos. Vbi ad flumen uenimus, misso ad ipsos qui longius aberāt, caduceatore, ut progrederentur, hortabamur. Illi, quod fore suspicatus eram, respondebant, dictū esse, ut loco medio conueniretur: se iam longius quàm oporteat procesisse: adesse primos totius exercitus, neq; uelle tantum in se periculum recipere. Eadem fere nostri dicebant, & adductis rationibus, cur non progrederentur, cœperunt hortari me ut transirem, neq; tamen quid ipsorum esset consilij, aut quid uellent proponi, monebant. Respondi, uellē me testem habere eius quod agerē, neq; so-

necp solum esse iturum. Comitatus igitur Roberteto scriba, cui rex plurimum tribuebat, & caduceatore, & famulo, flumen, quod iam creuerat, transmisi, uel eò solùm, ut ipsis, qui meo rogatu & impulsu illuc uenissent, satisfacerem. Ad primum congressum, ubi salutassem, incusabam, quod non satis essent progressi, & hortabar, ut saltem ad ripam usq; fluminis procederent. Nam si eousq; peruenirent, sperabam non nisi colloquio habito discessuros. Verùm illi excusabant, latum esse flumen et rapidum, necp fieri posse, ut si utrincp in ripa consisteremus, alij alios intelligant, sonitu enim fluminis atcp cursu sermonem impediri: petebant ergo, ut conditionem aliquam pacis ostenderem. Ad ea paucis respondi, me, qui solus essem, nihil amplius dicturum, necp ullum eius rei mandatum habere: Quòd si rationem aliquam compositionis ipsi proferant, ad regem esse relaturum. Dum ità colloquimur, ex caduceatoribus nostris quidam equo admisso celeriter accurrit, mihicp nunciat, collegas nolle diutius morari: si quid omnino uelim agere, ut id statim perficiam. Id uero minimè com

mitten=

mittendum esse mihi putaui, tum, quod illi, quæ regis mens esset atque uoluntas, non paulò melius quàm ego, scirent, eò quòd essent familiares, tum, quod ex ipsis nonnulli, eodem die, mane, cum haberetur concilium, occultè fuerant cum rege locuti. Marchio Mantuæ, cum in pugnæ mentionem incidisset, quòd si captus fuisset in eo prælio, an capite rex ipsum mulctasset, quærebat. Respondi, minimè facturũ fuisse: nam quòd eum esset adortus, magnam ipsi conciliasse gloriam. Pro captiuis postea deprecabatur, qui tamen nulli erant, ut suprà diximus, in primis autem pro suo patruo Rodolpho, quem adhuc superesse putabat, & ut ipsius haberetur exquisita cura, petebat. & cum ex nostris illi nonnullos commendassem, constitui me rediturum ante noctem, & ad illud tempus pactæ fuerunt induciæ. Reuersus ad nostros, ubi quid actum esset, commemoraui: rex indicto concilio cœpit deliberare. sed alij in alios respiciebant, ut fieri solet, rebus in summam difficultatem adductis. Et cum in aurem aliquid rex immurmurasset Cardinali, iussit ut ad hostem reuerterer, & quid ipsorum esset

uolun-

uoluntatis, cognoscerem. Cardinalis etiam, ne quid omnino decernerem, mandabat. Erat sanè utriusque mandatũ ualde alienum ac prętér rem. Nam quòd eius colloquij author eram, dubitari nõ poterat, quin illi sermonis initium à me fieri uellent: deinde, ne quid decernerem, metui non oportebat, eò quòd rem nullã, de qua uerba facerem, mihi pręceperant. sed occasionem nullam paciscendi prætermittere uolebam, ac certò sciebam, etiamsi nihil efficerem, causam tamen nostram me non esse facturum deteriorem. Accessit, quòd quo essent hostes animo, cognoscere me posse sperabã. erant enim non minus, quàm nos, perterriti. Cogitabam etiam inter colloquendum fieri posse, ut aliquid illis excideret, quod nostris rationibus esset non incommodum. Iam nox suberat, cũ ad flumen uenirem, eoque statim accurrit quidam citato equo, missus ab illis quatuor, quos suprà dixi, qui nunciaret, ne longius, imminente iam noctę, procederem: Stratiotas enim excubare, qui nullum hominem norint, & promiscuè in omnes impetum faciant. Volebat ille quidem officij causa me comitari: sed

ne quid ea nocte speculando de rebus nostris cognosceret, tum etiam quòd de sententia regis nihil habebam comperti, propter eas, de quibus diximus, occultas susurrationes, remittebam ad suos, & in posterum diem ad horam octauam iussi ut ad flumẽ me expectaret, eò me uenturum, aut si qua res noua intercederet, renunciaturum per caduceatorem. Reuersus igitur ad nostros, quid accidisset, exposui. Id erat sub cœnæ tempus, deinde quieti sese dabant omnes. Post mediam noctem reuertor ad regem. eius cubicularij iam erant parati ad iter, mihiq́ dicebant, eum cõstituisse celeriter proficisci Astam, & in agrum Monferratẽsem, simul hortari me cœperunt, ut manerem, colloquendi cum hostibus causa. Verum excusans dicebam non me futurum in postremis, neq; uitæ periculum uelle me ipsum creare mihi. Non multò pòst, expergefactus rex, peracto sacro, conscendit equum, horam unam antè quam illucesceret. Tuba signum fuit datum excubitoribus, ut suum facerent officium, nec aliud fuit in castris enunciatum. quod sanè ad terrorem militum pertinebat, in ea propin-

quita-

quitate hostis, & quod iter nobis facien-
dum erat per loca syluestria & impedi-
ta. Nam & à uia aberrauimus, & audiui,
cum è signiferis quæreretur, ubi essent
itineris duces? Quod nisi Deus rem o-
mnem gubernasset, quomodo sit credi-
bile, regem adeò potentem, absq; com-
monstratore uiæ, nocturno tēpore pro-
fecturum fuisse? Verum in eo maximè
fuit illustre Dei beneficium, quòd ho-
stes profectionem nostrā tunc primùm
senserunt, cum multus iam esset dies, ar-
bitrati uenturos ad colloquium, ut pri-
die constitutum fuerat. Flumen etiam,
quod inter nos erat medium, adeò cre-
uerat, ut ante uesperum nemo auderet
transire, ac tunc primum Gaiazius cum
ducentis circiter equitibus leuis arma-
turæ transijt, non sine periculo, propter
aquę uim & rapiditatē, atq; è suis unum
& alterum amisit. Confecta sex milliari-
um uia, per loca impedita & angusta, u-
bi singularibus progrediēdum erat, de-
uenimus in planiciem & amœnissimos
campos, ubi prima nostra acies cum im
pedimentis omnibus nos expectabat.
Erat in eo agmine Iacobus Triuultius,
& quoniam eius insignia erant propè

consi-

consimilia ijs, quibus Marchio Mantuę utebatur, nostri, cũ uidissent, uehementer perterriti fuerunt, ac hostium copias ibi cõsedisse putabãt: sed et illi uicissim, quum non recto itinere, sed per loca deuia nos aduentare conspicerent in consimili erant metu, & instructa utrinq; acie, cũ equites huc illuc excurrerent ac se inuicem agnouissent, detectus fuit error. Progressi aliquantulum, refecimus nos quodam in oppidulo, ubi de industria fuit conclamatum ad arma, ut à direptione auocaretur Heluetiorum animi. Postero die, non procul à Placentia, Trebiam flumen transiuimus, relictis ab altera fluminis parte ducentis equitibus cataphractis, item Heluetijs atq; tormentis prope omnibus, quod militum causa rex faciebat, ut eò sese commodius & laxius reficerent. Flumen illud, maximã temporis partem, æstate præsertim, est exiguum, sed ad decimam horam noctis adeò creuit, ut ne equites quidem auderent transire, quod in ea propinquitate hostis erat periculosissimũ, ac multæ fuerunt ea nocte rationes initæ, ut illos, qui trans flumen erant, traijceremus, sed frustrà sumptus fuit omnis labor, & ex

pectandũ erat, donec decresceret, quod fuit mane sub horam quintam. Tunc in utranq; ripam tensi fuerunt funes, quibus adiuti pedites trãsierunt, ac solo pectore ex aqua extabant. Post eos transijt equitatus cum tormẽtis. Mediolani Dux magnum habebat prçsidiũ Placentiæ, & Gaiazius recens eò peruenerat. quò maius erat periculum nostrum, quibus à tergo imminebat hostis. Placentini autem eò spectabant, ut regem urbe reciperent, atq; illud fieri uolebant nomine & causa eius pueri, quem Ioannes Mediolani Dux hæredem reliquerat, ut suprà diximus. Eò si rex uoluisset animum adijcere, multi alij per Insubriam defecissent, impulsu et opera Triuultij, qui & ortum ex ijs locis habebat, & ualde erat acceptus multitudini: sed rex in gratiam sui patruelis, Aureliorum Ducis, recusabat, tametsi huius facultates nollet nimium amplificari, ideoque litem illam de Insubria non magnopere etiam curabat, de solo transitu sollicitus. Continuata profectione, quinto die Dertonam peruenimus. Qui erat eius oppidi præfectus, cum ex nostris qui præcesserant, audisset, regi esse in animo

iter il-

iter illàc facere sine maleficio, frumentum & quicquid esset necessarium, subministrari iussit, & obuiam progressus purgabat se regi, quod oppido non reciperet. Is erat ex familia Sanseuerina, frater Comitis Gaiazij, & cum Neapolim rex iret, nobis militauerat. Dertona rex Nissam peruenit, quod est ad Tanarum flumē, ditionis Monferratensis oppidū, et quod in amicorum iam essemus agro atq; finibus; magna fuit militū lætitia. Gaiazius enim cōtinenter nobis instabat à tergo, & primis aliquot diebus magna nos affecit molestia. Ex nostis equitibus pauci uolebant in postremo agmine uersari, et quò propius ad Galliā accessimus, eò minor erat illorū uirtus. Itaq; rectè illi, qui Gallorū animos ad suscipienda bella promptos esse et alacres, uerū remollescere paulatim, & ad perferendas calamitates minimè resistere dixerunt. Heluetij autem, qui postremum agmen clauderent, circiter trecenti, minoribus suis tormentis, quæ circumferebant, impetum illorum tardabant, & Stratiotas, qui reliquis equitibus erant permixti, facile reijciebant. Hostium reliquus exercitus, qui nobiscum

dimicauerat, magno quidem studio nos persequebatur: sed quòd iter diei præcessimus, & quod ipsi grauioribus equis impedirentur, non poterant, quantum cupiebant, progredi, & re desperata, Nouariam contendebant, ubi Mediolani Dux aliquot habebat copias, ut antea diximus. Quod si nos consequi potuissent, credibile est, fœlicius multò quã prius rem gesturos fuisse: at bellum hoc Deus administrabat. nam eo toto itinere uagabamur absq; ordine ferè, & quę quisq; poterat, hospitij locum sibi capiebat, & in magna eramus inopia commeatus, & perfacile fuisset Italis, ueneno corrumpere quicquid erat cibariorum, puteos etiam & omnem aquam. Tantus enim erat æstus solis, ut nostri milites, quocũq; uenissent, passim in stagnis et oppidulorum fossis, magno concursu et auiditate sitim restinguerent, exanimati labore itineris. Nam ante lucẽ ortam rex dabat se in uiam, & in multum usq; diem progressus, nonnihil se reficiebat, & pabulum equorum deportandum nobis erat magno labore. quod & ipse feci non semel, & biduum fui, cum præter atrum & male coctum panem nihil esset
quod

quod ederem. His autem difficultatibus una res erat subsidio, militum uirtus & laborum tolerantia. Nam æquissimis animis hæc omnia ferebant, & dici non possit, quàm fuerit omnis generis molestiæ plena profectio. Multa quidem tuli sub Carolo Burgundiæ Duce, uerum nihil ad ista. Lentè nobis progrediendũ erat, & non longius, quàm maiora tormenta deducerentur, ubi subinde consistendum erat atq; morandum, cum aliquid esset perfractũ aut luxatum. Quod autem dixi, nostros perturbatè nulloq; ordine atq; consilio pleraq; administrasse, non eò pertinet, quasi nulli essent in castris egregia uirtute & consilio uiri. Erant quidem certè, sed eorum hoc erat fatum, ut exiguam haberent authoritatem apud regem adolescentem. Septimo die post commissum prælium, non procul ab Alexandria consedimus, ibiq; diligenter dispositis excubijs, postero die de nocte profecti Astam peruenimus. Rex cum suis familiaribus oppidum ingressus, reliquis copijs mandabat, ut in uicino agro sese reficerent. Magna fuit in eo oppido reperta copia commeatus, quod nostris ualde opportune

accidit, qui fame & siti & æstu & uigilijs erant uehementer afflicti, detritis etiam & laceratis uestibus. Obsidebatur tum Nouariæ Dux Aureliorum, sed non tam anguste, quin exitus illi pateret. Ad ipsum igitur eodem die quo peruenimus Astam, misi Philippum Coldreum, nobili genere natũ, qui nunciaret, inter regẽ et Mediolani Ducem agi de cõpositione, meq; ipsum ad eam rem adhibitũ à rege, uti opera et intercessione Ferrariæ Ducis: ideoq; meum esse consilium, ut confirmatis eorum animis, quos ibi præsidio collocasset, qui erant suprà septem millia lectissimorum militum, ueniret ad regem, ac spem illis faceret sui reditus, aut soluendæ obsidionis. Postridie eius diei quàm rex eò uenit, inter alios nunciabat ei Dux Aureliorum, ambos exercitus hostium circumsidere Nouariam, & quia non multum supererat, quo famem intus tolerarent, orabat ut auxilio sibi ueniret. Suprà diximus, quomodo parum diligenter illi de commeatu prouiderant. Nam si frumentum & alia maturè comportassent in oppidum, facile illud ab hoste defendissent. Astæ rex commoratus aliquot

dies,

dies, Peronem Bassum ablegauit, qui classem pararet, & copias conduceret, quæ nostris hominibus per regnũ Neapolitanum essent subsidio. Ille re omni procurata, classi præfecit Arbanum, qui profectus ad oram usq; Neapolis, cum non procul esset ab hostibus, tempestate prohibitus non potuit propius consistere, & Liburnũ rediјt, ubi maior pars militum egressi in continentem, profugerunt, desertis nauibus. Hostium uero classis in portum quendam, non procul à Plumbino, appulit, ibiq; per menses duos morabatur, atq; interim nostris fuisset non difficile progredi, & subuenire Neapolitanis, propterea quod eius portus, quem hostes teneb: ,ea est natura, ut nisi uno solũ uento, qui tempore hyberno ualde est infrequens, non possit inde solui. Erat quidem Arbanus egregia uitute, sed parum peritus rei maritimę. Asta profectus Taurinum rex uenit. Hic multa fuit actio pacis, & uidua quoq; Sabaudiæ domina, eam rem curę habebat. Sed & ipse diligenter sollicitabam de compositione, quod ualde cupiebant primi nominis hostes, ij, quos non semel antea diximus, eoq; missis literis,

idoneè mihi cauebant. Sed, quæ in magnorum principum familijs regnare solet, inuidia, Cardinalis actionem meam euertit, ut illud, quod Sabaudiæ uidua instituerat, perficeretur. Hoc autem tribuebat suo hospiti, quo Taurini utebatur, homini prudenti, & eius regionis quæstori. Cumq; longior quædam mora huic actioni interueniret, prætor Diuionensis ad Heluetios fuit missus à rege, ut copias conduceret ad quinq; circiter millia. Paulo antè dixi, quemadmodum clasßis nostra tempestatibus detenta nihil potuit efficere. Ea re nunciata, Monpenserius, item princeps Tarentinus, Stephanus Verius & multi alij, relictis presidijs, pro numero & exiguitate commeatus, Neapoli discesserunt, quod grauiter tulit rex Ferdinandus, & pactum eos uiolasse, ac potestatem habere se dicebat interficiēdi, quos dedissent obsides, in quibus erat Comes Marchianus, Arduennę syluę incola. Nā treis circiter menses antè hoc tempus, rex Ferdinādus, partim fauore suorū, partim indiligentia nostrorum, Neapolim ingressus erat. Quod tametsi occultè ageretur: nostri tamen priusq; accideret, præsen-

ferant.

ſerant. Multa ſunt quæ de eo dicam, ſed quæ corām ipſe non uidi, ea non ſoleo prolixè commemorare. Interim dum eſſet in urbe, allatum fuit de morte regis, & Mediolani Dux, ſcriptis literis confirmabat, eum in prælio ad Forumnouum, occubuiſſe. Huic famæ noſtri fidem habebant, & Columnenſes etiam, qui alioquin eò ſpectabant, ut potentioribus ſeſe coniungerent, ideoq́ ſtatim à nobis defecerunt, tametſi plurimis eſſent à rege & ampliſsimis ornati beneficijs. Noſtri ergo cū in magna eſſent commeatus difficultate, rebus omnibus amiſsis, quas in urbe haberēt, obſeſsi iam in quartum ferè menſem, pacti fuerunt cum hoſte, ſexta die Octobris: quòd niſi rex intra certum tempus ſubſidia mitteret, redituros in Galliam, neq́ bellum deinceps ullum uel terra uel mari facturos Neapolitano regno, eiuſq́ rei cauſa dabant obſides. Et quoniam ante præfinitum diem diſceſſerant, Ferdinandus contendebat, fidem ab ipſis non ſeruatam eſſe. Illi uero contrà, nihil à ſe factum eſſe præter officium, dicebant, ſed obſides interim in maximo erant uitæ diſcrimine. Prudenter illi quidem & cautè, quòd ei pa-

ctioni parum fideret: sed honestius multo fuisset, ad constitutum diem reddere illi, quas tenebant arces, & liberare obsides, præsertim cum paucis post diebus, qui præsidio relicti erant, desperata salute, & inedia coacti, deditionem facerent. Dum rex Taurini & in finitimis oppidis Heluetiorum aduentum expectaret, tentabat quo modo posset cũ Mediolani Duce pacisci, & de Aureliano parum erat sollicitus, tametsi crebro sollicitaretur ab eo de auxilijs. Vix enim iam tolerabant famem qui intus erant, & hostes arctius obsidebant oppidum, & aucti erant nouo equitatu, circiter mille armatorum, quibus præerat Fridericus Capelarius Firtensis, uir summæ uirtutis atque consilij, & præter Venetorum copias, erant ad undecim millia Germanorũ, in finibus & agro Maximiliani Cæsaris conducti. Augescente ergo hostium numero, & cum nulla posset honesta conditio impetrari, persuasum regi fuit, ut Vercellas sese reciperet, & occasionem aliquam expectaret eripiendi suum patruelem, & eos qui obsidebantur. Hortatus fui Ducem, ut antea dixi, ueniret ad regem, & qui ad defen-
sionem

ſionem eſſent inutiles, eos ut dimitte-ret. Quod ſi fecisſet, non fuiſſent in cas redactæ anguſtias ipſius copiæ. Nam præſens ipſe communicaſſet nobiſcum cõſilia, & ſi non qualem optabat, ſaltem tolerabilem aliquam pacem impetraſſet. Verum Archiepiſcopus Rotomagẽſis, qui cũ ipſo Nouariç ſemper fuerat, et legatus ab eo uenerat ad regẽ, hortabatur eum ad uirtutẽ atq; conſtantiã, & ſpem faciebat auxiliorum, confiſus oratione & pollicitationibus Cardinalis, qui unus omnia imperia adminiſtrabat. Et quanq; prolixe admodum ille pollicebatur, non me tamen latebat, fruſtra ſperari. Niſi enim prælio rex intereſſet ipſe, non erat omniũ quiſq; pugnaturus, & lis tantũ erat de Nouaria, quam Aurelianus retinere, & Mediolani Dux reſtitui ſibi uolebat. Vt aũt uni omnia cederent, oportebat, ſunt enim in Ducatu Mediolanenſi, nõ magno interiecto ſpacio, circiter decem urbes. Quod ſi Nouariam redderet, & Genuç poſſesſionẽ ſibi rex permitteret, omnia ſe facturũ in eius gratiam Dux pollicebatur. Farinam ſubinde noſtri homines deportabant ad oppidũ, ſed eius magna portio

in uia

in uia peribat: nonnunquam etiam ij, qui ferrent, deprehendebantur, tantaq; iam erat omnium rerum inopia, ut aut fame morerentur, aut grauissimè ægrotarent, eamq; suam miseriam occultis literis atq; notulis, quæ summo periculo perferebantur, nobis significabant. Nostri uerò spe semper illos alebant, in eoq; certè ualde peccabant. Causa, cur spem illis facerent, erat, ut interposita mora, paratum rex haberet exercitum ad pugnam. Hoc quidem erat eorum, quibus authoritatem rex tribuebat, consilium, sed interim non uidebant, neminem esse omnium, qui sententiam eorum probaret. Nam præcipui belli duces, & in his, Auraicæ princeps, qui recens aduenerat, cuiq; magnam rex habebat fidem in re militari, cupiebant honestè pacisci, his potissimum de causis, quòd & hyems suberat, & pecunia nulla suppeteret, & ex nostris plæriq; aut decumberent ægroti, aut discederent, alij sponte, alij impetrata dimissione. sed ijs rebus nihil isti permoti, nolebant desistere negotio, & Aurelianum hortabantur, ne discederet. Nam qui ad Heluetios erat missus, prætor Diuionensis, magnam spem

iniecerat de copijs, quas esset adducturus. Ea re confisi, magis urgebant suum institutũ, & pretori, ut quantas omnino posset copias adduceret, mandabant. Breuiter, omnia tumultuosè, nulloq; ordine aut consilio fiebant. Qui compositionem oderant, hanc etiam sui propositi rationem adducebant, non esse dignitatis ipsius regis, ut pacis initiũ faceret, expectandum esse, donec hostes ultrò inciperẽt. sed ab illis eadem dicebantur, atq; interim magis atq; magis augescebat eorum, qui Nouariæ obsidebantur, miseria, eousq; ut ipsorum iam literæ, nõ nisi desperatissima nunciarent. Dum hæc geruntur, moritur uidua Monferratensis. Ea res aliquam excitauit simultatem, & de administratione contendebant Salassiorum Marchio, & Constantinus, de quo suprà dictum est, eius fœminæ patruus, homo Græcus, expulsus finibus, & fortunis omnibus dispoliatus à Turca. Is & arcem Casalis tenebat, & filios duos nepotes suos, è quibus natu maior erat annorum circiter nouem, in potestate sua habebat. Rex igitur, ne per eam occasionem, altera factio Mediolani Ducem accerseret, eiq; summam

rei cõmitteret, mihi negocium dedit, ut eò profectus, constituerem quod & ad liberorum salutem esset idoneum, & quod maior hominũ pars approbaret. Nam ager ille omnis, propter uicinitatem, ualde est opportunus Galliæ. Sed uehementer angebat me casus eorũ, qui Nouarię obsidebantur, & iã instabat hyems, & uerebar, ne Cardinalis & Rotomagensis Episcopus regem denuo excitarent ad pręliũ, & nisi Heluetiorum nouæ copiæ accederent, uidebam non esse tutum ei dimicare cum hoste: quod si etiam magno numero uenirẽt, ut nostri homines iactabant, metuebam ne periculosum esset, eorum saluti sese committere: deinde, maxima erat hostium multitudo, & castris idoneum locum delegerãt, eumq; manu & opere cõmunierant. His rationibus commotus, regem, antequàm discessi, compellabam. uideri mihi, ipsum nulla ferè de causa uelle se conijcere in summum discrimen. meminisse uelit, in quanto fuerit periculo ad Forumnouum: ibi necessitate adductum decertasse prælio, hic autem nullam rem talem interuenire: non esse pacem aliquam honestam repudiandam,

necp debere ipsum eò moueri, quod nõnulli dicant, ab hostibus oportere pacis initium fieri: quod si uelit, effecturũ me, ut ad colloquium illi ueniant, & utriq; parti sua constet dignitas. His auditis, ut Cardinalem de eo cõuenirem, iussit. Qui simulatq; rationes et consilium meum accepit, ualde respondit alienè, & ad pugnam omnino spectabat; & quasi certa iam atq; explorata uictoria, confidenter admodum loquebatur. Rumor erat, Aureliæ Ducem, si Mediolanum occuparet, promisisse cuidam eius filio, decem aureorum millia annua. Postridie, dum eo salutaturus regem, antè abitum, occurrit mihi Tremolius. Huic, quod regi erat familiaris, rẽ omnem expono, simul rogo, an ipsum denuo sollicitandum esse putet? Vbi confirmasset, reuertor ad regem, & præsente Cardinali, priorem orationem repeto, cohortatus eum ad compositionem. Ibi Cardinalis, eam rem ad se, quod esset ordinis Ecclesiastici, pertinere dicebat. Tum ego, nisi ipse ageret, me profitebar esse acturũ, atq; hoc eò dicebam cõfidentius, quod & regi & ipsius propinquis non ingratum esse sciebã. Cunq; deinde

Auraicę

Auraicæ principi, qui totius exercitus erat imperator, rem omnem communicassem, ita mihi cum illo conuenit, ut si quid de pace agerem, ad ipsum diligenter omnia perscriberem. His constitutis rebus, Casale, quod iter bidui ferè distat Vercellis, proficiscor. Eius familiæ clientes propè omnes, Constantino sese addixerant, Nam ut is administrationi præesset, plærique omnes iudicabant tutissimum esse liberis, propterea quòd Salassiorum Marchio succedendi ius in eo agro habebat. quò maius erat periculum, si rerum procuratio fuisset ad ipsum delata. Vbi eò uenissent nobilitatis & ordinis Ecclesiastici & ciuitatum primi, à me conuocati, quæ regis esset mens atque uoluntas, demonstrabam, hoc scilicet, quam nunc Constantinus haberet administrationem Reipublicæ, in ea uti permaneat. Illi, quòd & natura student Galliæ, & quòd rex ibi cum exercitu aderat, facile assenserunt. Triduo pòst me uenit eò quidam à Marchione Mantuæ, deploratum mortem eius fœminæ, quæ principum est consuetudo. Cum eo cœpi conferre sermonem de componendo bello, sine maiori tumultu. iam

enim sua sponte res huc inclinabant, exercitumque rex traduxerat Vercellas, ut antea diximus, & ipse quidem in oppidum se recepit, Auraicæ uero princeps, & Comes Fossensis, & Vindiciensis, & Gius, & reliqui omnes militum præfecti in castris permanserant. Spes tota exercitus & præcipuum robur erant Heluetij, qui Neapoli cum rege fuerant. Nostrates enim milites, propter oppidi propinquitatem uix poterant cõtineri, complures etiam ex ijs ægrotabant, & multi quotidie commigrabant ex castris. Legatum illum, de quo diximus, cœpi monere, quamobrem Marchio pacis consilia sequi deberet: scire ipsum, quanto in periculo fuerit, superiori prælio. Quòd etiam ijs militet, qui ipsius uirtuti ac meritis non referant parem gratiam, multos ualde mirari: hortabar itaque ut pacis rationem haberet, atque idem facturum esse me profitebar. Ille, Marchionem ab eo consilio non quidem alienum esse dicebat, sed oportere, quod aliàs quoque dictum sit, ut à nobis fiat initium, eò quòd Romanus Pontifex, & Cæsar Maximilianus, & Hispaniarum Rex, & Mediolani Dux, confœderati, authoritate ac

potentia Regem antecedant. Ad ea respondi, ineptum esse, tantulis rebus impediri: quod si antiquissimum quodque tempus atque morem spectari oporteat, ab ipsis debere potius, quàm à nobis initium fieri, propter regis præsentiam: quos autem nominasset, ij solum per legatos agerent. Quòd si ipsi ita uideatur, nos ut intercessores utrinque facturos initium, modo ut in sententia Mantuę princeps permaneat, & cōstanter agat. Ad eum modū collocuti, placuit, ut postridie literas darem ad legatos Venetos. ijs literis, quid inter ipsum & me conuenisset, recitabam, occasione sumpta ab eo, quod Patauij mecum illi constituerant, ut non semel dixi. Nam & rex operam meam probabat, & rerum nostrarum conditio pacem aliquam flagitabat. Facile quidem reperiuntur, qui rem aliquam perturbent, & dissidijs materiam subministrent: qui uerò dexteritatem illam habeant, & uoluntatem etiam, conciliandi animos & componendi simultates, uix paucos inuenire liceat. Nec enim est omnium, ea quæ in eiusmodi actionibus dici consueuerunt & obijci, patienter ferre. Acceptis

ceptís meis literis, legati magna fuerunt affecti lætitia, simul nunciabant, se breui rescripturos, & cum ad senatum Venetum retulissent, paulò pòst responsum tulerunt. Ad exercitum nostrum deinde uenit è Ferrariensi família quidam, & causam aditus habebat per Iacobum Triuultium. Is, cum principe Auraicæ uelle se colloqui, dicebat, quod inter legatum Marchionis & me conuenerat, eoq́ se missum esse profitebatur, ut idoneè caueretur Marchioni, & ijs quos ille secum esset adducturus, colloquendi causa cum ijs, quos regi placeret ad eam rem constituere. Hæc cum palàm dixisset, priuatim cœpit adhortari regem, ne pacificaret, & timorem hostium proposuit, ac breui moturos illinc castra, domumquè reuersuros esse dicebat. Ei sermoni intererat Iacobus Triuultius, qui Mediolani Ducem grauissimè oderat, ideoquè bellum potius quàm pacem suadebat. sed & Ferrariæ Dux, odio Venetorum, qui fertilissimam agri partem illi ademerant, ut suprà diximus, bellum ipsis inferri cupiebat. Audita eius oratione, rex me iubet ac-

cerſiri, & ad concilium defert, an ijs qui ad colloquium uenturi dicebantur, caueri oporteret? Ibi præter Iacobum Triuultium, alij etiam, quos ſæpe dixi, gratificantes, ut ipſi quidem putabant, Aureliorum Duci, prælium poſcebant, & quibus eſſent in anguſtijs ac rerum omnium inopia hoſtes, multa locuti, confirmabant, eos paucis pòſt diebus migraturos. Atq; hæc eò confidentius dicebant, quod reliquis omnibus ad pugnã excitatis, longè ipſi poſt principia ſibi cauiſſent. Altera erat eorum ſententia, in quibus & ego fui, qui dicerent, nobis metuendum eſſe potius ab inopia commeatus, quàm illis, qui ſuo in agro & ditione caſtra feciſſent, & firmiorem eſſe ipſorum exercitum, quàm ut uel à nobis expugnentur, uel rebus deſperatis fugiant: qui eiuſmodi illorum difficultates proponant, eos uelle regem ſuas fortunas omnes in periculum deuocare. Quæ ſententia cum in concilio uiciſſet, cautum illis fuit per literas, & nunciatum, Auraicæ principem, Giũ, Piennium, & me, poſtero die uenturos ad locum medium inter utraq; caſtra, colloquij cauſa. Poſtquam eò deuenimus,

nimus,magno cũ equitatu,aderat Marchio Mantuæ,& Venetus quidam,Stratiotarum præfectus, cumq; peramicè salutatum esset utrinq;,placuit, quò commodius & expeditius agi posset, ut ex ipsis nonnulli postridie ad nos transirent,atq; idem à nobis inuicem fieri oportere. Ad constitutum tempus,uenit à Mediolani Duce, Franciscus Bernardinus Vicecomes, & cum eo quidam Marchionis Mantuæ scriba. Cardinalem rex nobis adiunxerat, & ubi uentum est ad colloquium, Nouariam, in qua tenebatur obsessus Aureliorũ Dux, & Genuam,quę pertineret ad ditionem Galliæ,postulauimus. Ad hæc illi,nihil se contra regem,nisi defendendi sui causa, fecisse: Aurelianum eripuisse Nouariam Mediolani Duci, & nostris auxilijs belli fecisse initium: postulata nostra recipi non posse, quantum ipsi quidem existiment: in cæteris rebus omnibus cupere se regi gratificari. Biduo apud nos commorati, reuerterunt ad suos, & nos deinde ad ipsos profecti, ut constitutum erat, de Nouaria diligenter sollicitauimus, & saltem eò rem deduci optabamus, ut Maximiliani Cæsa-

ris fidei permitteretur, eò quod Insubria, cuius est oppidũ Nouaria, Romani est Imperij prouincia. Hæc enim sola ratio nobis uisa fuit tum idonea tum honesta. Interim dũm sic utrinq; commeant internuncij atque legati, rex uoluit ut in ipsorum castris manerem, ac tandem collegas etiam eò redire iussit, & Ambianorum prætorem atq; Gannæum iureconsultum adiunxit, ut is latinè uerba faceret. nam eousq; locutus eram utcunq; Italicè. Fuit autem ad huncmodum actio instituta. Simul ad Mediolani Ducis domicilium peruenimus, ipse cũ uxore nobis obuiam progressus, excepit. In eius cubiculo erant duo sedilium ordines. in eorum altero sedebant Maximiliani Cæsaris & Hispaniarum regis legati, & Marchio Mantuæ, & legati Veneti, postea Dux ipse cum uxore, ac deinde Ferrariæ Ducis legatus. Contrà ipsos, ab altera parte, nos consedimus. Pro ijs Dux tantùm uerba fecit, & ipsorum est consuetudinis ut placidè & distinctè loquantur: nos autem tumultuosius ferè, & nonnunquam bini aut terni simul, ideoq; Dux aliquando interpellans monebat, ut singuli cum singulis

ordine

ordine loquerentur. Quicquid inter nos conuenisset, statim fuit exceptum & literis mandatum à scribis, qui, priusquam dimitteretur concilium, recitabant quod ità scripsissent, Italicè unus, alter uero Gallicè, atque eadem in proximo conuentu relegebant, ut eò certius atque facilius omnia perficerentur. Est autem ea ratio ualde idonea, cum magni aliquid tractatur. Quindecim dies in ea re consumpsimus, ac primo statim die pactum fuit, ut Aureliorum Duci liceret ex oppido prodire, *in* deoq; inducias fecimus in eũ diem, quæ paulatim deinde productæ fuerunt usq; ad pacificationem. Et ne per fidem Aureliorũ Dux circumueniretur, obsidem sese constituit Marchio Mantuæ, magis ut nobis gratificaretur, quàm ullius causa metus. Inprimis autem iureiurando nos adegerunt, ut profiteremur, nihil à nobis callidè uel insidiosè fieri, neq; compositionem nos eò facere, ut illum ab obsidionis periculo liberemus, uerum agere liberaliter, & quicquid pepegissemus, uelle seruare. Quo facto, Marescallus Gius, & cum eo quidam missi à Mediolani Du-

ce, Nouariam profecti, Aurelianum euocarunt, qui paruo cum comitatu egressus, magnam restabatur lætitiam. Sed qui intus erant, adeo uehementer iam affligebantur morbis & inedia, ut Giüs nepotem suum cogeretur illis dare obsidem, pollicitus fore, ut proximo triduo omnes illinc discederent. Suprà diximus de prætore Diuionensi, qui ad omnes Heluetiorum pagos missus erat, uti copias conduceret, ad quinque millia. Is nondum reuersus erat, cum Aurelianus oppido excederet: alioquin dimicatum prælio fuisset, ut mea fert opinio. Et quanquam certo nobis constabat, multo plures, quàm iussi erant, uenturos: tamen propter incredibilem miseriam eorum, qui obsidebantur, non potuit ulla mora interponi. Mortui enim sunt in ea obsidione, partim inedia, partim ægritudine & morbis, ad duo circiter millia, reliqui uero tàm erant exhausti uiribus atque deformes, ut non uiui, sed mortui potius uiderentur. Et præter Hierosolymæ obsidionem, opinor nullos unquam homines in tanta fuisse rerum necessariarum inopia. quod tamen ipsorum indiligentiæ tribuendum est, ut nō

semel

ſemel antea diximus. Triduo poſt quam Aurelianus prodiſſet, pactum fuit, ut ijs etiam qui præſidio intus erant, egredi liceret. Marchioni autem Mantuæ ac Galeacio Sanſeuerino datum fuit negocium, ut illos ab iniuria defenderent, ac in locum tutum deducerent. Oppidum in fide ac cuſtodia ciuiũ permanſit, interpoſita fide, ne cui traderent prius, quàm de rebus omnibus conueniſſet. Ad arcis defenſionẽ relicti fuerunt circiter triginta milites, quibus Mediolani Dux annonam permittebat, quantum in dies ſingulos ſatis eſſe uidebatur. Erat miſerabile ſpectare illos, qui oppido exirent. nam ſic erant afflicti & exinaniti, ut cum circiter millia quinq; prodirent, uix ſexcenti eſſent ad pugnam atque defenſionem utiles. Equos prope omnes in illis anguſtijs deuorauerant, & ubi iam prodiſſent, in itinere, multi paſsim, exanimati languore, cum progredi non poſſent, moribundi procumbebant, ſic ut etiam hoſtes miſericordia in illos uterentur. Nouaria petebant Vercellas, ubi rex erat cum exercitu, ut antea diximus. Interueni, cum ex noſtris nonnulli reficerent circiter quinquaginta, decumbens

tes quodam in horto, qui omnes modico pane, quem iusseram illis emi, recreati fuerunt. Vbi Vercellas uenerunt, rex aliquam pecuniæ summam dono dedit, & stipendia omnibus persolui iussit, etiam ijs qui decesserant. Heluetijs quoque satisfieri mandauit, ex quibus perierant circiter quadringenti. sed quantumuis amicè illis administraretur, extincti tamen sunt Vercellis circiter trecenti, partim auiditate nimia cibi, partim alijs incommodis, ac passim in oppidi sterquilinijs multi uitam finierunt. Ad hoc ferè tempus aduentarunt Heluetij nuper conducti, ad decem ferè millia, & iam erant in exercitu duo millia, qui cum Rege Neapoli fuerant, præter eos, qui Nouariæ tolerauerant obsidionem. Consultum ergo regi fuit, ut eas manus distineret, neque sineret coniungi. Vix enim unquam eo numero suis finibus excesserant, neque cohiberi poterant, quò minus uenirent, & nisi in Taurinis aditu fuissent prohibiti, quod facilè est in illis montibus, opinor cum uxoribus atque liberis eò fuisse commigraturos. Ludouicus rex, Caroli pater, multis eos orna-

uerat

uerat beneficijs, & occasionem ipsis prębuit comparandi nominis atque gloriæ, eamque nonnulli causam esse putabant, cur tanto studio & alacritate nobis uenirent auxilio. Verum quidem est, adue nisse tunc nonnullos ueteranos ac militum præfectos, annorum circiter lxxij, qui Ludouico regi contra Carolum Burgundiæ Ducem militauerant: sed lucri spes atque prædæ, quia rem familiarem habent plærique omnes exiguam, incitauerat eos, ut laborem & operam quotidianam militia commutarent. Erant autem lectissimi uiri, quos nemo facile, meo quidem iudicio, nisi per inediam aut consimilem aliquam necessitatem expugnasset. Aurelianus, ubi se per aliquot dies refecit, & animaduertit, nonnullos mirari, quod, cum tantas haberet copias Nouariæ, de commeatu non satis diligenter prouidisset: cœpit mentionem facere committendi pręlij, atque eius adiuuabant sententiam Comes Liniacus & Archiepiscopus Rothomagensis, quo ualde utebatur familiariter, & cum his alij quidam humilis conditionis homines. Hi summittebant quosdam Heluetios, qui dicerent,

uelle

uelle se cõfligere cum hoste, neque tamen sui propositi rationem ullam adferebant. Regi enim licebat uti pace, nec opus erat ei prælio decertare, nisi ut ipsum obsidione liberaret. Hostes uerò non solum multitudine et numero superabant, præsertim equitatu, uerumetiam ità se cõmuniuerant fossis atque uallo, ut noceri ipsis nequaquam posset, & soluta iam obsidione, non erat quòd eruptionem ullam ex oppido metuerent, & nobiscum illis tantum res erat. Aurelianus autem, & quibus ipse persuaserat, uidebantur eò spectare, ut in ipsis castris atque munitionibus hostem adoriremur: sed incidit grauior quædam deliberatio, ne uidelicet Heluetij, coniunctis omnibus copijs, regem, qui præ ipsis erat infirmior, & primos exercitus comprehenderent ac captiuos abducerent. neque temerè fuit ea suspitio, ut postea sum dicturus. His rebus inter nos disceptatis, non absque magna contentione, & eousque, ut Aureliorum Dux Auraicę principi conuicium faceret, ac mendacium exprobraret: Gius, Piennius, Gannæus, Moruillerius, Ambianorum prętor, Carnutum præfectus & ego, reuersi ad hostium castra,

ſtra, pacem fecimus omnino talem, ut fa cilè uiderem non eſſe futuram firmam. ſed noſtrarum rerum ſtatus & anni tem pus propemodum eò cogebant, ut ſcili- cet honeſta aliqua ratione illinc diſce- deremus, impetrata pace, quæ literis mandata, poſſet in omnes partes dimit- ti. Ad eum finē rex inprimis reſpiciebat, & in frequenti concilio, præſente Au- reliano, quid ſuæ eſſet uoluntatis, oſten- derat. Eius pàcis hæ erant conditiones: Vt Mediolani Dux Genuæ poſseſsio- nem retineat, ſed ex ea urbe, cuius maxi ma ſit opportunitas, regi ſubſidium & auxilia quæcunq; præſtet: ut ſuo ſum- tu naues duas longas inſtruat, quæ Ne- apolis arci, quam tunc noſtri adhuc te- nebant, ſubſidio proficiſcantur, ut anno pòſt, tres eiuſdem generis naues habeat inſtructas, & ſi regem contingat Nea- polim redire, belli gerendi cauſa, ut tum ipſe comitetur, & noſtris copijs det iter per ſuum agrum atq; ditionem: Quòd ſi Veneti eam pàcem intra duos menſes non recipiant, & familiam Arragoni- cam propugnare uelint, ut àduerſum eos regi ferat auxilium, ea tamen lege, ut quicquid ipſis bello fuerit ademptum,

ei cedat, deinde: quoniam regi ad eam profectionem mutuo dederat centum et uiginti quatuor aureorum millia, remisit eius summæ ad octoginta millia. Cautum etiam fuit, ut ciues Genuenses duos, et Mediolanenses totidem, regi daret obsides. Arx Genuæ, Ferrariæ Ducis, qui neutrius erat factionis, fidei commissa fuit in annos duos, & sumptus, qui custodiæ causa fierent, æquis portionibus ambo sustinebãt. Quòd si quid ex ea urbe Mediolani Dux cõtra regem moliretur, iam illi licebat eam arcem in regis potestatem tradere. Quos promiserat Mediolanenses obsides, eos dedit, Genuenses quoq; daturus, ni properanter rex abijsset. quod ubi uidit, intulit aliquid ad excusationem. Postquam hæc omnia iureiurando confirmauit, rex quoque fidem interposuit, & constituit postero die commigrare. Sed ea nocte Heluetij, qui in nostris erant castris, frequentes ad concilium conuenerunt, sub suo quisq; uexillo, ut ipsorum fert consuetudo. Suadebant nonnulli, regem, & qui cum ipso erant, potentiores omnes debere comprehendi. Alij uero trimestre stipendium ab eo postulan

dum

dum esse contendebant, quod pater eius pactus esset dare, quoties domo cum signis exissent. Erant sententiæ, quæ dicerent, non ipsum quidem, sed eius familiares oportere capi: & iam cogitabant, quod decreuissent, perficere, sed priusquam inter ipsos conuenit, rex cognito eorum consilio, ingressus iter, Taurinum contendit. Erat in ipsorum castris Lornæus, qui multa iam consuetudine linguam eorum sciebat, & copijs aliquot erat præfectus. Is regem de eo certiorem fecit, & mihi deinde rem omnem exposuit. Iniquum erat quod postulabāt. Nam & in mensem unū duntaxat fuit eis promissum stipendiū, & antequā is exiret, domū reuerterunt. Qui cum rege fuerant Neapoli, comprehenderunt prætorem Diuionensem & Lornæum, ac satisfieri sibi postulabant in dies quindecim, domum redeundi causa. Reliquis omnibus promissum fuit stipendium trimestre, & cum obsides atque fideiussores accepissent, nihil amplius mouerunt. Vt autem turbam hanc excitarent, nostri homines, qui factam compositionem grauiter ferebant, illis persuaserant, & ex ipsorum præfectis,

quidam

quidam Auraicæ principem de eo commonuit, atque is deinde regem. Vbi Taurinum rex uenit, Gium, Gannæum & me ad Mediolani Ducem misit, oratum, ut ad se colloquendi causa ueniret. Et cum multæ essent à nobis adductæ rationes, in eam sententiam, ut diceremus, nihil ab eo fieri posse utilius ad cõfirmandam pacem: ille, quamobrem id sibi non esset integrum, plurima respondit, & hoc in primis, quòd cum Papiæ rex esset, inita fuissent consilia de se capiendo: Comitem Liniacum & Cardinalem Maclodiensem non hoc modo, sed & alia quædam eius generis non obscurè dixisse. Multa quidem tunc fuerunt à nostris dicta parum prudenter, sed à quibus, me latet: in hoc autem tempore, grauiter & seriò rex cupiebat eius pacem atque amicitiam. Ille quidem non recusabat uenire ad colloquium, sed interposito sepimento & flumine eius loci: quòd ubi rex cognouit, ilicò discessit, mihique negocium dabat, ut Venetias redirem, alios uero Genuam mittebat, ut nauibus illis, quas Mediolani Dux daturus erat, copias imponerent. uerum ille, cum nostri maximos sum-

ptus

ptus fecissent, non solum remoratus est eos, uerum etiam naues duas Neapolim misit, quæ nostros oppugnarent. Causa, cur ad Venetos remitterer, hæc erat, ut cognoscerem an ratam uellẽt habere nuper factam pacem, & ijs quæ rex postularet, satisfacere. quorum primum erat, ut Monopolim, Apuliæ oppidum, quod nobis ademerant, redderent: alterum, ut Marchionem Mantuæ & reliquas copias, Ferdinando regi subsidio missas, reuocarent: postremum, ut profiterentur, Ferdinandum non esse eius fœderis, quod nuper cum Pontifice Romano cæterisq; fecissent. Cum eò uenissem, exceperunt amanter, sed non æquè ac superioribus mensibus, cuius hæc erat causa, quòd nobis iam cum ipsis bellum intercederet. Vbi de ijs mandatis Reipublicæ Dux cognouit, dicebat se communicata re cum senatu, breui responsurum. Mox decreta fuit trium dierum supplicatio, & in pauperes distributæ facultates, & habitæ conciones ad populum, et ad Deum effusæ preces, ut quod commodum sit atq; fœlix Reipublicæ, consilium suggerat. Percunctando cognoui, hanc esse ipsorum consuetudinem,

quoties de re graui deliberatur. Religionem enim admodum diligenter procurant, & templa sumptuosè exornant, in eoq; pares ipsos cum Romanis, et sanctimonię illi tribuendum esse puto, quod Remp. habent adeo florentem et amplã. digni certè tanta prosperitate. Vbi per dies quindecim essem commoratus, resp͂õderunt, se nihil eorum, quæ peterem, posse præstare, neq; ullum ipsis esse bellum cum rege, & quicquid fecissent, hoc totum pertinere ad defensionem Mediolani Ducis, socij et confœderati, quem Rex profligare uelit. Cum ea publicè Dux pronunciasset, iussus à senatu, solus mecum ac separatim in colloquium uenit, ac eiusmodi conditiones deferebat. Vt Ferdinandus, præstita fide ac iureiurando, regnum Neapolitanum regi acceptum ferat, & aureorum millia quinquaginta annua, et iam statim mediocrem aliquam pecunię summã dependat, & oppida quędã aut partẽ aliquam Apuliæ, regi permittat, qui Tarentum alioqui possideat: se curaturos ut in ea regni parte unum & alterum oppidum illi præterea detur: id nobis ad bellum Turcicum ualde fore opportunũ. Nam
quo

quo tempore primum in Italiam rex ue-
nit, multam eius rei mentionem fece-
rat, ideoq; bellum hoc Neapolitanum à
se susceptum esse dicebat. Id erat autem
simulatum, ac merito nostros homines
eius figmenti pudere debeat. Est enim
Deus, qui cogitationes omneis nouit,
nec illi quicq; esse potest occultum. Hoc
prçterea addebat, quod si bellū rex ad-
uersus Turcam suscipiat, illam Apuliæ
partem satis ei futuram: deinde, Itali-
am omnem in eius belli societatem esse
uenturam, & Maximilianum quoq; Cç
sarem, ipsosq; & regem authoritate sua
facile posse omnibus per Italiam per-
suadere: Quantum ad ipsos pertine-
at, uelle se regi subministrare in eo bel-
lo, centum naues instructas rebus omni
bus, suoq; sumptu alere equitum millia
quinq;: Pecuniā uero, quàm sit daturus
Ferdinandus, eā se mutuo illi daturos:
quod eò faciebant, ut Brundusium, Hy
druntum & alia quædam Apuliæ loca,
in suā potestatē redigerent. Eo accepto
responso, dicebam me relaturum ad re-
gem. postea reuertor ad Mediolani Du
cem, qui tum erat Vigesij, in uenationi-
bus occupatus. Orabam, ut priuatim mi

ftes maxima claſſe & exercitu arcem obſiderent, adiuti à Venetis & Hiſpaniarũ rege. Triduum ſui cũ Duce, atq; interim re ſemel ad concilium introducta, cœpit ſtomachari, quòd, quantum ad naues pertinebat, non probarem eius reſponſum, ac dicebat pollicitũ ſe quidem, ut regi ſubminiſtraret naues, non autem, ut militem ullum Gallicum ijs imponi pateretur. Ad ea reſpõdi, excuſationem hanc ualde eſſe infirmam. Quòd ſi mulam aliquã præſtantem cõmodato mihi daret, ut Alpes tranſirem, atq; interim iuberet, ut pedes illam deducerem, neq; uſum eius mihi cõcederet, an exiſtimet ullũ ſe mihi beneficium præſtitiſſe? Poſt multam diſceptationẽ abduxit me in diuerticulum. Ibi cœpi commemorare, quanta ſollicitudo, quantúſq; labor meus & aliorum interueniſſet, ut pax cõſtitueretur: docebam, in quantum periculum regis fortunas deuocaret, quòd à pactis diſcederet, & arces illas nobis eripi pateretur, ad eamq; rẽ auxilia ſummitteret hoſtibus: ijs amiſsis arcibus, totum regnũ à nobis defecturum eſſe: cogitare ſecum uelit, quantum ex ea re ſit oriturum diſsidium inter ipſum atq; re-

gem: eius iniuriæ perpetuam & immortalem futuram eſſe memoriam. Quòd ſi pacta ſeruet, Tarentini agri poſſeſſionem omnem pollicebar: ſimul demonſtrabam, quantum periculum & ſibi & Italiæ toti conciliaret, quod mallet illa Apuliæ oppida eſſe imperij ac ditionis Venetorum. Ille, quæ dicerem, uera quidem eſſe omnia profitebatur, atq; inprimis illud de Venetis, uerum exitus eius orationis erat, ut diceret, nullam ſibi poſſe cum rege firmam aut tutam eſſe amicitiam.

PHILIPPI COMInæi, Equitis, commentariorum liber quintus.

OMNI SPE impetrandi adempta, cœpi diſcedere domum, deductus ab eo circiter milliare unū. Intereundum aliquid excogitabat, ut me, quem triſtem eſſe uidebat, placaret. Et ut ſolent

ij qui subito sententiam mutant, dicebat uelle se mihi singulare quoddam beneficium præstare, ut tantò gratior essem regi: postridie se missurum esse Galeacium (is erat summo apud eũ loco) ut naues Genua dimittat, & reliquis nostris copijs coniungat: uel'e se regi seruare Neapolis arcem, quod ea defensa, regnũ totum in fide permansurum esse cognoscat, & statim ubi naues è portu soluerint, se ipsum mihi scripturum, ut per me omnium primo rex certior ea de re fiat, & intelligat hanc tam egregiam atq; fidelem operam me ipsi nauasse: & antequam Lugdunum perueniam, adfuturum mihi in itinere nuncium, qui eas literas perferat. Ea spe recreatus ab illo discessi, & ingressus iter, quicunque post me ueniret celeribus equis & incitato cursu, hunc arbitrabar esse, quem ille pollicitus erat. tametsi, quod hominis ingenium noueram, in dubio uersabar. Progressus Cameriacum, ubi amanter fui exceptus à Sabaudiæ Duce, post, Lugdunũ perueni mense Decembri, cũ rex ante bimestre eò uenisset. Qui molestè ferebant pacem nuper factam, ij cum uerba nobis esse data uiderent, ma-

tum ac facultatibus consulit, ac publicas cōmoditates negligit, quod regi scimus euenisse. Quod suprà dictum est, nondum deditionem fecerant arces Neapolitanæ, & quos ibi rex constituerat, passim erant in præsidijs, Monpenserius, Salernitanus, Albinius in Calabria, et alij alijs in locis, uerum adeò destituti à nobis, ut uix unquam aliquis ad eos nuncius aut literæ perferrentur. Et si quid forte nunciaretur, id totum erat confictum, et alebantur uana spe ac pollicitationibus. Rex enim nihil administrabat ipse. Quòd si maturè fuisset eis prouisum de re pecuniaria, defendissent regnum ab hoste: sed interposita mora, longe maiores deinde sumptus frustra fecimus, ac tandem rebus omnibus deperditis, allata fuerunt illis ad quadraginta aureorum millia, quæ quidem pecuniæ summa, mensem unum citius deportata, restaurasset omnia, & ignominiam illam, quę amisso regno secuta fuit, à nobis depulisset. Eius rei causa fuit, quòd rex nihil ipse procurabat, nec eos, qui de suorum statu docere ipsum poterant, audiebat, & quod eius familiares erant homines imperiti & ignaui, & quod ex ipsis

nonnulli, ut opinor, consilia sua cum Pontifice cōmunicabant. Vbi per mensem unum & alterum, rex Lugduni fuit, nunciatū est ei de infirma ualetudine sui filij, quem habebat unicum, ac triduo post allatum fuit de eius morte. Deplorauit quidē ille casum, sed leuiter: uxor autem Anna, Britanniæ Ducis filia, grauissime tulit, & suprà quàm dici potest, fuit afflicta, & uidebatur ei mens aliquid sinistri prænunciare in posterū, Rex uero, ut eam recrearet, nobiles aliquot summisit, qui coram ea saltarent, quod nostro more fieri cōsueuit, excitandę lætitiæ & depellendi mœroris causa. In his fuit Dux Aurelianus, annorū circiter triginta quatuor. Et quoniā à morte regis, ad ipsum, qui genere proximus erat, deferebatur regni successio et summa imperij, regina factum hoc sic accipiebat, quasi filij sui morte lętitia esset affectus, ideoq; cœpit odisse, & multo pòst tempore ab eius abstinuit colloquio. Erat puer ille annorum trium, admodum formosus, & in loquendo audax, neq; timebat ea, quæ reliqui pueri solent. Rex igitur, qui corpore erat exiguo, & ingenio paru m excitato, sed alioqui placidissimis

ſimis moribus, cò leuius mortem eius ferebat, quod metueret, ne grandior ille factus, gratiam & authoritatem ſibi inter ſuos minueret. Hic autem mihi uide magnorum regum atq; principum miſeriam, qui à ſuis ipſi liberis ſibi metuunt. Ludouicus undecimus, cum eſſet annorum tredecim, facta coniuratione nobilitatis, arma ſumpſit aduerſus parentem ſuum, Carolum ſeptimum, & cum excreuiſset, adeò cœpit uehementer ab eo diſsidere, ut relicto Delphinatu, prouincia ſua, reciperet ſe ad Philippum Burgundiæ Ducem. Et cum deinde graui ualetudine adflictaretur, ne filio quidem ſuo, qui tunc erat annorum circiter quatuordecim, fidebat, ut in ſuperioribus cōmentarijs dēmonſtrauimus. Ità uidelicet comparatum eſt in rebus humanis, ut omnes pariter aliquo adficiantur dolore. A condito enim mundo, rerum omniū fabricator Deus, hoc ita conſtituit, neq; licet cuiq; illius euitare decretū, ſed differunt inter ſe cruciatus. Nam qui ſunt animi, grauius urgent, quàm corporis, & quibus obnoxij ſunt prudētes, ij multò ſunt tolerabiliores, quàm inſipientum, etſi diuerſum nonnulli ſentiant.

mum excesserint, collecta sæpe ægritudine ex suspitionibus & ijs quæ clanculum ac falsò essent delata. Ludouicus undecimus, paulò ante quàm decederet, cũ suspitionibus nimiũ indulgeret, nulli prorsus homini fidebat, & omnes insidiari sibi putabat. Eius pater, cũ decumberet ægrotus, persuasum habebat, paratum sibi esse uenenum, ideoq; ab omni cibo abstinuit. Caroli sexti eò fuit deterior conditio, quod deliraret ac mente captus esset, dum ijs quæ deferebantur, plus quam oportebat, crederet. Prudenter ergo facturi sint principes, cum aliquid ad ipsos occultè defertur, si delatorem sistant, & fidem sibi fieri iubeant eius quod sit delatum. Hac enim ratione multò uiuent tranquillius, quando nullus eò sit progressurus amentię, ut quod probare non posit, de eo sit alicui facturus calumniam. Sed sunt ex ipsis nonnulli adeò stolidi & ignaui, ut etiam iureiurando promittant, se nihil enuntiaturos, atq; interim anguntur in animis, & ab impuris sæpe hominibus persuasi incipiunt illos odisse, quos pro ipsorum uirtute ac merito debebant amore ac beneuolentia summa complecti. Mortuo

regis

regis filio, paulo pòst fuit allatum, quos Monpenſerius præſidio reliquerat in arce Neapolitana, eos deditionem feciſſe, ut obſides redderentur, de quibus antea dictum eſt. Aliud etiam accidit, quod ad regis infamiam atq; dedecus pertinebat. Cum in Italiam ueniſſet, Florentini non ſolum maximam pecuniæ uim ei donauerant, uerumetiam in ipſius fidem permiſerant Piſas, Sarezanam, Sarezanellam, Petramſanctam & Libramfactam, ut ſuprà diximus, atq; ille duplici iureiurãdo promiſerat, ſe redditurum omnia. Primò, cum Neapolim iret, ac deinde confecto bello, cum domum rediret, Aſtę, quo etiam tempore mutuo ei dabant triginta aureorum millia, ea lege, quod ſi Piſas redderet, ut eius debiti nihil perſolueret, atq; ipſi quæ accepiſſent ab eo pignora, reſtituerent. Tunc & illud pactum fuit, ut ſexaginta aureorum millia regi mutuo darent, eamq; pecuniam diſtribuerent in noſtras copias, per regnũ Neapolitanũ, ad eiuſq; defenſionem, trecentos equites cataphractos nobis alerent. Sed is de quo ſuprà dictũ eſt, Entragius, homo auarus et infidus, quem ijs locis rex prefecerat, Piſanis reddidit arcẽ,

accepta pecunia, Sarezanam oppidum et arcem ibi positam uendidit Genuensibus, Petram sanctã Lucensibus, et Librã factam Venetis, qua quidẽ in re summẽ peccauit, & Gallico nomini insignẽ maculam inussit, propter interpositũ iusiurandum, & hoc effecit, ut regnum Neapolitanum à nobis totum deficeret. Florentini enim, cognita ea perfidia, nihil eorum de quibus conuenerat, præstiterunt, et quam mutuo dederant pecuniã, eam à nobis repetebant. Harum rerum omnium causa fuit, quòd rex nihil ipse præciperet, & susurrationibus illis occultis nimium tribueret. Nam ex ipsius familiaribus nonnulli, fuerant authores Entragio, ut ad eum modũ ageret. Monpenserius ergo & Virgilius Vrsinus, et Camillus Vitellius, & alij nostri duces, re desperata, collectis, quas habebant passim copijs, oppidula quædam occupabant: sed ijs occurrit cum exercitu rex Ferdinandus & Marchio Mantuę, quẽ Veneti nuper eò miserant. Nã ipsi ea pecunia, quam Ferdinando mutuauerãt, et sumptu belli ęstimato usq; ad ccl. aureorũ millia, sex Apulię oppida tenebãt oppignorata, in quibus sunt Brundusium,

Galli-

Gallipolis, Hidruntum, & Monopolis. Ei summæ uolunt etiam adijci, quicquid ea oppida seruandi ac defendendi causa impendunt, neque ipsorum propositi esse puto, ut unquam reddant. Nec enim solent, cum aliquid semel occuparint, quod ipsorum finibus commodum sit et opportunum, ut sunt ea loca quę diximus, posita in illa ora maris Adriatici. Habet quidem Pontifex Romanus aliquot oppida interiecta, sed quicunque mare illud nauigant, hi Venetis sunt uectigales. Neque omnes intelligunt, quanti sit momenti, quod eam oram maritimā suæ ditioni coniunxerint. Nam pręter alias commoditates redit ad eos quotannis maxima copia frumenti & olei. Ii quos diximus, Ferdinandus & Marchio Mantuæ, cum nostros haberent in cōspectu, cœperunt communire castra, ueriti, ne pręlio dimicandum esset, quod hactenus infœliciter ipsis accidit. Sed inter nostros orta fuit simultas, propter inopiam commeatus & pecuniarum. Nam & equitatui, & Heluetijs & Germanis, multis iam mensibus nihil erat depensum, atque hi direptis aliquot oppidulis, se sustentauerant, Quod si quadra

ginta

ginta illa aureorum millia, quæ rex promiserat, maturè fuissent perlata, nihil accidisset incommodi, & prælio nostri decertassent: quod etiam si fecissent aduersum, non tamen adeò multos è suis desiderassent; quàm postea, quando tàm ignominiosas conditiones acceperunt. Monpenserius quidem et Virgilius Vrsinus omninò suadebant pugnam, sed alij quidam eis renunciabant, cum signa ferri iussissent, non se fore dicto audientes. Erant in castris, Germani circiter octingenti, qui nuper eò uenerant. Hi cũ periculum suum uiderent, non præstiterunt nobis eam fidem atque amorem, quẽ Heluetij, & ad Ferdinandum defecerunt. Et quoniam belli duces inter se dissidebant, ut dictum est, turpiter cum hoste pactum fuit, his conditionibus: ut potestati Ferdinandi sese permitterent, ut tormenta omnia darent, & quicquid occupassent, restituerent. Ille uicissim promittebat se curaturum, ut mari transportarentur in Taurinos, rebus omnibus saluis. Eo facto iussit omnes Neapolim deduci. An ulli unquam homines turpius pacti sint, ignoro, neque simile exemplum legisse me puto, nisi quod Liuius

recitat de consulibus Romanis, qui propè Furcas Caudinas, adeò uiles ac indignas pacis leges receperant, ut senatus eas repudiaret, & ambos, qui pacti fuerant cõsules, ad hostem remitterent. Neapoli fuerunt impositi nauibus nostri milites, & in uicinam insulam deportati. ubi cum diutius hærerent, morbis affecti, magno numero moriebantur, & in his Monpenserius, quem alij ueneno, alij febre extinctum esse dicebant, quod & ego puto. Breuiter, ex omni eo numero, qui erant aliquot millia, uix mille & quingenti superfuerunt, & Heluetij circiter trecenti & quinquaginta, quorum sane laudanda est uirtus atq; constantia, quòd extrema omnia pati, quàm à nobis ad Ferdinandũ deficere, maluerunt, qui longo tempore eos in Insula detinuit in maxima cibariorum inopia. Qui ex his in Galliam redibant, eos uidi cum appellerẽt. Erant omnes afflicta ualetudine, & ex macie corporis atq; deformitate, quàm essent multa perpessi, facilè potuit cognosci, & è nauibus egressi, non poterant firmiter insistere. Virgilio Vrsino & ipsius filio, reliquisq; Italis, qui regi militauerant, licebat ex pacto re-

cto redire domum. Nō multo pòst eam pacificationem, Ferdinādus, qui nuper uxorem duxerat, amitam suam, circiter quatuordecim annorum puellam, febri diuexatus, è uita discessit. Horrescit animus, dum cogito: nec ipse tantum, sed & ipsius aliquot maiores, multa contraxerunt eius generis matrimonia. Ab eius morte, summa rerum delata fuit ad patruū Fridericum. Videre hic licet magnam rerum humanarū incertitudinē ac mobilitatē fortunę. Biēnio enim quinq; fuerunt reges Neapolis, Ferdinandus, Alphonsus, Ferdinādus, Carolus Galliæ rex, & Fridericus. Quòd nostri milites diutius quàm pactum erat, detinebantur, atq; etiā durius habebantur, Ferdinandus, & post eum Fridericus excusabant, eoq; fieri dicebant, q̄d Monpenserius non iusserat ipsis omnia restitui. Caietam enim et alia quędam nostri adhuc tenebant: uerum ille culpa uacabat. nam etsi regis erat legatus, tamen ipsius nō erat ijs, quorū fidei rex cōmiserat arces & oppida, in eo præscribere aut imperare. quanq; si & ipsi deditionē fecissent nullo magno incōmodo rex fuisset affectus. Nam missi fuerunt aliquoties

è Gallia, qui subsidio ipsis uenirent, & cōmeatum importarent Caietam, eiusq; rei sumptus fuit ęstimatus ad centum & quinquaginta aureorum millia, neq; tamen quicquam eò profecimus, Rex diu commoratus Lugduni, & totus occupatus ludis atq; spectaculis, ut antea dictum est, optabat quidem retinere Caietam, et quod reliquum adhuc erat, in sua potestate, nec ulli in ea re sumptui parcebat, sed erat fugiens laboris, neq; studebat ipse de suis rebus aliquid cognoscere aut prouidere. Plærisq; enim per Italiam cœperunt cum eo sua communicare consilia, & conditiones proponebant, Galliæ futuras non inutiles, quæ cum sit locuples atq; copiosa, sumptus facile tolerare potest, quod in Italia fieri necesse est. Sic enim ferunt Italorum rationes, ut qui ipsorum opera uelit uti, hunc oporteat largitionibus aditum sibi facere, & liberaliter dependere militum præfectis atq; ducibus, quorum authoritas & gratia statim minuitur, si nihil habeāt quod in alios distribuant. Biennio pòst, quàm rex domum redijt, cum nostra esset adhuc Caieta, & Mediolani Dux, eorum, quæ pactus erat, nihil seruaret; quod nō

tàm

tàm fraude atq; malitia, quàm timore fa
ciebat, ueritus ne rebus per Italiam se-
cundis, profligaretur à rege, quem sibi
minimè fidelem fore putabat: constitu-
tum fuit ut Dux Aureliorum magnis
cum copijs Astam proficisceretur. De
Ferrariꝫ Ducis amicitia certò nobis con
stabat, qui tametsi Mediolani Ducis e-
rat socer, tamen ut suis fortunis consule
ret, paratus erat subministrare nobis e-
quites quingentos, & duo millia pedi-
tum. Venetos enim habebat graues ad-
uersarios, ab ijsq; spoliatus erat quadam
agri sui parte: & quanquam sui generi
Mediolani Ducis amicitiam, sibi suisq;
liberis atq; populo iudicabat esse ma-
gis opportunam: tamen uerebatur eti-
am, ut existimo, ne ille temporum ac for
tunæ iniquitate coactus, cum rege paci-
sceretur. Marchio Mantuæ, qui alteram
Ferrariꝫ Ducis filiam in matrimonio ha
bebat, cũ & de ipso Veneti nescio quid
suspicarentur, & ipse de illis inuicem
quereretur, erat tunc temporis cũ suo so
cero, comitatus trecentis equitibus cata-
phractis, atq; is facile ei persuasisset, &
ad nostras traduxisset partes. Ioannes
Bentiuola, qui Bononiæ rerũ summam

administrabat, auxilio nobis erat missu-
rus ad centum & quinquaginta equites,
ac duo illius filij tum equitum tum pedi-
tum aliquot cohortes adduxissent, & fu
isset ager ille omnis ualdè opportunus
ad perturbandam Insubriam. Floren-
tini, ne Pisas & alia quædam oppida,
de quibus dictum est, prorsus amitte-
rent, parati erant suo sumptu nobis ale
re equites circiter octingentos & pedi-
tũ millia quinq;, deq; re pecuniaria pro
uiderant in sextum usq; mensem. Vrsini
& Romæ præfectus, frater Cardinalis
Ostiensis, quoniam à rege stipendium
habebant annuũ, conduxissent ad mille
equites cataphractos, quorũ non est ea-
dem apud illos ratio, quę in Gallijs. Nã
ibi, singulis in annum datur stipendium
aureorum centum: apud nos autem ea
summa duplicatur, propter equites sa-
gittarios, qui singulis cataphractis attri
buuntur. Iis, quos iam diximus, depen-
denda fuissent stipendia, Florentinis au
tem minimè. Ferrariensis & Mantuanus
& Bentiuola, nihil magnopere à nobis
exigebant, propterea quòd per Insubri-
am magna sibi pollicebant̃ emolumen-
ta. His uiribus impetu in illum facto,
credi-

credibile est, fœliciter rem administrari potuisse, eoq́ confecto bello, Neapolitanum regnum facili momento in nostram fuisset redactũ potestatem. Erant iam Astæ missi à rege, circiter octingenti equites cataphracti nostrates, & peditum ad sex millia, atq; in his Heluetij quadringenti. Sed Dux Aureliorum, quẽ toti bello imperioq́ rex præfecerat, quiq́ impedimenta sua omnemq́ familiam & comitatum præmiserat, mutata uoluntate, regem orabat, ut ad conciliũ denuo referret, an eam profectionem sibi suscipiendam esse putarent. Re semel atq; iterum deliberata, cui concilio & ipse intereram, omnium fuit ea sententia, ut dicerent, omninò ei proficiscendum esse, propterea, quòd multi per Italiam principes ac amici nostri, quibus iam esset persuasum, magnos in eius belli apparatum, sumptus fecissent, & omnibus rebus essent instructi, ac ipsius modò aduentum expectarent. Ille uerò, quòd regem tenuiori ualetudine uideret, cui si quid accideret humani, ipse esset futurus successor: tum sua sponte, tũ admonitus & impulsus à quibusdam, respondit, non se profecturum

eò, sui priuati doloris ulciſcendi aut iuris repetendi cauſa, uerum ut pro legato regis eò contendat, non recuſare. Poſtridie eius diei, cum hęc eſſent acta, Florentini & alij quidam legati ualde regem ſollicitabant, ut illum dimitteret. Rex ad ea reſpondit, nolle ſe inuitum ad gerendum bellum extrudere. Ad hunc modum intermiſſa fuit ea expeditio, quod ipſum rex ualde grauiter tulit, qui & ſumptus maximos in eam rem fecerat, & in ſummam ſpem uenerat ulciſcendi iniuriam à Mediolani Duce acceptam. Nam & Iacobus Triuultius, & Aureliorum Dux, procreatus è familia Mediolanenſi, fauore atq; gratia plurimum ijs locis perfeciſſent. In hoc etiam tempore alia res noua fuit oblata. Genuenſes mobilitate quadam animi ferè ſtudent rebus nouis. In ea Republica ſunt aliquot familiæ præſtantes. Ex ijs Aurij & Spinulæ ſunt genere nobiles, Campofulgoſi uero & Adurni, plebei. Solet aũt ea ciuitas adminiſtrari à Duce, quē ſibi deligit & conſtituit ipſa. Is eſt magiſtratus plebeius, neq; nobilibus communicatur, etſi creandi ducis poteſtatem iſti habent. Eum magiſtratum geſſerat

superio-

ſuperioribus aliquot annis, Baptiſta Campofulgoſus, in ijſq; factionibus multū poterat,& magnas habebat clientelas, uerum deceptus à ſuo patruo Cardinale Genuenſi, qui Rempub. prodidit Mediolani Duci, proſcriptus fuit. Is igitur in ſpem uenerat, perſuadendi ſuis, ut arma caperent. quod ſi fieret, non dubitabat, quin inimicis exturbatis, rerum ſumma deferretur ad regem: cuius ipſe eſſet ibi futurus legatus. Eſt etiam ijs locis oppidum et portus ualde opportunus, Sauona. Hi cum eſſent in poteſtate Genuenſium, & ſeruitutis conditionē odiſſent, ac libertatem recuperare ſe poſſe ſperarent, nunciabant Cardinali Oſtienſi, qui noſtrarum erat partium, tenere ſe firmam ac certam rationem, ut oppido ipſum recipiant: quod ſi accidiſſet, Genuenſes in magnis erant futuri anguſtijs, ob prouinciæ noſtræ uicinitatem. His de rebus ubi rex cognouit, nunciabat Iacobo Triuultio, quem cum ſuis copijs Aſtam præmiſerat, ut Baptiſtæ Campofulgoſo ſubminiſtraret aliquot militum cohortes, qui ipſum Genuam uſq; comitarentur, excitandi cauſa clientes illius atq; familiares. item, ut ei, quem

diximus, Cardinali præberet quoq; militem, qui Sauonam usq; deducerent, ac simul mandabat, ne quid contra Mediolani Ducem experiretur, neq; pacem cũ eo factam uiolaret. quod à suprioribus illis mandatis plane erat diuersum. sed ita solent res administrari, cũ principes nullam ipsi curã suscipiunt, & inconsiderate literas cõscribi iubent, & legationes decernunt prius, quam de causa plenè cognouerint. Quod Campofulgosus & Cardinalis Ostiensis moliebãtur, frustrà fuit. Nã ut propius ad Genuam accederetur, opus erat maximis copijs, propter eius urbis magnitudinem atq; frequentiã. Nam et Mediolani Dux, et Veneti, quum defectionẽ ualde metuerent, auxilia illis summiserant. Eadem erat conditio Sauonæ, nam & ibi milites presidio ille collocauerat. Triuultius autem maluisset his rebus omissis, bellum inferri Mediolani Duci, neq; dubito, si concessum ei fuisset à rege, quin magni aliquid perfecisset: & iam aliquod eius rei fecerat initium. Nam ingressus iter cum suis copijs, eam uiam, qua ab Alexandria Genuam uenitur, insedit, ut Mediolani Ducem, si fortè nostris Genuam pro=

am proficiſcentibus uim facere uellet, cohiberet. oppidula etiam quędam eius agri cepit. Nã etſi Genuã atq; Sauonam rex tentabat, tamen idcirco nolebat uideri bellum facere Mediolani Duci, & utrunq; populum ſuę ditionis eſſe dicebat. Cardinalis, ubi Sauonam uenit, re deſperata propter impoſitũ præſidium, diſceſſit. Eadem erat fortuna Campoful goſi, atq; is quidem in magno futurus erat periculo, ſi propius Genuã ueniſſet. His igit̃ de cauſis conſiſtebat omnis belli adminiſtratio, & dimiſsus fuit peditatus, et relicta, quę Triuultius occupauerat, oppidula, nõ abſq; diſpendio regis, qui magnã pecuniæ uim in eã rem profuderat. Atq; hęc ferè gerebãtur biẽnio poſt, quàm domum ille reuertiſſet, quo toto tempore cum ipſo fui, & partem aliquam negociorũ procurabã. Lugduno profectus Molinum Borbonię oppidũ, in Turones inde contendit, ludis & delitijs atq; ſpectaculis intentus, pro ſua conſuetudine, neq; de re ulla graui ſollicitus. Inter eius autem familiares maximæ erant ſimultates. Maclodienſis enim & Stephanus Verius, ut authoritatem retinerent, bellum Italicum ſuadebant:

bant. Ammiralius autem, qui summo loco fuerat apud regem, ante eius profectionem in Italiam, magna contentione resistebat eorum consilijs, recuperandæ causa dignitatis. atque is fuit rerum status per sesquiannum ferè. Interim rex crebro mittebat legatos ad Hispaniarum regem, qui nos oppugnabat, mari præsertim, & magna summiserat auxilia Neapolitanis regibus, è Sicilia, quæ minimo interuallo & arctissimo freto diuiditur à Calabria, cuius ad exitum est Rhegium oppidum, & sunt qui putent olim fuisse continentem. Et quoniam mari plurimum ille poterat, missis ad oram Neapolitanam nauibus, tàm ex Hispanijs, quàm è Sicilia: fiebat, ut rex ipsorum classi minimè posset resistere: quò magis cupiebat illo uti pacato. Terra nō admodum nobis imcōmodabant, nisi quòd equites, magno numero, paucorum dierū excursiones fecerunt in proximos fines Galliæ Narbonensis, cui finitimus est ager Ruscinonensis, in quo ciuitas est primi nominis Parpignanum, & oppidulum quoddam, Salsum uocant. Ex eo impetum illi in nos faciebant, eoque sese, cum à nostris premerentur,

tur, recipiebant. Erat autem Narbonensis Galliæ præfectus, Borboniæ Dux: eius legatus, nobilis quidam Andreanus, cœpit rationem inire capiendi eius oppiduli, & cum fortuna consilium hominis probaret, ui expugnauit, interfectis circiter quadringentis militibus, & ex nobilitate, magni nominis ad quadraginta, & filio Archiepiscopi Compostellæ. Præter expectationem enim hoc illis accidit, et quantos facerent impetus nostra tormenta, nōdum perspexerant. Hæc fuit belli summa, quod cum ipsis gessimus. qua in re tantò plus erat decoris, quòd illi, positis castris ad miliare unum ab oppido consederant; & nostros multitudine longè superabant. Non erat certè nulla, quā nobis fecerāt, iniuria, et quū Ludouico undecimo Ruscinonensem agrū oppignorassent pro trecentis aureorum millibus: rex, qui patri succesit, & eam pecuniæ summam eis donauit, & regionem illam omnem restituit, & antiquas confœderationes Galliæ Hispaniæq; regum, quæ sunt arctissimæ & plenæ officij, cum ipsis renouauit, ac tum illi tanto affecti beneficio promittebant, nec impedimentum ul-

lum

lum se illaturos ei bello, quod rex constituisset, neque filias suas in Neapolim, aut Angliam aut Flandriam nuptum collocaturos. Et hoc quidem postremum ultrò deferebant non sollicitatu à nobis, usi in his rebus opera cuiusdã monachi Franciscani. Sed simulatq; bellum rex in Italia mouere cœpit, nuncios & literas in omnes partes dimittebât, imprimis autem Venetias, fœderis contra regem faciendi causa, de quo multam mentionem fecimus, eôq; decreto fœdere, confestim nobis bellum fecerunt, illata causa, quod de suis liberis collocandis pacti fuissent, id nulla ratione aut æquitate subsistere. Sed ut ad propositum reuertar, cum per Italiam nihil iam ageretur amplius, & Rex præter Caietam nihil in regno Neapolitano teneret, atque etiam in ora illa Ruscinonensi nullus esset motus: illi quendam genere nobilem, & cum eo Monachos aliquot miserunt legatos ad regẽ. Nam id genus hominibus uti cõsueuerunt in eiusmodi rebus: quod facere ipsos opinor & calliditate quadam, & parsimoniæ causa. Nam & Franciscanus ille regi author fuerat, ut eum quem

dixImus

diximus agrum, ipsis liberalissime reddderet. Hi de quibus diximus legati, primum excusabant se de superioris temporis consilio, ac regem orabant ut eius, quam accepisset, iniuriæ memoriam deponeret. Ad hunc modum deprecati, cœperunt agere de inducijs, in ijsque socios omnes ac confœderatos comprehendebant, & regi Caietam, ac quicquid reliquum erat ijs locis, & ut per inducias commeatum inferret, permittebant. Hoc etiam petebant, ut indiceretur dies, quem ad diem socij fœderis mitterent legatos, constituendæ pacis causa, qua impetrata, uelle ipsos intermissum bellum persequi, & traiecto mari, quod Hispanias ab Africa diuidit, in Mauritaniam proficisci dicebant. Superioribus enim annis expugnauerant Granatam, eiusque regni summam occupauerant: qua certè uictoria, non fuit ulla nostris temporibus illustrior, ac ipsorum maiores frustrà sæpè illam desiderarunt. Quò magis uellem, ipsorum quidem causa, ut eiusmodi tantum bellis occupati, firmam pacem nobiscum coluissent. Rex ijs auditis postulatis, remisit cum legatis in

Hispani-

Hiſpanias Clerium Delphinatem, nobili genere natum, & pacem cum illis facere cupiebat aut inducias, non comprehenſis eorum ſocijs. Quòd ſi conditiones ab eis propoſitas tunc accepiſſet, Caietam ſeruaſſet, qua ſola defenſa, potuiſſet totum deinde regnum, ope amicorum, quos ijs locis habebat, recuperare. Sed anteq̃ in Hiſpaniã ille uenit, amiſſa fuit Caieta, & reuerſus illinc nouas rationes atq; mandata ſecum attulit. Petebat Hiſpaniæ rex, ut uetus amicitia atque fœdus inter nos redintegraretur, ut coniunctis deinde uiribus, Italia ſubigeretur, & ut ei bello uterq; intereſſet. ſed inducias primum fieri uolebat, quæ ſuis confœderatis eſſent cõmunes, et in Taurinis diem conſtitui, quô ſociorum omnium legati uenirent. Cogitabat enim ab eo fœdere honeſta aliqua ratione diſcedere, ut ipſe quidem præ ſe ferebat: ſed mea fert opinio, nec nihil poſtea de eo cognoui, ipſius fuiſſe conſilij, ut tempus extraheret, ac Friderico regi Neapolitano ſpacium daret recipiendi ſe & colligendi è ſuperioribus bellis: tametſi rerum ſummam & eius regni imperium ad ſe transferre maluiſſet, in quo plus haberet iu-

beret iu:

beret iuris, quàm possessores ipsi. Andegauensium quidem familia suum ius omnium potissimum esse contendit: sed is est illius regni situs, & eorum qui incolunt, ea natura, ut mihi uideatur eius esse, qui occupare illud atq; tueri possit, nouis enim imperijs ualde student. Is quem dixi, Clerius, in Hispaniam fuit remissus à rege, & familiæ Arragonicæ nonnihil fauebat, inq; spem uenerat conseqendi agrū Crotoniensem, quem Hispaniæ rex bello nuper in Calabria acquisierat. Reuersus ab ea legatione, quendam Hispaniæ regis legatum adduxit, & in concilio, quid actum esset, & quid impetrasset, exposuit. Hispaniæ regem, qui ius & actionem habere se dicat in regno Neapolitano, fore contentum Calabria, quæ Siciliæ sit finitima; reliquam uerò eius regni partem regi concedere, ipsumq; uelle interesse ei bello, & sumptus in ea re facturū, quantos rex faceret. Aderam cum ista referaret, ac complures dolum subesse iudicabant, ideoq; placuit, ut aliquis maiori præditus ingenio ac rerum usu, mitteretur. Is fuit Bocagius, uir magni consilij, quo multum fuerat usus Ludoui-

cus undecimus. Qui cum Clerio uenerat ex Hiſpanijs legatus, non confirmabat quod ille dixerat, ſed urbanè excuſans, exiſtimare ſe dicebat, illum, niſi in mandatis haberet, non eſſe dicturum, quo quidem ſermone magis augebat omnibus ſuſpicionem. Nulli enim perſuaderi potuit, Hiſpaniæ regem, aut ipſum uelle intereſſe ei bello, aut pares cum rege ſumptus facturum eſſe. Iam enim quinque circiter oppida Calabriæ tenebat, & in his Crotonem, primi nominis. Vbi Bocagius & Clerius in Hiſpaniam uenerunt, tributum fuit eis hoſpitium, in loco, ubi nemo haberet ad ipſos aditum, & ne quis cum eis colloqueretur, obſeruatum fuit. Rex autem atque regina ter cum illis in collocutionem uenerunt, & cum Bocagius recitaret, quid ille, nuper ab ipſis in Galliam reuerſus, commemoraſſet: reſpondebant, non quòd ità conſtituiſſent, ſed quòd aliquid eius generis fieri poſſit, locutos eſſe cum eo familiariùs: hoc etiam addidiſſe, non ſe recuſare moleſtiam atque laborem componendi belli, quod nobis cum Neapolitanis intercedat, et ſperare, pacem ſe poſſe facere, cum

re, cum utilem regi tum honestam. Responsum hoc Clerius grauiter tulit, & contendebat illos, ad eum modum, ut ipse in Gallijs recitasset, dixisse. Bocagij tandem opera & diligentia, factæ fuerunt in menses duos induciæ, in quibus ipsorum, non quidem socij fœderis, sed generi & generorum parentes comprehendebantur. Hi erant Maximilianus Cæsar, & Henricus Septimus, Angliæ rex. Vbi domum reuersus Bocagius, de sua legatione retulisset ad concilium, sensit rex, prudenter à se missum fuisse illum, dubitatione iam omni sublata. Bocagius & illud addebat, præter inducias nihil se potuisse impetrare, & in regis arbitrio esse, uel admittere illas uel repudiare. Ad concilium re introducta, rex confirmauit pactum, ac prudenter quidem. Cum enim sæpe frustrà tentasset confœderationem illam dissoluere, iam illud his inducijs consequebatur. Venturos quoque post se legatos ex Hispanijs dicebat, & discedenti sibi, regem confirmasse, potestatem illos esse habituros, omnino paciscendi. cum etiam discederet, Hispaniæ regis filium unicum grauiter ægro-

tasse. Duodecimo fere die post, allatæ sunt literæ ad Bocagium, eius caduceatoris, quem in Hispanijs reliquerat, deducendi causa legatos, qui illinc in Galliam uenturi erant, ut antea diximus. Ijs literis nunciabatur, quòd legati, de quibus constitutum sit, diutius morentur, factum esse morte Castiliæ principis, filij regis, quem casum adeò grauiter ac immoderatè ferãt eius parentes, ut metuendum sit, ne regina dolore expugnata, uitam finiat. Fuit certè longè uehementissima omnium eius regni tristitia. Nam ut à legatis postea cognoui, cessatum fuit publicè & priuatim ab omni labore, totos quadraginta dies, & lugubrem uestem ferebant omnis generis homines, nec id modò, uerumetiam nobiles & qui erant re lauta, mulas, quibus ueherentur, atris uestibus integebant, & omnium urbium ac oppidorum portis fuerunt superimposita nigri coloris uexilla. Margarita, Maximiliani Cæsaris filia, in sextũ iam mensem grauida, postquàm de marito cognouit, incredibili afflicta mœrore, peperit ante diẽ, & infantem edidit mortuum. Quàm erant hæc acerba huic familiæ, tàm celebri,

tam honoratę, tamq; potenti, quæ multitudine prouinciarum & amplissimis finibus longe superabat alios, quæ Granatam & agrum illum omnem suæ nuper ditioni coniunxerat, quæ regem, ut ab Italia cum exercitu discederet, coëgit, & ipsius euertit institutum: Decreuerat Pontifex Romanus attribuere illis nomen, ut Christianissimi dicerentur, & in suis ipse literis atq; sermone sic eos uocabat: sed cum ex Cardinalibus quidam resisterent, neq; Galliam uellent appellatione illa priuari, Catholicos nominari iussit. Breuiter, uidebantur esse omnium regum beatissimi: sed præter eam acerbitatem aliud etiam accidit eiusdem ferè generis. Ipsorum filia natu maxima, habebat in matrimonio Lusitanię regis filium. Is tertio mense post nuptias collapsus cum equo, in aspectu uxoris, ceruicem sibi perfregit, eoq; casu fuit exanimatus. Non multò pòst, parentes, ne quem omninò per Lusitaniam haberent inimicum, ei qui nunc rerum potitur, Emanueli, eandem filiam nuptum collocabant. Hispani autē omnes natura ualde oderunt Lusitanos & contemnunt etiam. Itaq;, quòd illi, qui non

esset futurus acceptus multitudini, suam filiam in matrimonium dedissent, uehementer ipsos pœnituit. Et quanquam eo dolore ualde afficiebantur: tamen per primas regni ciuitates circumduxerunt ambos, & fidem ac iusiurādum eis præstari ab omnibus iubebant, & ut ad ipsos ordine ac successione deferretur summa imperij, cauebant. Filia paulò post cœpit gestare uterum, eoq́ nuncio fuerunt nonnihil recreati parentes, sed ne tantulum quidem gaudium fuit eis diuturnum. Nam puerum quidem edidit eiusdem cum patre nominis, uerum ipsa dolore partus extincta perijt. Sed nunc ad nostra reuertor. Ambosæ rex erat, quod est ad Ligerim flumen, eratq́ eius propositi, oppidū & arcem pulcherrimis ædificijs ornare, & Neapoli secum adduxerat pictores, sculptores, & id genus alios artifices ualde prestantes; & quicquid uspiam erat elegans atq; uenustum, id omne magno studio comparabat. Nam quòd adolescens erat, longam ætatem sibi pollicebatur, & de reditu in Italiam cogitabat, & erratum à se bello superiori fatebatur ipse, & quid peccasset, familiariter commemorabat,

& si quando amissum regnum recuperaret, multo se prudentius administraturum omnia dicebat, et equites cataphractos, ad mille & quingentos, per Italiam deligere, eisq; præficere Marchionē Mantuæ, es Vrsinos, et Vitellios, & Romæ prefectū constituerat. Eius sumptus dimidiam partem erant depensuri Florentini, in sex menses; atq; his copijs decreuit inuadere Neapolim. Alexander Pontifex iratus Venetis, pacem & amicitiam eius ualde sollicitabat, & occultè quendam misit, qui regem per me adibat. Sed & Veneti nō detrectabant coniurare nobiscum aduersus Mediolani Ducem. De Hispanijs suprà dictū est. Maximilianus quoq; Cęsar magnopere cupiebat esse illi quàm amicissimus, & cōiunctis uiribus optabat nobiscū Italię bellū facere, odio Venetorum, qui & Austriacę familię & imperij quoq; Romani possessiones nonnullas occupauerant. Habebat in animo rex emendare iuris dictionem, & ordinem Ecclesiasticum, & remittere plurimum de tributis, neq; amplius quàm proceres regni decreuissent, extra ordinem imperare, cuius pecuniæ summa erant cir

citer sexcenta aureorum millia quotannis, eamq; pecuniam destinauerat commodis ac necessitatibus Reipublicæ. Ipse autem consueto Franciæ regum patrimonio, quod est ad aureorum millia quingenta, futurus erat contentus. qua sanè re populum ualde recreasset, qui nunc admodum grauatur, & supra duo decies centena aureorum millia dependit. Monachorum etiam ordines aliquot ad seueriorem disciplinam adducere cogitabat, & ex ipsis, qui uitæ sanctimonia prestare uidebãtur, sibi habebat familiares. De Episcopis ità sentiebat, oportere ipsos uno esse contentos sacerdotio, & suis præesse Ecclesijs: Cardinalibus autem putabat aliquãto plus indulgeri posse. Preclara quidem uoluntas illius atq; studium: sed perficiendi summa erat futura difficultas. In homines egenos ualde erat munificus & liberalis, & certis diebus cognoscebat de querimonijs atq; causis omnium, qui quaq; de re aliquid ad ipsum deferrent. quod pauperum & miserorũ hominum causa inprimis faciebat. Et licet non multa conficeret, tamen eò pertinebat institutum hoc, ut prefecti in officio atq; metu con-

metu continerentur. Sed ecce, cum eſſet
Amboſæ, & eos, qui pila exercebantur
in arce, ſpectaret unà cum uxore, uarijs
de rebus ſermonẽ inſtituit, ac inter alia
dicebat, ſperare, nihil ſe facturum eſſe
deinceps, quo Deum offendat. Iis pro-
nunciatis uerbis, è ueſtigio cõcidit, amiſ
ſa loquendi facultate, & quo in loco fuit
collapſus, permanſit, donec è uita mi-
graſſet. Recollegit ſe bis terue, & ſuſpi
rans implorabat auxilium diuinum, &
uirginis Mariæ & diui Claudij atqꝫ Bla
ſij, cumqꝫ ad eum modum decubuiſſet
per horas nouem, deceſsit. Quicquid
eſt eius rei, commemorauit mihi Ande- 149
gauorum Epiſcopus, quo ille utebatur
ſacrifico. paucis enim antè diebus do-
mum profectus eram. Atqꝫ hic quidem
eſt exitus potentiſsimi regis, qui cum
tàm multa tamqꝫ ſplendida haberet ædi
ficia, mortuus eſt in loco totius arcis ui-
liſsimo. Nam urinæ faciendæ cauſa o-
mnes eò confluebant. quò magis uide-
re licet miſeriam noſtræ uitæ, quam tan
tis defatigati laboribus & erumnis co-
gimur deponere, quocunqꝫ temporis
puncto Deus præceperit. Suprà dixi de
Hieronymo, qui Florentinis inter alia

multa prænunciauerat etiam de regis aduentu, quem excitatum esse dicebat à Deo, ut per uim & arma statum Ecclesię emendaret, ac simul Italiæ tyrannos mulctaret, et quoniam diuinitus ea sibi demonstrata esse dicebat, in plurimorũ incurrit reprehensionem. Pontifex etiam Romanus & Florentiæ complures, cęperunt eum grauiter odisse. Moribus erat inculpatis, quantum quidem perspici poterat, & docendo multos ad sanitatem uitæq; emendationem perduxit. Fore etiam dixerat, ut Rex in Italiam reuerteretur & negocium sibi commissum à Deo, perficeret: nisi faciat, impendere illi grauissimas pœnas. Hæ illius conciones typis excusæ prostant, & regem etiam scriptis literis de eo commonuit. Sed quo tempore è uita rex decessit, Florentini grauiter inter se dissidebant. Regem alij expectabant, permoti concionibus illius, & ingentes idcircò faciebant sumptus, inq; spem uenerant recuperandi Pisas & reliqua omnia, quæ nostræ fidei permiserant: alij uerò magna contentione resistebant, & in fœdus reliquorum accedendum esse suadebant: frustrà enim regis aduentum ex-

tum expectari & subesse dolum, & Hieronymum, qui sit hæreticus & homo sceleratus, in flumen esse præcipitandum. Hęc quidem illi tumultuose, uerum tanta erat ipsius ad uulgus authoritas, ut nemo quicquam aduersus eum moliretur. Pontifex autem Romanus & Mediolani Dux, crebris literis instabant & hortabantur Florentinos, ut à regis amicitia discederent, & de Hieronymo supplicium sumerent. si facerent, pollicebantur curaturos, ut quæ in aliena essent potestate, ipsorũ oppida, redderentur. Et ad istud ferè tempus creabatur Florentiæ nouus magistratus, quod bimestri tempore fieri solet. In ijs multi oderant Hieronymũ, & submissus fuit ut multi dicebant, monachus Franciscanus, qui cum illo cœpit rixari, & facto cõuitio, hęreticum uocabat ac impostorem, qui cum Deo fingeret sibi esse colloquium. Ea contentio sic exarsit, ut diceret, uelle se demonstrarè, esse hominem nefarium & hæreticum: nisi faciat non recusare flammas & capitis pœnã, atq; hæc omnia coram magistratu dicebantur. Cum autem Hieronymus flammam atq; supplicium refugeret, quidam

eius familiaris paratum se esse dicebat, ipsius causa periculũ subire, & ex Franciscanis inuentus est, qui idẽ profiteretur. Ad constitutum diem cum ambo uenissent, comitati sui ordinis monachis, Dominicanus præferebat manibus azymũ panem consecratum, quod corpus domini uocant. Franciscani autem & magistratus urgebant, ut à se deponeret: q̃d cum ille pertinaciter recusaret, domum utriq; reuerterunt. Ibi uero populus incitatus ab aduersarijs, facto concursu, & conniuente nouo magistratu, Hieronymum, & cum eo duos præterea comprehendunt, grauissimisq; subijciunt tormentis, & ipsius pręcipuum amicum magnę uirtutis uirum, Franciscum Valorum interficiunt. Quod ubi Pontifex rescîuit, misso legato, permisit illis, ut de causa cognoscerent. Eo facto, crematus tandem fuit cum socijs. Supplicij causa erat, quòd motũ & dissensiones in Resp. excitasse, & quicquid de rebus futuris prænunciasset, à senatoribus, suis amicis, cognouisse dicebatur. Non mihi sumo partes illum aut accusandi aut purgandi, neq; iudicare possum, recte an perperam sit damnatus. hoc unum tamen

men affirmare possum, multa illum uerè prædixisse, de quibus nemo mortalium potuisset eum admonere. Nam & regi prædixit, fore, ut extincto filio, ipse quoque non diu superesset, atque has illius ad regem literas, ipse legi. Perijt autem rex apoplexia, & confestim ab eius morte, omnes Aureliæ Ducem petebant, ad quem, propter generis propinquitatem, regni summa deferebatur. Sumptus funeris æstimatus fuit ad uigintiduo aureorum millia. Mortuus est maximo sanè cum dolore suorum familiarium. Erat enim omnium hominum longè benignissimus, neque sermone ullum unquam offendit, ut mea fert opinio. In me quidē fuit prę cęteris aliquantò durior, sed tribuebam hoc & illius ætati, & aliorum calumnijs. Commoratus per aliquot dies Ambosæ, quē ad locum biduo proximè ab eius morte ueneram, contuli me statim ad nouum regem, Ludouicum, eius nominis duodecimum, cui nemo fuerat antea, me familiarior. Nam ipsius causa & maximos suscepi labores, & fortunarum quoque periculum subiui. Sed tunc cum esset ad ipsum delata imperij summa,

parum fuit memor officiorum, quæ ei præstiteram. Ex Galliæ regibus hic est quartus, ad quem ex obliquo & collaterali gradu regni succeſsio peruenit, ſupputationis initio ſumpto, non à Faremundo, ſed à Merouco rege.

IOANNES SLEIDAnus lectori S. D.

QVAE SVNT in his commentarijs obſcuriora, paucis explicabimus, et primò quidem de Vicecomitum & Sfortiarum familijs, quæ Ducatum Mediolanenſem poſſederunt. Ante annos circiter mille, hi qui dicuntur Longobardi, mutatis ſedibus ex Pannonia tranſierunt in eam Italiæ partem, quæ nunc eſt Inſubria, et ab ipſis, qui occuparunt, uulgò nomen habet. Hi, ducentis ferè pòſt annis, quàm eô uenerant, deuicti à Carolo Magno, facultates omnes atque regnum amiſerunt, & in imperij Romani poteſtatem redacta prouincia, conſtitutus ibi fuit præfectus, qui uulgò dicebatur Vicecomes, ad eumque modum adminiſtrata fuit, donec Ducatus nomen atque dignitatem obtinuit, quod fuit VVenceslaô, Cæſare. Is enim Ioannem Galeacium, Vicecomitem, hominem crudelem, accepta pecunia, Mediolani Ducem inſtituit, ſic tamen ut eſſet in imperij Romani fide ac clientela.

Huic

Huic duo erant filij, Ioannes & Philippus, cognomento Mariæ. Ioannes, quũ suis moribus atq; nequitia uoluntates hominum alienasset, interfectus fuit à suis familiaribus. & quòd nullos habebat liberos, imperij summa peruenit ad Philippum. Is in matrimonium duxit Ioannis Galliæ regis filiam, Bonam, & absq; liberis decessit. Eius uerò sororem, Valentinam, in matrimonio habuit Ludouicus Aureliorum Dux, Caroli Quinti Galliæ regis, filius, quem Ioannes Burgundiæ Dux, Luteciæ, per insidias, noctu, summissis percussoribus, interfecit. Ludouicus treis reliquit filios, Carolum, Philippum, Ioannem. Carolo filius fuit Ludouicus Aureliorum dux, de quo plurima fit in his libris mentio, postea factus Galliæ rex, eius nominis duodecimus. Philippus Virtutẽsium Comes, absq; liberis è uita decessit. Ioannes Engolismorum Comes filium habuit Carolum, Francisci primi, Galliæ regis, nuper mortui, parentem. Ab illa igitur, quam diximus, Valentina, Ludouicus duodecimus, & post eum, Galliæ reges, Insubriam ad se pertinere contendunt. Nunc de Sfortijs dicendum est. Is quem diximus, Philippus Maria,

tertius Mediolani Dux, nullam quidem legitimam sobolem, sed filiam habuit notham, eamque duxit in matrimonium Franciscus Sfortia, quem hi commentarij celebrant. qui cum esset summę uirtutis, & bello multa fecisset præclarè: mortuo socero Mediolani principatum arripuit, quo tempore bellis ardebat tota Gallia, quam hinc Burgundiones, illinc Angli cōfœderati diuexabant. Sfortiæ quinque erant filij, Galeacius, Ioannes, Philippus, Ascanius, Ludouicus, de quo perpetuam hoc libro mentionem author facit, & quemadmodum ad principatum peruenerit, dilucidè commemorat. Huic deinde bellum fecit Ludouicus duodecimus, Galliæ rex, & occupata Insubria, captiuum in Galliam deduxit. Erant ei duo filij, Maximilianus & Franciscus. Maximilianum, qui, bellis contra Galliam excitatis à pontifice Iulio, Mediolanum recuperauerat, totis uiribus oppugnauit successor Ludouici regis, Franciscus primus, et cæsis ad Marignanum Heluetijs, exercituque omni profligato, cepit, captumque in Galliam misit, ubi & uitam ille finijt, uti pater. Franciscus autem, ex fratribus alter,

uarijs agitatus procellis, beneficio & opera Caroli Quinti, Cæsaris, post diuturnũ bellum profligatis Gallis, tandem recuperauit agrum paternum, & fuit eius nominis secundus Mediolani Dux, ac in matrimonio habuit Cæsaris è sorore Isabela neptem. Eo demum mortuo sine liberis, Cæsar Insubriam omnem in suã potestatẽ redegit, et supra duodecim nunc annos eam possidet. Proximũ est, ut de regno Neapolitano quædam dicamus. Inde à morte Friderici secundi, Cæsaris, perpetua fuerunt super eo regno et grauissima dissidia, inter Arragonicã & Andegauensem familiam. Et reiterato subinde bello, quum postremò Ioanna regina Neapolis, Alphonso, Arragoniæ rege, quem prius adoptauerat, repudiato, Ludouicũ Andegauensem arrogasset, uaria fuit ac incerta uictoria: uerum extiterunt superiores tandem Arragonij, & Neapolim tenuerunt, quoàd eijcerentur à Carolo rege, octauo, sicut author cõmemorat: sed recuperarunt tandem, ut in his commentarijs uidere licet, & ad hoc usq; tempus possident, ac Franciscus Galliæ rex, bello captus ad Ticinum, inter alias pacis conditiones,

liberam

uperam eius regni possessionem Carolo Cęsari permisit, & ab omni iure atque actiõe discessit, ante annos uiginti duos.

Guelphorum & Gibellinorũ factiones, originem habuerunt Friderico secundo, Cęsare, primum in Hetruria, neque multo pòst, omnem Italiam peruaserunt. Guelphi sunt Pontificij, Gibellini autem Imperio Romano sunt addicti. Turcarum Cæsar, de quo loquitur, fuit Baiazetes, huius, qui nunc rerum potitur, Solymanni, auus. Erat ei frater, Zizimus, natu maior, qui grauiter ferens, ad illum esse delatam imperij summam (quod ope Ianizarorum acciderat) ad Aegypti regem transijt, ab eoque impetratis auxilijs, cœpit mouere bellum, sed bis prælio uictus, Rhodum profugit. Quod ubi Baiazethes resciuit, missis legatis & amplissimis donis, Rhodiorum ordinis præfectum orabat, ut illum diligenti custodiæ mandaret. si faceret, annuam pecuniam, ad xl. aureorum millia, simul intermissionem belli aduersum Christianos, pollicebat. Quò minus ergo dilaberetur ille, missus tandem fuit in Galliam, pòst dono fuit datus Innocentio octauo, pontifici, ac Ro-

mā deductus, cunćq Neapolim Carolus rex iret, Alexāder sextus, pōtifex Rom. eum ex pacto reddidit, sed ueneno prius infectum, ut plęriq; dicebant, & paucis pòst diebus, quàm regi traditus fuit, è uita decessit. De Ianizaris quia mentionem author facit, paucis rem exponemus. Turcarum Cæsaris hunc ferunt esse morem, ut quarto quoq; anno, per Græciam & Asiam minorem deligat Christianæ professionis hominum filios. E quibus qui præstantiores uidentur ac pulchriores, eos in palatiū, quod habet Constantinopoli, transfert, reliquos uero distribuit per agros in interiori Asia, ut quotidiano labore sese durent, ac simul linguam addiscant. Pòst, reuocantur Constantinopolim, & traditi magistris, uaria discunt artificia. distributi deinde inter milites, quum ijs aliquandiu sunt famulati, asscribuntur ipsorum ordini, & Ianizari uocantur. Interim dum ruri educantur, uictum eis communicant patresfamilias, qui eorū utuntur opera; in reliquos autem, qui sunt Constantinopoli, Turcarum Cæsar sumptum facit. Nam in eo, quod diximus, palatio semper alit, uti ferunt, cir

citer

citer quingentos adolescentulos, ex omni multitudine delectos, ut paulò suprà diximus, eosq; non minus in literis, quàm in armis exerceri iubet, cumq; per ætatem idonei sunt, rebus gerendis admouentur, ac præfecturas obtinent. Hanc rationem primus omnium instituisse dicitur Amurathes, eius, de quo diximus, Baiazethis, auus, qui Peloponnesum expugnauit. Meminit author Constantini, hominis Græci, qui Monferratensem ditionem administrauit. Id aũt sic accidit. Veneti Peloponnesum ademerant Turcis, & à Corinthiaco sinu ad Megaricum, qui est aditus regionis atq; spacium, ubi mare intermittit, murum perduxerant. sed Mahometus, eius nominis secundus, Ammurathis filius, is, qui Constantinopolim cepit, cum ad eum locum uenisset, prælio cum illis dimicauit & uicit, ac non modo illam Græciæ partem, sed & Euboeam insulam, & Lemnum, & Mitylenen, & Neritum, & Zacynthum, & Samum, & Croiam occupauit, & Comneno, patri huius quem dicimus, Constantini, Scodram urbem ademit. Carolum octauum, regem, uocat consobrinum

Ioannis Galeacij, Mediolani Ducis. Carolam enim, Sabaudiæ Ducis filiam, Ludouicus undecimus, alteram uerò filiam, Bonam, Galeacius, Mediolani dux, eius quem diximus, Ioannis, pater, in matrimonio habuit. Renatus Siciliæ rex, Andegauorum Dux, prouinciæq; Comes, frater fuit Ludouici, quem Ioanna regina Neapolis adoptauerat, ut suprà diximus. Is filium habuit unicũ, Ioannem, Calabriæ Ducem: huic superuixit ipse, ideoq; hęredem instituit Caroli fratris sui filium, Carolum, qui sine liberis decedens, Ludouicum undecimum testamento fecit hæredem. Idem Renatus filiam habuit, matrem Renati Lotharingiæ Ducis, de quo statim initio libri mentionem author facit, sed & sororem habuit, quæ mater fuit Ludouici regis undecimi. Renatus Lotharingię Dux is est, qui Carolum Burgundię Ducem, ad Nanceium prælio superauit, adiutus ab Heluetijs. Venetorũ Dux, cuius uirtutem prædicat, est Augustinus Barbaricus, inter eius reip. Duces, septuagesimus septimus. Hunc inter & eum, qui nunc pręest, Petrum Landũ, tres fuerunt Duces; Leonardus Loredanus, Antonius Gri

nius Grimanus, Andreas Gritius. Marchio Mantuæ, tunc Venetorum exercitus imperator, fuit Franciscus Gonzaga. Ferrariæ uero Dux tum erat, Hercules Estensis, cuius alteram filiam Elizabetham, is quem dixi, Marchio, in matrimonio habuit, alteram uero Beatricem, Ludouicus Sfortia. nam & author utrunque uocat eius generum. Fuit autem ei filius, Alphonsus, & huic, Hercules, qui nunc rem administrat, Ludouici duodecimi, Galliæ regis, gener. Hieronymus Dominicanus, fuit is qui cognomento dicitur, Sanonarola, Ferrariensis, uir doctus, & cuius extant non paucæ lucubrationes. De cataphractis quod scribit, sic accipiendum est, ut singulis quatuor attribuantur equi, pro consuetudine Gallica. Cardinalis Ostiensis, quem sæpe nominat, factus est deinde pontifex Romanus, Iulius secundus. Familiæ Medices, primam celebritatem dedit Cosmus, qui octogenarius è uita migrauit, anno salutis nostræ, supra mille & quadringentos, sexagesimo quarto. filios habuit Petrum & Ioannem. Petro filij fuerunt Laurentius & Iulianus. Lauren-

lius, quem author tantopere prędicat, filios habuit, Petrum, Ioannem, Iulianum. Ex ijs Ioannes, fuit Cardinalis, & postea Pontifex Romanus, appellatus Leo decimus, Iulij successor. Virgilius Vrsinus, post defectionem familiæ Columnensis, fuit reconciliatus Carolo regi; & cùm aliquandiu fuisset captiuus, tandem dimissus militauit ei. quod addendum esse putaui, ne quis authorem parum sibi constare putet. Reliquũ est, ut de ipso authore quędã etiam dicamus. Ortum habuit è Flandria, et genere atq; necessitudine coniunctus erat eius loci præcipuis uiris, & amplas habebat facultates, non ibi tantum sed & in Hannonia. Forma fuit eleganti, & statura procera: Gallica lingua optimè utebatur, Italica uerò & Germanica & Hispanica, mediocriter. Historias omnis generis gallicè conscriptas, pręcipuè Romanorum, diligentissimè legerat, & memoria propè tenebat. Multus erat ei usus cum exteris hominibus: quod eò faciebat, ut ab ijs aliquid, quod prius ignorasset, addisceret. Temporis autem habebat acuratissimam rationem, nec unquam erat ociosus. Memoria fuit insigni

ſigni, ac ſæpenumero quatuor ſcribis eodem tempore dictabat res diuerſas, ad rempub. pertinentes, tanta quidem facilitate ac promptitudine, ac ſi unum modò tractaſſet argumentum. Vehemẽter ei dolebat per omnẽ uitam, quòd à teneris annis non fuiſſet inſtitutus in lingua latina, & hanc ſuam infœlicitatem non rarò deplorabat. Ludouico regi, undecimo eius nominis, longè erat gratiſsimus, & quandiu ille uiueret, ſummæ fuit per Galliam authoritatis, ac demum uxorem duxit Helenam, ex familia Monſorella, in finibus Andegauorum. Ludouico autem mortuo, ualde fuit exagitatus, et quoniam exter nus erat, augeſcente inuidia res eò deducta fuit ab aduerſarijs, ut Loſcæ, quod eſt oppidum & arx Biturigum, in uincula conijceretur: quod in ijs fieri conſueuit, qui ſunt læſæ maieſtatis rei. Du riter admodum in eo carcere tractatus fuit, ut in ſuis ipſe commentarijs recitat. ſed interim eius uxor magna quadam ſollicitudine hoc effecit, ut Luteciam adduceretur captiuus. Quò cum ueniſſet, aliquantò pòſt accerſitur in ſenatum. Aduerſarios autem habebat ualde po-

quoniam illius laudes uerecundè suo scripto prædicat, idcircò maiorem ei fidem tribuendam esse putaui, ac pergratum mihi fuit, quòd eadem ferè, quæ per Galliam sępe ab aliis audiuerã, ex ipso, qui familiarius ac propius omnia nouisset, cognoscerẽ. Hæc sunt, amice lector, quę tibi communicãda esse uidebantur, ut nonnulla, quę his libris continentur, aliquantò melius intelligi possint.

Vale. Argentorati, sexto Calendas Iunij.

M. D. XLVIII.

ERRATA.

	Pag.	Verſ.	Lege
B	1	13	*diſceptata*
C	7	14	*cogebatur*
C	8	23	*tantundem*
C	8	28	*comitatu.Biduo poſt,*
C	12	18	*Capo . Per*
F	7	13	*ſciebant*
F	8	6	*acciderat*
H	14	3	*Neapoli*
N	8	10	*accipere*

WR

mã deductus, cunc̃ Neapolim Carolus rex iret, Alexãder sextus, põtifex Rom. cum ex pacto reddidit, sed ueneno prius infectum, ut plęriq́ dicebant, & paucis pòst diebus, quàm regi traditus fuit, è uita decessit. De Ianizaris quia mentionem author facit, paucis rem exponemus. Turcarum Cæsaris hunc ferunt esse morem, ut quarto quoq́ anno, per Græciam & Asiam minorem deligat Christianæ professionis hominum filios. E quibus qui præstantiores uidentur ac pulchriores, eos in palatiũ, quod habet Constantinopoli, transfert, reliquos uero distribuit per agros in interiori Asia, ut quotidiano labore sese durent, ac simul linguam addiscant. Pòst, reuocantur Constantinopolim, & traditi magistris, uaria discunt artificia. distributi deinde inter milites, quum ijs aliquandiu sunt famulati, ascribuntur ipsorum ordini, & Ianizari uocantur. Interim dum ruri educantur, uictum eis communicant patresfamilias, qui eorũ utuntur opera: in reliquos autem, qui sunt Constantinopoli, Turcarum Cæsar sumptum facit. Nam in eo, quod diximus, palatio semper alit, uti ferunt, circiter

citer

citer quingentos adolescentulos, ex omni multitudine delectos, ut paulò supra diximus, eósq; non minus in literis, quàm in armis exerceri iubet, cunq; per ætatem idonei sunt, rebus gerendis admouentur, ac præfecturas obtinent. Hanc rationem primus omnium instituisse dicitur Amurathes, eius, de quo diximus, Baiazethis, auus, qui Peloponnesum expugnauit. Meminit author Constantini, hominis Græci, qui Monferratensem ditionem administrauit. Id aũt sic accidit. Veneti Peloponnesum ademerant Turcis, & à Corinthiaco sinu ad Megaricum, qui est aditus regionis atq; spacium, ubi mare intermittit, murum perduxerant. sed Mahometus, eius nominis secundus, Ammurathis filius, is, qui Constantinopolim cepit, cum ad eum locum uenisset, prælio cum illis dimicauit & uicit, ac non modo illam Græciæ partem, sed & Euboeam insulam, & Lemnum, & Mitylenen, & Neritum, & Zacynthum, & Samum, & Croiam occupauit, & Comneno, patri huius quem dicimus, Constantini, Scodram urbem ademit. Carolum octauum, regem, uocat consobrinum

Ioannis Galeacij, Mediolani Ducis. Carolam enim, Sabaudiæ Ducis filiam, Ludouicus undecimus, alteram uerò filiam, Bonam, Galeacius, Mediolani dux, eius quem diximus, Ioannis, pater, in matrimonio habuit. Renatus Siciliæ rex, Andegauorum Dux, prouinciæq; Comes, frater fuit Ludouici, quem Ioanna regina Neapolis adoptauerat, ut suprà diximus. Is filium habuit unicũ, Ioannem, Calabriæ Ducem: huic superuixit ipse, ideoq; hęredem instituit Caroli fratris sui filium, Carolum, qui sine liberis decedens, Ludouicum undecimum testamento fecit hæredem. Idem Renatus filiam habuit, matrem Renati Lotharingiæ Ducis, de quo statim initio libri mentionem author facit, sed & sororem habuit, quæ mater fuit Ludouici regis undecimi. Renatus Lotharingię Dux is est, qui Carolum Burgundię Ducem, ad Nanceium prælio superauit, adiutus ab Heluetijs. Venetorũ Dux, cuius uirtutem prædicat, est Augustinus Barbaricus, inter eius reip. Duces, septuagesimus septimus. Hunc inter & eum, qui nunc pręest, Petrum Landũ, tres fuerunt Duces; Leonardus Loredanus, Antonius Gri

nius Grimanus, Andreas Gritius. Marchio Mantuæ, tunc Venetorum exercitus imperator, fuit Franciscus Gonzaga. Ferrariæ uero Dux tum erat, Hercules Estensis, cuius alteram filiam Elizabetham, is quem dixi, Marchio, in matrimonio habuit, alteram uero Beatricem, Ludouicus Sfortia. nam & autor utrunque uocat eius generum. Fuit autem ei filius, Alphonsus, & huic, Hercules, qui nunc rem administrat, Ludouici duodecimi, Galliæ regis, gener. Hieronymus Dominicanus, fuit is qui cognomento dicitur, Sanonarola, Ferrariensis, uir doctus, & cuius extant non paucæ lucubrationes. De cataphractis quod scribit, sic accipiendum est, ut singulis quatuor attribuantur equi, pro consuetudine Gallica. Cardinalis Ostiensis, quem sæpe nominat, factus est deinde pontifex Romanus, Iulius secundus. Familiæ Medices, primam celebritatem dedit Cosmus, qui octogenarius è uita migrauit, anno salutis nostræ, supra mille & quadringentos, sexagesimo quarto. filios habuit Petrum & Ioannem. Petro filij fuerunt Laurentius & Iulianus. Lauren-

tius, quem author tantopere prędicat, filios habuit, Petrum, Ioannem, Iulianum. Ex ijs Ioannes, fuit Cardinalis, & postea Pontifex Romanus, appellatus Leo decimus, Iulij successor. Virgilius Vrsinus, post defectionem familiæ Columnensis, fuit reconciliatus Carolo regi; & cùm aliquandiu fuisset captiuus, tandem dimissus militauit ei. quod addendum esse putaui, ne quis authorem parum sibi constare putet. Reliquũ est, ut de ipso authore quędã etiam dicamus. Ortum habuit è Flandria, et gènere atq; necessitudine coniunctus erat eius loci præcipuis uiris, & amplas habebat facultates, non ibi tantum sed & in Hannonia. Forma fuit eleganti, & statura procera: Gallica lingua optimè utebatur, Italica uerò & Germanica & Hispanica, mediocriter. Historias omnis generis gallicè conscriptas, prȩcipuè Romanorum, diligentissimè legerat, & memoria propè tenebat. Multus erat ei usus cum exteris hominibus: quod eò faciebat, ut ab ijs aliquid, quod prius ignorasset, addisceret. Temporis autem habebat acuratissimam rationem, nec unquam erat ociosus. Memoria fuit insigni

ſigni, ac ſæpenumero quatuor ſcribis eodem tempore dictabat res diuerſas, ad rempub. pertinentes, tanta quidem facilitate ac promptitudine, ac ſi unum modò tractaſſet argumentum. Vehemẽter ei dolebat per omnẽ uitam, quòd à teneris annis non fuiſſet inſtitutus in lingua latina, & hanc ſuam infœlicitatem non rarò deplorabat. Ludouico regi, undecimo eius nominis, longè erat gratiſsimus, & quandiu ille uiueret, ſummæ fuit per Galliam authoritatis, ac demum uxorem duxit Helenam, ex familia Monſorella, in finibus Andegauorum. Ludouico autem mortuo, ualde fuit exagitatus, et quoniam exter nus erat, augeſcente inuidia res eò deducta fuit ab aduerſarijs, ut Loſcæ, quod eſt oppidum & arx Biturigum, in uincula conijceretur: quod in ijs fieri conſueuit, qui ſunt læſæ maieſtatis rei. Duriter admodum in eo carcere tractatus fuit, ut in ſuis ipſe commentarijs recitat. ſed interim eius uxor magna quadam ſollicitudine hoc effecit, ut Luteciam ad duceretur captiuus. Quò cum ueniſſet, aliquantò pòſt accerſitur in ſenatum. Aduerſarios autem habebat ualde po-

tentes, ac magnæ tunc authoritatis, & cum idcirco nullum posset inuenire patronum, causam ipse suam egit, & per horas duas locutus, magna cum attentione omnium, ita se defendit, ut à iudicibus tandem absolueretur. Inter alia commemorabat, quàm uarios & graues labores pro rege atque Repub. suscepisset: quàm propensa fuisset Ludouici regis erga se uoluntas & munificentia: nihil autem auarè, nihil cupidè, nihil intemperanter à se factum esse: quòd si priuatis tantum commodis & rei familiaris amplificationi studuisset, suas facultates posse cum cuiusuis opibus conferri demonstrabat. Captiuus fuit per annos ferè treis, & anno pòst, quam dimissus fuit, uxor ei filiam peperit, Ioannam, quæ postea nupsit Renato, ex familia Britanniæ Ducum, Comiti Pantabriæ, eique filium edidit inter alios liberos, Ioannem, qui & Britanniæ præfecturam hodie obtinet, & regis Galliæ est primi ordinis Eques, & plurimas habet amplissimasque possessiones, atque in his, Ducatum Stampensem. Quum esset annorum circiter sexaginta quatuor Cominæus, mortuus est domi suæ, quam in

Piconi-

Piconibus habebat, Argentonium uocant, anno salutis humanæ, supra mille & quingentos, nono, mensis Octobris die decimo septimo, & illinc Luteciam delatus, in Augustinensium templo sepultus fuit. Rebus secundis habebat sibi peculiare dictum illud (nobilium hęc est consuetudo) Qui non laborat, non manducet. Quum autem commutata fortuna grauissimè affligeretur, usurpabat illud, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.

Quærat aliquis, unde hęc de Cominæo, tibi, homini Germano? Dicam paucis. Est apud Carnutes in Gallijs, uir cumprimis honestus & eruditus, Mathæus Atrebas. Is domesticè nouit Cominæum, eiq; famulatus est, ac præceptor deinde fuit eius è filia nepotis, quē pauló suprà diximus esse Ducem Stampensem. Legit hic fortè alteram Cominæi historiam, de Ludouico undecimo & Carolo Burgundiæ Duce, quam superioribus annis Latinā feci, & delectatus, ut ait, argumento, propter heri sui prestantissimi uiri memoriam, ea quæ suprà commemorauimus, per amicum quendam mihi communicauit. Et

quoniam

quoniam illius laudes uerecundè ſuo ſcripto prædicat, idcircò maiorem ei fidem tribuendam eſſe putaui, ac pergratum mihi fuit, quòd eadem ferè, quæ per Galliam ſępe ab alijs audiuerã, ex ipſo, qui familiarius ac propius omnia nouiſſet, cognoſcerẽ. Hæc ſunt, amice lector, quę tibi communicãda eſſe uidebantur, ut nonnulla, quę his libris continentur, aliquantò melius intelligi poſsint.

Vale. Argentorati, ſexto Calendas Iunij.

M. D. XLVIII.

ERRATA.

	Pag.	Verſ.	Lege
B	1	13	*diſceptata*
C	7	14	*cogebatur*
C	8	23	*tantundem*
C	8	28	*comitatu.* Biduo *póſt,*
C	12	18	Capo *. Per*
F	7	13	*ſciebant*
F	8	6	*acciderat*
H	14	3	Neapoli
N	8	10	*accipere*

VR